

Landesbibliothek Oldenburg

Digitalisierung von Drucken

**In. Epistolas M. Tvllii Ciceronis Qvae Familiares Vocantvr
Paulli Manutii Commentarius**

Manuzio, Paolo

Venetiis, 1579

Argumentum ep. I. lib. V.

[urn:nbn:de:gbv:45:1-764133](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:gbv:45:1-764133)

IN . EPISTOLARVM

M . TVLLII . CICERONIS

QVAE

FAMILIARES

VOCANTVR

LIBRVM . QVINCTVM

AD . METELLVM . ET . ALIOS

PAVLLI . MANVTII

COMMENTARIVS

Argumentum ep. I. lib. V.

VERITVR Metellus Celer, qui praetor anno superiore fuerat Cicerone consule, & in Galliam ex praetura proconsuluerat, Metellum Nepotem, fratrem suum, a Cicerone in senatu oppugnatum. Moralis est epistola, D. Iunio Silano, M. Licinio Murena cos.

Q. Metellus Q. F. Celer procos. S. D.

M. Tullio Ciceroni. I.

IUALES, bene est. Existimaram. pro mutuo inter nos animo, et pro reconciliata gratia, neque me absentem ludibrio laesum iri, nec Marcellum fratrem, ob id estum, capite, ac fortunis per se oppugnatum iri, quem si parum pudor ipsius defendebat; uel familiae debebat nostrae dignitas, uel meum studium erga uos, remq. pub. satis subleuare. nunc uideo illum circumuentum, me desertum a quibus minime conueniebat. itaque in luctu, et squalore sum, qui propinaciae, qui exercitui praesum, qui bellum gero. quae quoniam nec ratione, nec maiorum nostrorum clementia administratis: non erit mirandum, si uos paenitebit. Te tam mobili in me meosq. esse animo, non sperabam. Me interea nec domesticus dolor, nec cuiusquam iniuria a rep. abducat. Vale.

EXPLA-

EXPLANATIO

◀ **METELLVS**, } qui biennio post cum L. Afranio consulatum egregie gessit, ut ex ep. ad Att. liquet. in oratione etiam pro Coelio: Simulac pedem limine extulerat, omnes prope ciues uirtute, gloria, dignitate superabat. Exstinctum ueneno uxoris Clodiae scelere, quae P. Clodij soror erat infra eadem oratio significat. de hoc in Bruto sic: Duo Metelli, Celer, & Nepos, nihil in causis uersati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant popolare dicendi genus affecti. **CELER**, } cognomen hoc gens Metellorum accepit, ut Plutarchus in Coriolano docet, ab eo, qui gladiatorium munus patri mortuo celestime dedit. **PRO COS.** } proconsul Metellus post praeturam citeriori Galliae praefuit, Silano, & Murena cos. cum praetor, ob Catilinae motus, a Cicerone consule in Picenum, agrumque Gallicum, qui a Piceno ad Rubiconem pertinebat, missus esset. erat autem hic ager Gallicus non Galliae citerioris, quam postea Metellus rexit, sed Italiae pars, disinctus a Gallia Rubicone flumine, Gallicus autem appellatus, quia Senones eum possederant. Nec uero mirum uideatur, proconsulis nomine prouinciam rexisse, qui consulatum non gesserat. id enim usitatum fuisse supra docuimus. Plinius quoque lib. 2. cap. 67. pro consulem appellat. Nepos, inquit, tradit, Q. Metello Celeri, L. Afranij in consulatu collegae, sed tum Galliae proconsuli, Indos a rege Sueuorum dono datos. **RECONCILIATA** } ostendit, similitatem inter se, & Cicerone aliquando fuisse: Cicero negat, uel uere, uel dissimulanter. **METELLVM**, } Nepotem. **FRATREM**, } germanum: ut pater utrique fuerit Q. Metellus Nepos, Balearici filius, Macedonici nepos. nam hunc Nepotem, Ciceronis inimicum, filium eius Nepotis fuisse, qui cum T. Didio consul fuit anno DC LV, Pedianus ostendit in commentario Cornelianae. Hic oritur quaestio. Si fratres germani, cur utrique praenomen idem? Respondetur; quia Celer, cui ei fortasse Lucio praenomen esset, tamen adoptatus a Q. Metello Celere, eo, qui nominatur in lib. de claris oratoribus, omisso uetere praenomine, Quintus appellatus est, & cum praenomine Celeris etiam cognomen accepit, ex adoptionum consuetudine. opinor autem, post hanc adoptionem natum esse fratrem eius, qui nominatur in hac epistola, quem pater suo praenomine appellari uoluit. id ex eo possum suspicari quia Celer consulatum prior gessit: ex quo patet, natu maiorem fuisse. Rursus obijciat aliquis, credibile non esse, ut pater unicum filium adoptandum concefferit. sed licet opinari, cum hic Metellus a Q. Metello Celere est adoptatus, alterum ei fuisse maiorem natu fratrem, qui appellaretur Quintus: quod uerisimile est: quia filius primo loco natus praenomen patris assumebat, quo, post adoptionem minoris fratris, mortuo, tertius postea natus patris praenomine Quintus dictus sit. Fratres autem germani potius, quam patruales uidentur fuisse: quia, si patruales, unde utrique praenomen Quinto? an a patribus? at ita credi necesse esset, duos Metelli Balearici filios, quem huius Nepotis auum fuisse ostendimus, eodem praenomine usos esse: quod uerisimile parum uideatur. germani igitur potius. idque etiam Cicero significat in eo loco: Meus me sensus, quanta uis fraterni sit amoris, admonet. Quae uerba maiorem, quam inter patruales, amorem uidentur ostendere. **OB. DICTVM**, } uide, quae Cicero respondeat. **FAMILIAE dignitas**, } cum intra duodecim ferme annos, ut ait Velleius lib. 2. consulles Metelli fuissent, aut censes, aut triumpharint amplius duodecim. unde illud Naeuij apud Pedianum: Fato Metelli Romae fiunt consules. Originem ducebant Celer, & Nepos ab eo L. Metello, qui primo Punico bello triumphauit, hoc modo: Celeris, & Nepotis pater is fuit Q. Metellus Nepos, qui cum T. Didio consul fuit, anno 655. auius Q. Metellus Balearicus, consul anno 630. proauus Q. Metellus Macedonicus, consul anno 610. abauus Q. Metellus, consul 547. atauus L. Metellus, qui de Poenis triumphauit, consul anno 502. Haec ex historiae obseruatione, in qua Plinij *auisognonien*prehendimus, qui Macedonici patrem putat L. Metellum, Punico triumpho clarum, cum auum fuisse, non patrem, satis constat. Metellus autem Caluus, Macedonici frater, qui cum Fabio Seruiliano consul fuit anno 611. genuit Metellum Caluum, qui consulatum gessit cum L. Cotta, anno 634. hic Q. Metellum Numidicum: Numidicus Q. Metellum Pium: Pius adoptauit P. Scipionem, qui Pompeij Magni focer fuit. **PROVINCIAE**, } citeriori Galliae. **BELLVM gero.** } cum Salasis, & in alpinis gentibus, quae nondum populo Romano parebant. & cum isdem pugnaisset D. Brutum, cognoscitur ex ep. 4. lib. XI. **PAENITEBIT.** } nimis arroganter. itaque respondit Cicero: Tibi, paenitentia nobis per litteras, hoc rescribo. **TAM** } suspicor esse coniecturam: nam in omnibus antiquis libris uideo plane scriptum esse, Etiam. **NON sperabam.** } in rebus, quas minime uolumus, usurpatur nonnumquam hoc uerbum, ut Virg. lib. 4. Hunc ego si potui tantum sperare dolorem.

Argumentum ep. 2.

Respondet ad Metelli querellam, de Nepote, fratre eius, oppugnato, ac primum sua in eum officia commemorat, ut se amicitiae satisfecisse ostendat: deinde his officijs non mutuo Metellum respondisse significat: nec

vero a se fratrem eius Nepotem oppugnatum, sed oppuganti se restitisse. Postremo excusat, atque etiam laudat eius dolorem, suamq. in tuenda amicitia constantiam pollicetur:

M. Cicero S. D: Q. Metello Q. F. Celeri procos. 2.

SI TV, exercitusq. ualeatis, bene est. Scribis ad me, te Sexistimasse pro mutuo inter nos animo, & pro reconciliata gratia nunquam te a me ludibrio laesum iri, quod cuiusmodi sit, satis intelligere non possum: sed tamen suspicor ad te esse allatum, me, in senatu cum disputarem, per multos esse, qui remp. a me conseruatam dolerent, dixisseta te propinquos tuos, quibus negare non potuisses, impetrasse, ut ea, quae statuisses tibi in senatu de mea laude esse dicenda, reticeres. quod cum dicerem, illud adiunxi: mihi tecum ita dispersitum officium fuisse in reip. salute retinenda, ut ego urbem a domesticis insidijs, et ab intestino scelere, tu Italiam & ab armatis hostibus, & ab occulta coniuuratione defenderes: atque hanc nostram tanti & tam praeclari muneris societatem a tuis propinquis labefactatam: qui, cum tu a me rebus amplissimis, atque honorificentissimis ornatus esses, timuissent, ne qua mihi pars te abs uoluntatis mutuae tribueretur. Hoc in sermone, cum a me exponeretur, quae mea expectatio fuisset orationis tuae, quantoq. in errore uersatus essem: uisa est oratio non inuicunda, & me diocris quidam est risus consecutus, non in te, sed magis in errorem meum, & quod, me abs te cupisse laudari, aperte, atque ingenue confitebar. Iam, hoc non potest in te non honorifice esse dictum, me in clarissimis meis, atque amplissimis rebus tamen aliquod testimonium tuae uocis habere uoluisse. Quod autem ita scribis, pro mutuo inter nos animo: quid tu existimes esse in amicitia mutuum, nescio: equidem hoc arbitror, cum par uoluntas accipitur, & redditur. Ego si hoc dicam, me tua causa praetermississe prouinciam, tibi ipse lenior uidear esse. meae enim rationes ita tulerunt: atque eius mei consilij maiorem in dies singulos fructum, uoluptatemq. capio. illud dico, me, ut primum in concione prouinciam deposuerim, statim, quemadmodum eam tibi traderem, cogitare coepisse. Nihil dico de sortitione uestra: tantum te suspicari uolo, nihil in ea re per collegam meum me insciente esse factum. Recordare cetera: quam cito senatum illo die, facta sortitione, coegerim; quam multa de te uerba fecerim; cum tu ipse mihi dixisti, orationem meam non solum in te honorificam, sed etiam in collegas tuos contumeliosam fuisse. Iam illud s. c. quod eo die factum est, ea praescriptione est, ut, dum id existabit, officium meum in te obscurum esse non possit. Postea uero quam profectus es, uelim recordere, quae ego de te in senatu egerim, quae cum omnia collegeris; tu ipse uelim indices, satis ne uideatur his omnibus rebus tuis aduentus, cum proxime Romam uenisti, mutuo respondisse. Quod scribis de reconciliata nostra gratia: non intelligo, cur reconciliatam esse dicas, quae nunquam immutata est. Quod scribis, non oportuisse Metellum, fratrem tuum, ob dictum a me oppugnari primum, hoc uelim existimes, animum mihi istum tuum uehementer probari, & fraternam plenam humanitatis, ac pietatis uoluntatem: deinde, si qua ego in

re fratri tuo reip. causa restiterim; peto, ut mihi ignoscas. tam enim sum amicus rep. quam qui maxime. si uero meam salutem contra illius imperum in me crudelissimum defenderim: satis habeas, nihil me etiam tecum de tui fratris iniuria conqueri. quem ego cum comperissem omnem sui tribunatus conatum in meam perniciem parare, atque meditari; egi eum Claudia, uxore tua, & cum uestra sorore Mucia, cuius erga me studium, pro Cn. Pompeij necessitudine, multis in rebus perspexeram, ut eum ab illa iniuria detererent. Atque ille, quod te audisse credo, pridie Kal. Ian. qua iniuria nemo umquam in aliquo magistratu improbissimus ciuis affectus est, ea me consulem affectit, cum remp. conseruassem; atque abeuntem magistratu concionis habendae potestate priuauit. cuius iniuria mihi tamen honori summo fuit. nam, cum ille mihi nihil, nisi ut iurarem, permitteret; magna uoce iurauit uerissimum, pulcherrimumq. insurandum: quod populus item magna uoce, me uere iurasse, iurauit. Hac accepta tam insigni iniuria, tamen illo ipso die misi ad Metellum communes amicos, qui agerent cum eo, ut ab illa mente desisteret. quibus ille respondit; sibi non esse in regnum. etenim paulo ante in concione dixerat, ei, qui in alios animaduertisset indicta causa, dicendi ipsi potestatem fieri non oportere. hominem grauem, & ciuem egregium; qui, qua poena senatus, consensu bonorum omnium, eos affecerat, qui urbem incendere, magistratus, ac senatum trucidare, bellum maximum constare uoluissent, eadem dignum indicaret eum, qui curiam caede, urbem incendijs, Italiam bello liberasset. itaque ego Metello fratri tuo praesenti restiti. nam in senatu Kal. Ian. sic cum eo de rep. disputauit, ut sentiret sibi cum uiro sorti & constanti esse pugnandum. Ad III. non. Ian. cum agere coepisset, tertio quoque uerbo orationis suae me appellabat, mihi minabatur: neque illi quidquam deliberatus fuit, quam me, quacumque ratione posset, non iudicio, neque disceptatione, sed ui, atque impressione euertere. huius ego temeritati si uirtute, atque animo non restissem; quis esset, qui me in consulatu non casu potius existimaret, quam consilio sortem fuisse? Haec si Metellum cogitare de me nescisti: debes existimare, te maximis de rebus a fratre esse celatum. sin aliquid impertinuit tibi sui consilij: lenis a te, & facilis existimari debeo, qui nihil tecum de his ipsis rebus exposuilem. etsi intelligis, non me dicto Metelli, ut scribis, sed consilio eius, animoq. in me inimicissimo esse commotum. Cognosce nunc humanitatem meam: si humanitas appellanda est in acerbissima iniuria remisso animi, ac dissolutio. Nulla est a me umquam sententia dicta in fratrem tuum. quotiescumque aliquid est actum, sedens ijs assenti, qui mihi lenissime sentire uisi sunt, addam illud etiam; quod iam ego curare non debui, sed tamen fieri non moleste tuli, atque etiam, ut ita fieret, pro mea parte adiui; ut s. c. meus inimicus, quia tuus frater erat, subleuaretur. Quare non ego oppugnaui fratrem tuum, sed fratri tuo repugnauit: nec in te, ut scribis, animo sui mobili,

Aa mobili,

mobili, sed ita stabili, ut in mea erga te uoluntate, etiam desertus ab officijs tuis, permanerem. Atque hoc ipso tempore tibi, paene minitanti nobis per litteras, hoc rescribo, atque respondeo. Ego dolori tuo non solum ignosco, sed summam etiam laudem tribuo. meus enim me sensus, quanta uis fraterni sit amoris, admonet. at peto, ut tu quoque aequum te iudicem dolori meo praebas; si acerbe, si crudeliter, si sine causa sum a tuis op-

pugnatus, ut statuas mihi non modo non cedendum, sed etiam tuo, atque exercitus tui auxilio in eiusmodi causa utendum fuisse. Ego te mihi semper amicum esse uolui; me ut tibi amicissimum esse intelligeres, laboravi. meo in uoluntate, & quoad uoles tu, permanebo: citiusque amore tui fratrem tuum odisse desinam, quam illius odio quidquam de nostra beneuolentia detrahatur. Vale.

E X P L A N A T I O

CONSERVATAM } in consulatu, anno superiore, oppressa coniuratione Catilinae. **PROPINQUOS** } in primis Metellum Nepotem, Celeris fratrem, Ciceronis inimicum, ut infra patet. **DOMESTICIS** } quas maxime Lentulus, & Cethegus, egresso iam Catilina, in urbe comparabant. **ARMATIS hostibus**, } Catilina, & Manlio. Sallustius, Ciceronis orationes, alij. **OC CVLTA** } ne qua per Italiam, cum aliquo reip. damno, erumperet coniuratio. **TANTI**, } tam praeclari muneris } modus amplificandi. coniungitur enim cum magnitudine laus: cum interdum possit esse alterum sine altero. sic pro lege Manilia: De quo homine uos tanta, & tam praeclara iudicia fecistis? Pro Milone: In hoc tanto, & tam praeclaro naturae motu. In Antonium oratione v. Habeat huius tanti facti, tamq. praeclari decreto nostro testimoniam sempiternum. In eundem vi. Hoc uestro iudicio tanto, tamq. praeclaro excitatus. In eundem vii. Hunc tantum, tamq. praeclarum apparatus. Et lib. de leg. iii. Tam praeclara legis uoce laudatus. Eiusdem generis illud in Verrem lib. vi. Incredibile est, quam multa, & quam praeclara fuerint. Et pro Milone: Quanta, quoties occasiones, quam praeclarae fuerunt. Iam non uereor, cum haec tam multa ex ipso Cicerone loca recitauerim, ne mihi posthac petulans, & infusa Grammaticorum turba litem intendat, quod aliquando scripserim, Tanti, ac tam praeclari muneris initium unde sumi aptius potuit. abundare enim, Tam, arbitrabantur; quoniam, Prae, in compositione auget: ignari, quam libera interdum, soluta artis Grammaticae uinculis, excurreret Latina lingua: quod & nos per otium nonnumquam conferentes intelleximus; & intelliget, quicumque conferendi curam susceperit. Nec uero deerant alia eiusdem Ciceronis exempla, ut in Verrem bis praeterea in eodem libro, in Rullum, in Catilinam, pro Flacco, oratione v. in Antonium, & in libro de claris oratoribus. **A. TVIS propinquis** } iterum propinquos nominat: quod est, iterum Metello inconstantiam objicere, quem a grati animi significatione propinquo iniquitas abduxerit. **HONORIFICENTISSIMIS** } quid. n. honorificentius, quam Italiam tibi ab armatis hostibus, & ab occulta coniuratione defendendam tradere? **APERTE confitebar.** } cum ambitionis confessio risum moueret. **PAS uoluntas** } aculeus in Metellum: quasi, rebus amplissimis, atque honorificentissimis a Cicerone ornatus, parem uoluntatem non reddiderit. **PROVINCIAM**, } cum ex consulatu in Galliam ire posset, maluit in urbe remanere, quod ipsum ep. 4. lib. xv. scripsit ad Catonem his uerbis: Prouinciam ornata, & spem non dubiam triumphum neglexi. Et ad Att. ep. i. lib. 2. ait se, cum prouinciam in concione deposuit, orationem habuisse. In oratione autem in Pisonem: Ego prouinciam Galliam, senatus auctoritate, exercitum, & pecunia instruatam, & ornata, quam cum Antonio communicauimus, quod ita existimabam tempora reip. ferre, communicauimus. Et Phil. ii. Imitare me, qui instructam, ornataq. a senatu prouinciam deposui, ut incendium patriae, omnia omni cogitatione, exstinguerem. Atque hanc ipsam Galliam a Metello administratam, Plinij testimonio probauimus, & Sallustius etiam, ac Dio lib. xxxvii. ostendit. **SORTITIO NE** } uel sortiebantur prouincias inter se, uel comparabant, id est pactione, quam quisque uellet, capiebant. ep. 9. lib. i. **VE STRA**: } inter se, & collegas tuos facta. **COLLEGAM meum** } C. Antonium, collegam Ciceronis in consulatu. Opinor, cum Galliam Antonio Cicero tradidisset, id quod ex oratione in Pisonem demonstrauimus, & Sallustius narrat, eum dedisse operam, ut omnino Metellus Galliam sortiretur, arte fortasse aliqua ad curandum sortis euentum adhibita: cum ipsi gratior esset Macedoniae administratio, qua hoc anno suscepit: ut ex ep. 10. lib. i. ad Att. intelligitur. **FACTA sortitione**, } in qua tibi obueniat Gallia. **COLLEGAS tuos** } praetores. nam in magistratu prouincias sortiebantur. **Ea praescriptione est**, } quid hac praescriptione significetur, communis intelligentia fortasse non assequitur: quod exponere conabimur. Duplex erat in S. C. praescriptio, necessitatis una, honoris altera: necessitatis, quod infirmum erat S. C. cum in decernendo certus, ac lege definitus senatorum numerus non affuisset: itaque singulis S. C. ut ualerent, praescribatur, quot senatores affuissent. de quo Festi uerba recitabo: Numerum senatum, ait qui uis senatori consuli, cum impedimento uult esse, quo minus faciat S. C. postulatq. ut aut res, quae afferuntur, diuidantur; aut singuli consulantur; aut, si tot non sint senatores, quo numero liceat praescribi S. C. Tulit etiam legem C. Cornelius tribunus pl. quem Cicero defendit, non ille quidem de omnibus S. C. sed de ijs, quibus aliquem solui legibus placeret, ut ita rata essent, si ducenti senatores affuissent. Quod Festi locus, et si non plane, tamen quodam modo confirmat. Altera, quae auctoritatem S. C. adderet, praescriptio erat, cum nobilissimi senatores scribendo aderant. qui certus numerus non erat, sed pro eius dignitate, & gratia, cuius de honore in S. C. ageretur. quo de genere praescriptionis hic puto significari: & illud infra, Obscurum esse non possit, sic interpretor, ob eorum claritatem, qui scribendo

scribendo affuerunt. Et in eo S. C. quod Coelius Ciceroni misit, ep. 10. lib. 119. legendum opinor, S. C. quod tibi misi, factum est, auctoritatesq. praescriptae: non perscriptae. nam senatorum nomina, qui affuisse scribendo, S. C. auctoritates dicebantur, & ante S. C. scribebantur. de quo etiam more loquitur in ep. ad Catonem 6. lib. xv. cum inquit: Haec S. C. non ignoro ab amicissimis eius, de cuius honore agitur, scribi solere. non quod is scriberent, sed quod scribendo adessent, & fortasse etiam dictarent. Sic in Agraria 2. Collegas suos, adscriptores legis agrariae, non repudiabit; a quibus ei locus primus iudiciae in praescriptione concessus est. Et lib. 111. de Or. legitur in antiquo Borromei libro, In auctoritatibus praescriptis exstant, ubi est in peruulgatis, Perscriptis. PROFECTVS ES, post fortitionem profectus est Metellus praetor non in Galliam, quam post praeturam administrandam sortitus erat, sed in Picenum, in quo permanisse usque ad illud tempus, cum Catilina uictus est, e Sallustio cognoscitur. Catilina superato, Galliam prouinciam accepit. PROXIME, post necem Catilinae uidetur Metellus, antequam in Galliam iret, Romam reuertisse. PARARE, nam extremo anno consulatus Ciceronis, id est IV. idus Decembris, ut mos erat, magistratum initurus erat Metellus Nepos tribunus pl. designatus. CLAVDIA, impudica muliere, P. Clodij sorore, de qua in oratione pro Coelio, & ep. 1. lib. 2. ad Att. Plutarchus in Cicerone Quadrantiam uocatam scribit, a quadrantibus in eius loculos ab amatore coniectis. VXORE tua, quo modo uxor fuerit Celeris, cum eius fratrem P. Clodium fratrem patrualem Celeris nominet Cicero in oratione pro Coelio? an eadem & soror, & coniux? sic opinor: ut Clodius, & Clodia filij fuerint Caeciliae, sororis eius Metelli, qui Celerem, et Nepotem genuit. VESTRA sorore Mucia, uxore Cn. Pompeij, ut ex Pediauo, Plutarcho, Dione, ad Att. ep. 10. lib. 1. planum fit. soror autem fuit auorum Metellorum, Celeris, & Nepotis; uel quod eius mater, patris soror esset; uel quod Celeris, & Metelli mater, Muciae gentis, id est soror esset patris huius Muciae. Sic enim feminae sorores dicuntur, licet germane non sint, ut mares saepe fratres appellantur, cum sint patruales, aut consobrini. Potuit etiam soror esse uterina, Celeris, & Nepotis, hoc modo, ut eorum mater, uiro mortuo, Q. Metello Nepote, nupserit Q. Scaeuolae, ex quo postea Muciam hanc peperit. eam & Dio lib. xxxvii. sororem uocat Metelli Celeris. cum hac postea, stupratam a C. Caesare suspicatus, post duos susceptos filios, diuortium Pompeius fecit. ep. 10. lib. 1. ad Att. Pediauus, Suetonius, Plutarchus, Dio. DETERRENT, remouerent, non minus, aut iniectione metu, sed rationibus, & precibus. interdum enim, Deterere, & Cohortari, ut contraria opponuntur. lib. 1. de orat. Vereor, ne maiorem uim ad deterrendum habuerit, quam ad cohortandum. Exempla non desunt. QVOD te audisse credo, patet sententia: nec discrepant mei ueteres libri, quibus in omnibus plane legitur. Credo. At in uno Mediceo libro est, Certo, non, Credo. ex quo alijs orta de mendo coniectura. mihi uerisimile non fit reliquos omnes libros ab uno illo esse descriptos: cum & ab illo, & saepe inter se dissentiant. nec uero librum ullum tam antiquum esse arbitror, qui omni prorsus uacet mendo: quippe cum ne illa quidem interdum, quae a nobis cogitata ipsi nostra manu scribimus, emendata satis esse uideamus. IN ALIQUO magistratu, neminimo quidem. sic in meis antiquis libris. nec sane uideo, cur quidquam mutetur. aut, si mutandum, placeret, Minimo magistratu: ut legebat Vbalдинus Bandinellus: cum sit in Mediceo libro, In animo magistratu. sic opponerentur, Consul, & Minimo magistratu. PRIDIE Kal. Ian. ultimo consulatus die. CONCIONIS habendae, de rebus in consulatu actis: ut more comparatum erat. PRIVAVIT, pro potestate tribunicia. UT iurarem, consules, commemoratis rebus in consulatu gestis, iurare soliti sunt, omnia se consilia, atque facta ad reip. dignitatem, commodumq. retulisse. quod Ciceroni Metellus permisit: reliqua commemorare uetuit. VERISSIMUM, pulcherrimumq. insurandum: hoc, remp. a se uno conseruatam. de quo sic in oratione pro domo: Reip. semper interesse putauit, me illius pulcherrimi facti, quod ex auctoritate senatus, consensu bonorum omnium, pro salute patriae gessissem, splendorem uerbis, dignitatemq. retinere; praesertim cum mihi uni in hac rep. audiente populo Romano opera mea hanc urbem, & hanc remp. esse saluam iurato dicere fas fuisset. Et in Pisonem: Ego, cum in concione, abiens magistratu, dicere a tribuno pl. prohiberer, quae constitueram; cumq. is mihi tantummodo, ut iurarem, permetteret; sine ulla dubitatione iuraui, remp. atque hanc urbem mea unius opera esse saluam. Idem confirmat Dio lib. xxxvii. Plutarchus autem, prohibitum Ciceronem a duobus tribunis, Metello, & Bestia, prodidit falso: nam Bestia non eodem anno cum Metello tribunatum gessit: Bestia Cicerone consule, quod Sallustius ostendit, Metellus anno sequenti. quod uel hic locus declarat. nam tribuni pl. magistratum inibant 15. idus Dec. itaque non eum concione priuare potuit Bestia. extremo consulatus die, id est Kalendis Ianuarij, cum 11. idus Dec. tribunatu abijisset: sed id a Metello factum, qui tribunatum, ante quam Cicero consulatum absoluisset, inierat. POPVLVS, confirmatum a populo Ciceronis iusiurandum, & oratio in Pisonem loco proxime recitata, & Plutarchus in Ciceronis uita demonstrat. INDICTA causa, significabat, Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, Ceparium conscios, & participes coniurationis Catilinae, indicta causa, contra leges, moremq. maiorum, esse condemnatos. animaduertisse autem in eos Ciceronem dicit, quod, eo iubente, in carcere strangulati sunt: ut Sallustius, Plutarchus, Dio scriptum reliquere. Appianus hoc addit, Ciceronem eos necari in conspectu suo iussisse, quod falsum est. HOMINEM grauem, cum ironia, ut Tusc. 2. Hominem exercitatum. quis tot uerba tanto in luctu continuat? Phil. 13. Turpem uero actionem, qua defenditur amplissimi auctoritas ordinis contra crudelissimi gladiatoris amicitiam. Ad Q. fr. ep. 4. lib. 111. Lepidum amicum Sallustium, qui mihi aut inimi citias putet periculosos subeundas fuisse, aut infamiam sempiternam. AGERE, in senatu. NON iudicio, neque disceptatione, &

eadem coniunxit lib. iv. de rep. Iudicijs enim, ac magistratuum disceptationibus legitimis propositam uitam, non poetarum ingenijs, habere debemus. **IMPRESSIONE** } Impressionem facere, quo loquendi genere Varro, Hirtius, Lilius ufi sunt, est, cum impetu irruere. **RESTITISSEM**; } acerrime disputando: scripsit etiam contra Metelli concionem: ut est in ep. 9. lib. 1. ad Att. & in Gellio lib. xix. cap. 7. **CASV** } sic ep. 17. ad Att. lib. 1. Reliqua sic a me aguntur, & aguntur, ut non committamus, ut ea, quae gelsimus, fortuito gelsisse uideamur. Et Phil. v. Quis est, qui hunc non casu existimet recte fecisse? Laus enim a consilio pendet, non a casu: itaque Cicero, cum ea commemorat, quae pro salute reip. in opprimenda Catilinae coniuratione gesserat, casum a se reijcit, consilium assumit. Ego committam, inquit in oratione pro Sulla, ut ea, quae pro salute communi gelsi, casu magis, & felicitate a me, quam uirtute, & consilio gesta esse uideantur? Et in Catilina 3. Curemque, ut ea uirtute, non casu, gesta esse uideantur. In epistola quoque ad Curium, lib. vii. Consilio casum quasi opponit, & ex casu felicitatem deducit. Sapienter haec, ait, reliquisti: feliciter, si casu. Propterea dixit etiam in oratione pro Sulla: Casu magis, & felicitate: quia possit ex casu felicitas nasci, nullo nostro merito. **CELATVM**; } uel peccauit Nepos, si te celauit: uel tu, si celatus non es, inique facis, qui me accuses, quem oppugnatum non ignoras. **DISSOLVTIO**; } Dissolutus est, qui fert ea, quae non debet; aut indulget plus, quam oporteat: in ep. ad M. Brutum: Neque dissolutum a te quidquam homines expectant, nec crudele. Et lib. iii. Off. Negligere quid de se quisque dicat, non solum arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti. **SEDENS** } assensio enim paucis uerbis absoluitur. stantes autem sententiam plerumque uerbis dicebant. **LENISSIMIS** } cum alii grauissime sentirent: quibus non assensu. **SENTIRE** } cum ageretur in senatu de Nepote tribuno pl. puniendo, quia leges iniquissimas aduersus collegarum intercessionem ferret: cui Caesar praetor cum opem ferret, utrumque decreto patrum administratione reip. summorum, Suetonius narrat. propterea scripserat Metellus Celer, Fratrem meum capite, ac fortunis per te oppugnatum iri. **CVRARE non debui**; } quis enim curat, ut subleuetur inimicus? **SUPLEVARE TVR**; } opinor alterum significari decretum, quo Metello, & Caesari senatus ignouit, inducto priore decreto, Suetonius. **DESERTVS ab officijs tuis**; } supra dixit: Velim, iudices, satis ne uideatur his omnibus rebus, cum proxime Romam uenisti, mutuo respondi. **AEQVVM te iudicem praebes**; } quod impulsus dolore ita cum fratre tuo de rep. disputauit, ut sentiret sibi cum uiro forti, & constanti, esse pugandum. sic locutus in ep. 1. lib. 2. **EXERCITVS** } tres cum legiones habuisse, cum in Piceno praesideret, ait Salustius: nec fuisse pauciores, cum Galliam proconsul regeret, consentaneum est. **VTENDVM** } placet, pro mea tamen consuetudine lectorem admoneo, in antiquis duodecim libris esse, Tuendum, non, Utendum. **QVO AD uoles tu**; } humanitatem ostendit, habita ratione grauitatis. nam inuitum amare dementiae est.

Argumentum ep. 3.

Libri ueteres hanc epistolam Nepotis nomine inscribunt: quod si credimus; ex Hispania missam, cui post consulatum Nepos praefuit, simul credere necesse est. Scribit haec: a se fratrem suum, assidue Ciceroni obtulerat, despici; Ciceronem autem, qui suam in eum beneuolentiam officijs declararet, fratris loco diligere: de prouinciae rationibus ad Lollium se litteras dedisse. Amoris conseruationem petit in extremo. Moralis epistola: quibus consulibus, incertum: cum Nepos Hispaniae triennium praesuerit; ut ex Pediano in commentario orationis pro Scauro colligitur.

Q. Metellus Nepos S. D. Ciceroni: 3.

HOMINIS importunissimi contumeliae, quibus me crebris concionibus onerat, tuis erga me officijs leniuntur; et, ut sunt leues huiusmodi homines, a me despiciuntur: libenterque, commutata persona, te mihi fratris loco esse duco. de illo ne meminisse quidem uolo: tamen tuis eum inuitum seruauit. de me, meisque rebus, ne nobis multitudine litterarum molestior essem, ad Lollium per scripsi; de rationibus etiam prouinciae quid uellem fieri, ut is uos doceret, & commonesceret. Si poteris, uelim pristinam tuam erga me uoluntatem conserues. Vale.

EXPLA-

EXPLANATIO

IMPORTVNISSIMI } P. Clodij, qui Nepotis frater appellatur & in ep. 3. lib. IV. ad Att. fratres
autem fuerè, uel consobrini, uel quod Clodij mater, patris Nepotis soror fuerit. **C**ONTVMELIAE, }
in Ciceronem. **C**ONCIONIBVS } ita longis, itaq. acerbis litteris, ut concionari uideatur.
ONERAT, } mihi molestus est. **L**ENIUNTVR; } earum acerbitate non moueor, quae
minuitur, ac tollitur officijs tuis. **E**IUSMODI homines, } sic mei ueteres libri. unus, Hominis. ut
fit; Eiusmodi hominis quia leues contumeliae sunt, a me despiciuntur. ita opponitur, Onerat, & Leues.
sin, Homines legatur, potest esse eadem sententia, hoc modo: quia sunt leues eiusmodi homines, a me
despiciuntur eorum contumeliae. potest etiam sic: despiciuntur a me, tamquam leues, eiusmodi homines.
Mediceus liber, Ab eiusmodi homine: sententia eadem, quae elicitur ex, Eiusmodi hominis. **C**OM-
MUTATA persona, } translatio ab histrionibus, qui, commutata persona, diuersas agunt partes.
INUITVM } nemo seruatur inuitus. sed, qui palam peccat, nec paene metu flagitijs abstinet, is cum
impunitatem adipiscitur, seruari uidetur inuitus. Clodij autem cunctis paene sceleribus inquinatam uitam
quis ignorat? **P**ROUINCIAE } dixi iam praefuisse Nepotem Hispaniae, dixi autem auctoribus Ap-
piano lib. 2. bell. ci. Plutarcho in Caesare, Dione lib. XXXIX. **S**I. POTERIS, } nolim te fratris
iniuriae ita commoueant, ut propterea de tua in me uoluntate quidquam detrahatur.

Argumentum ep. 4.

EXsul opem implorat consulis Nepotis: seq. non immemorem beneficij fu-
turum confirmat. P. Lentulo Spinthere, Q. Metello Nepote cos.

Cicero S. D. Metello Nepoti cos. 4.

LITTERAE Quincti fratris, & T. Pomponij, necessarij mei, tantum mihi spei dederant, ut in te non minus auxilij, quam in tuo collega, mihi constitutum fuerit. itaque ad te litteras statim misi; per quas, ut fortuna postulabat, & gratias tibi egi, & dereliquo tempore auxilium petij. postea mihi non tam meorum litterae, quam sermones eorum, qui hac iter faciebant, animum tuum immutatam significabant; quae res fecit, ut tibi litteris obstrepere non auderem. nunc mihi Quinctus, frater meus, mitissimam tuam orationem, quam in senatu habuisses, per scripsit; qua inductus, ad te scribere sum coactus: & abs te, quantum tua fert uoluntas, peto, quae soque, ut tuos mecum serues potius, quam propter arrogantem crudelitatem tuorum me oppugnes. tu, tuas inimicitias ut reip. donares, te uicisti: alienis ut contravemp. confirmes, adduceres? quod si mihi tua clementia opem tuleris: omnibus in rebus me fore in tua potestate tibi confirmo. sin mihi neque magistratum, neque senatum, neque populum auxiliari propter eam uim, quae me cum rep. uicit, licuerit: uide, ne, cum uelis reuocare tempus omnium conseruandorum, cum, qui seruetur, non erit, non possis. Vale.

EXPLANATIO

COLLEGA, } P. Lentulo consule, Ciceronis reditū enixe curante: ut ex ep. & orationibus constat.
MITISSIMAM } quae mihi, antea diffidenti, spem attulit auxilij tui. fortasse oratio illa significatur, quam habuit primo consulatus die, referente de reditu Ciceronis collega eius P. Lentulo. uide pro Sextio. **S**VM coactus: } malo, Sum conatus, ut est in quattuor antiquis libris: nam, Coactus, cum proxime dictum sit, Inductus, sententia non desiderat. Conatus autem significat, non inuitum, Ciceronem scripsisse, inductum eius oratione mitissima. **T**VORVM } Clodiorum, cum esset frater P. Clodij. **T**VAS inimicitias } fortasse quas cum C. Curione, qui de Dardanis triumphauit, acerbissimas gesserat. uide Pedianum in commētario Cornelianae. **M**AGISTRATVM, } consulem P. Lentulum, qui cum primo consulatus die de reuocando Cicerone retulisset, confecta res non est, noctem sibi ad deliberandum postulante Sex. Atilio Serrano tribuno pl. quē Gauanium appellat in oratione pro Sextio. **C**ONSERVANDORVM, } sic in uno tantum uetere libro: cui potius assentior, quam reliquis omnibus, in quibus est, Referuandorum. aut, Referuandorum, dixit, habita ratione temporis omisi: quas, iterum seruandorum: quos antea non seruaueris, cum posses. **N**ON erit, } exitium a P. Clodio impendere uniuersae reip. dicit: siquidem plus possit unus, quam consul, senatus, populus.

Argu-

Argumentum ep. 5.

OMnia beneuoli animi signa in C. Antonium a se esse profecta, nullam ab illo relata gratiam, ostendit: quod si gratum cognouerit, se non esse ei defuturum. Commendat in extremo Atticum. Est autem hic Antonius, qui collega Ciceronis fuerat in consulatu, filius M. Antonij, summi oratoris, patruus M. Antonij, qui postea remp. oppressit Macedoniam hoc tempore proconsul administrabat. Silano, & Murena cos.

Cicero S. D. C. Antonio M. F. imp. 5.

ET SI statueram nullas ad te litteras mittere, nisi commendaticias; non quod eas intelligerem satis apud te ualere; sed, ne ijs, qui me rogarent, aliquid de nostra coniunctione imminutum esse ostenderem: tamen, cum T. Pomponius, homo omnium meorum in te studiorum, & officiorum maxime conscius, tui cupidus, nostri amantissimus, ad te proficisceretur; aliquid mihi scribendum putavi, praesertim cum aliter ipsi Pomponio satisfacere non possem. Ego si abs te summa officia desiderem, mirum nemini uideri debeat. omnia enim a me in te profecta sunt, quae ad tuum commodum, quae ad honorem, quae ad dignitatem pertinerent. pro his rebus nullam mihi abs te relata esse gratiam, tu es optimus testis. contra etiam esse aliquid abs te profectum, ex multis audiui: nam, comperisse me, non audeo dicere; ne forte id ipsum uerbum ponam, quod abs te aiunt falso in me solere conferri. sed ea, quae ad me delata sunt, malo

te ex Pomponio, cui non minus molesta fuerunt, quam ex meis litteris, cognoscere. meus in te animus quam singulari officio fuerit, & senatus, & populus R. testis est; tu, quam gratus erga me fueris, ipse existimare potes; quantum mihi debeas, ceteri existiment. ego, quae tua causa antea feci, uoluntate sum adductus, posteaq. constantia: sed reliqua, mihi crede, multo maius meum studium, maioremq. grauitatem, & laborem desiderant: quae ego si non profunderem, ac perdere uidebor, omnibus meis uiribus sustinebo: sin ingrata esse sentiam; non committam, ut tibi ipse insanire uidear. ea, quae sint, & cuiusmodi, poteris ex Pomponio cognoscere. Atque ipsum tibi Pomponium ita commendo, ut, quamquam ipsius causa confido te facturum esse omnia, tamen abs te hoc petam, ut, si quid residet in te amoris erga me, id omne in Pomponij negotio ostendas. hoc mihi gratius facere nihil potes. Vale.

EXPLANATIO

IM p. } fortasse remi militarem feliciter gesserat, cum haec epistola scripta est: postea uero male pugnauit. nam triennio post, Caesare, & Bibulo cos. idem damnatus est, quod in Thracia, & Mysia parum prospere rem gessisset. epitome Liuiiana, Dio, Obsequens. **N**ISI commendaticias; } non igitur haec sunt commendaticiae, licet Atticus commendetur. argumentum enim hoc uidetur, ut ei Cicero, Attico rogante, suum studium in accusationis, quae parabatur, periculo deferret. quam partem non ante aggressus est, quam ei, commemoratis officijs suis, ingrati animi uitium exprobrauit. **I**PSI Pomponio } qui Ciceronis animum, non nihil ab Antonio abalienatum, reconciliari cupiebat. **O**FFICIA desiderem; } infra subiunxit, Nullam mihi abs te relata esse gratiam, tu es optimus testis. Et in ep. sequenti: Eius in me officia omnes desiderant. **A**. ME in te profecta, } defenderat iam cum Cicero in senatu, cum de reuocando ex Macedonia ageretur. quod ex epistola sequenti cognoscitur. **F**ALSO . IN . ME solere conferri. } cum dicas, comperisse te, me tibi amicum non fuisse. quod falso a te dicitur. **D**ELATA } de querellis tuis. Libentius enim ad querellas Antonij refero, quam ad id, quod legitur ep. 10. lib. 1. ad Att. de parte pecuniarum, quae contra leges ab Antonio in prouincia cogerebantur, Ciceroni danda. **C**ONSTANTIA: } etsi non deberem, cum te non esse in me gratum audirem; feci tamen, ne inconstans in amicitia uiderer. ep. 8. Quae a me suscepta defensio est, te absente, dignitatis tuae, in ea iam ego non solum amicitiae nostrae, sed etiam constantiae meae causa permanebo. **R**ELIQUA, } fore putabat, ut de repetundis accusaretur. quod ex ep. 10. lib. 1. ad Att. satis constat. fit enim in eo mentio & de coactis ab Antonio pecunijs, & de praetore ad populum acturo. quamquam non nisi triennio post, Caesare, & Bibulo cos. accusatus est, ut Suetonius, & oratio pro domo demonstrat. quo tempore, Cicerone defendente, damnatum esse, ex oratione pro Coelio, & ex Dione cognoscitur. damnatum autem de maiestate, accusante Coelio, & Dio, & proxime nominata oratio uidetur significare: de repetundis etiam, ostendit locus ille in ep. 10. lib. 1. ad Att. Antonium in cogendis pecunijs dicitare, partem mihi quaeri. Quod altero confirmatur argumento, quia damnatum accusante Q. Maximo plane demonstrat oratio in Vatinius, ut de maiestate a Coelio, de repetundis a Maximo accusatus, ex utroque crimine damnatus fit. nam & duos quaesitores, Q. Claudium, & Cn. Lentulum, apud quos reus factus est, in eadem oratione uideo nominari.

Argu-

Argumentum ep. 6.

EXponit suam diligentiam, in eo adhibitam, ne Sextio, qui cum C. Antonio proconsule quaestor in Macedoniam iuerat, succederetur. addit de domo a se empta, non sine ioco: de Sextij, quae aedificabantur, aedibus: de C. Antonio a se in senatu defenso. M. Messalla, M. Pisone cos.

Cicero S. D. P. Sextio L. F. procos. 6.

CUM ad me Decius librarius uenisset; egissetque mecum, ut operam darem, ne tibi hoc tempore succederetur: quamquam illum hominem frangi, & tibi amicum existimabam; tamen, quod memoria tenebam, cuiusmodi ad me litteras antea misisses, non satis credidi homini prudenti, tam ualde esse mutatam uoluntatem tuam. sed, postea quam & Cornelia tua Terentiam conuenit; & ego cum Q. Cornelio locutus sum: adhibui diligentiam, quotiescumque senatus fuit, ut adessem: plurimumque in eo negotij habui, ut Q. Fufium tribunum pl. & ceteros, ad quos tu scripseras, cogere mibi potius credere, quam tuis litteris. omnino res tota in mensum Ianuarii reiecta erat, sed facile obtinebatur. Ego, tua gratulatione commotus, quod ad me pridem scripseras, uelle te bene euenire, quod de Crasso domum emissem, enim eam

ipsam domum xxxv, aliquanto post tuam gratulationem. itaque nunc me scito tantum habere aeris alieni, ut cupiam coniurare, si quis me recipiat. sed partim odio inducti me excludunt, & aperte uindictam coniurationis oderunt: partim non credunt; & a me insidias metuunt; nec putant ei nummos deesse posse, qui ex obsidione feneratorum exemerit. omnino semissibus magna copia est: ego autem meis rebus gestis hoc sum assecutus, ut bonum nomen existimer. Domum tuam, atque aedificationem omnem perspexi, & uehementer probaui. Antonium, etsi eius in me officia omnes desiderant, tamen in senatu grauissime, ac diligentissime defendi; senatumque uehementer oratione mea, atque auctoritate commouit. Tu ad me uelim litteras crebrius mittas. Vale.

EXPLANATIO

P. SEXTIO quaestor Antonio fuit & consuli Romae, & proconsuli in Macedonia. quod ex oratione pro ipso patet. **PROCOS.** sic omnes antiqui libri, eadem ratione, qua Proconsul Sallustius in ep. 17. lib. 2. inscriptione nominatur. **FRUGI,** a quo genere hominum prudentia spectare uidetur. itaque subiunxit, Non satis credidi homini prudenti. **Q. FUFIVM tribunum pl.** hic locus epistolam Messalla & Pisone cos. scriptam esse significat. nam hoc anno tribunatum a Fufio gestum ait Dio lib. xxxix. idque confirmat Asconius, qui, quo tempore Clodius de incestu accusatus est, huius Fufij opera factum tradit, ne a senatu asperius decerneretur. de incestu autem Clodij actum Pisone, & Messalla cos. ex ep. ad Att. lib. 1. in quibus etiam Fufius tribunus pl. nominatur, facile intelligitur. Idem, in terfecto Clodio, acerrimus Milonis fuit aduersarius: & a Cicerone notatur in oratione pro Milone: cum ait: Diuisa sententia est, postulant nescio quo: nihil enim necesse est, omnium flagitia proferre. Biennio post, aedilitate ommissa, praeturae gessit Caesare, & Bibulo cos. legemque de suffragijs tulit. testis Dio. consul fuit cum P. Vatino, anno dccv. ut fasti docent Capitolini. Socrus fuit Pansa consulis, qui Mutinensi proelio, partium reip. contra M. Antonium defensor, interfectus est. Defendit Antonium in senatu, a Cicerone oppugnatum: ut ex Philippicis, & epistolis ad Brutum constat. Caleno cognomen fuit. **SCRIPSERAS,** cupere te, ut tibi succederetur. **DE CRASSO** a Crasso. Notum loquendi genus. Hoc & in ea declamatione, quae Sallustij nomine inscribitur, in Ciceronem confertur his uerbis: Domum ipsam tuam ui, & rapinis, funestam tibi, ac tuis, comparasti; uidelicet ut nos commonefacias, quam conuersa est resp. cum in ea domo habitares, homo flagitiosissime, quae P. Crassi, uiri consularis, fuit. xxxv. } tricies quinquies: ut subaudiatur, centenis millibus nummum: idest centum quinque scutorum millibus, accepit autem mutua a P. Sulla, qui tum reus erat, H-S uicies, idest sexaginta scutorum millibus, ut ait Gellius lib. xii. cap. 12. Haec domus primum fuerat M. Liuij Drusi, eius, qui tribunus pl. initio belli Italici a nescio quo est interfectus. deinde possedit eam Crassus hic, a Cicerone nominatus; post Crassum, Cicero; post Ciceronem, Censorinus; post Censorinum, Statilius Sifenna. quod Velleius lib. ii. memoriae tradidit. **UT CUPIAM coniurare,** iocatur: quia Catilina, eiusque socij, cum aes alienum feneratoribus soluere non possent, in patriam coniurarunt. Sallustius. **EXCLUDUNT,** coniurationis participes. **EX OBSIDIONE** maxime enim contra feneratores, & locupletes facta coniuratio est. quo spectat illud in ep. 1. lib. 1. ad fratrem: Publicani, quod ita negotiantur, ut locupletes sint, nostri consulatus beneficio incolumes se fortunas habere arbitrantur. Et lib. 2. Off. Numquam uehementius actum est, quam me consule, ne solueretur: armis, & castris tentata res est. **EXEMERIT.** oppressa enim coniuratione, feneratores impendenti periculo liberati. **OMNINO semissibus magna copia**

copia

copia est: } & Medicus liber, & reliqui habent, Omni, non, Omnino, uno excepto, qui Thomae Leonici fuit, doctissimi hominis, in quo est, Omnino. Omni, pro cuiuslibet, duriuscule positum uidetur, nam illud ep. 3. lib. VII. ad Att. Hic, omnia facere omnis, ne armis decernatur: potest esse quarto casu, numero multitudinis. quare, Omnino, malui, consensu tamen antiquorum: exemplarium indicato. Deesse, inquit, nummi non possunt, si quis usuras femissas uelit pendere, id est fenos annuos pro centenis, haec autem ciuilibus & moderata fuit usura: grauisima uero omnium, quae legibus concedebantur, ea fuit, cum duodeni annui pro centenis: quae centesima uocabatur. in quo dissentire cogor a doctis hominibus, qui affirmant, unciarium fenus leuissimum fuisse: quod, ut arbitror, grauisimum fuit, idemq. cum centesima. usurarum enim quaedam nomina menstrua solutionem, quaedam annuam significant: menstrua, ut centesima, unciaria, semunciarum: annuam, ut semis, triens, bes, nam, si centesima uel unciaria, uel semunciarum, semel in anno solueretur: quis titulo quaestu, pecuniam suam collocasset? rursus, si bes, uel semis, uel etiam triens, usura menstrua esset: quis, tanta rei familiaris iactura, fenebrem pecuniam accipere uoluisse? Opinor igitur unciarium fenus & centesimam idem esse: ut ratio habeatur menstruae solutionis, non annuae: semunciarum autem idem cum semissibus: ut in semissibus annua solutio spectetur, in semunciarum fenore, menstrua. propterea lib. v. ait Tacitus, XI. tabulis sancitum esse, ne quis unciario fenore amplius exerceret; cum antea ex libidine locupletum ageretur: deinde rogatione tribunicia usuram ad semuncias redactam. Nam, si duodecim tabulae annum fenus unciarum significassent; & si tribuni pl. postea de semunciarum item annuo rogationem tulissent: graues admodum postea semisses usurae uisae essent, quas tamen ciuiles ac modicas fuisse, tum Plinius lib. XIV. cap. 14. tum alij satis ostendunt, grauisima uero centesima, quae tamen legibus concedebatur: supra uero non licebit: ideoq. cum trientem, semis, bessem, nominari uidemus, non de menstrua, sicut in unciario fenore, sed de annua dictum usura existimare debemus. alioqui non fuisset grauisima omnium centesima. EGO. AVTEM *meis rebus gestis*? Mea, inquit, praecipua causa est: cum ob res a me gestas, id est ob feneratores, quibus exitium Catilina moliebatur, bonum nomen, id est bonae fidei debitor existimer. Debitorum nomina in expensi codicem referebantur. inde factum, ut Nomen acciperetur & pro debita pecunia, unde, exigere nomina, in Verrem; & pro debitore, ut hic. & quod ab Alphio feneratore dici solitum refert Columella, uel optima nomina non appellando fieri mala. ANTONIVM, } C. Antonium, collegam Ciceronis in consulatu, qui hoc tempore Macedoniae regebat. OMNES, } omnes, qui testes sunt meorum in te meritorum. Dixit enim in epistola superiore: Meus in te animus quam singulari officio fuerit, & senatus, & populus Romanus testis est. DESIDERANT, } sic in proxima superiore: Si abs te summa officia desiderem, mirum nemini uideri debeat. Et ibidem, post: Nullam mihi abs te relatam esse gratiam, tu es optimus testis. Notatur ingrati animi uitium hoc uerbo: quia desiderantur ea, quae non habeamus. IN SENATU } cum ageretur de Antonio ex prouincia ob rapinas reuocando: ut ex ep. 10. lib. 1. ad Att. intelligo: in qua scriptum est hoc: Pompeiani prodromi nunciant, aperte Pompeium acturum, Antonio succedi oportere. Et ibidem, paulo post, pecuniae nominantur a C. Antonio iniuste coactae. ea porro epistola iisdem, quibus haec, id est Pisoni, & Messalla cos. scripta est. Reuocatus tamen Antonius hoc anno non est, sed in prouincia mansit usque ad consulatum Caesaris, & Bibuli; quibus consulibus damnatus est, atque etiam uidetur aliquot eius anni menses in Macedonia fuisse, si epitomae Liuianae uerba considerentur. GRAVISSIME, } ut grauius accusare, ita grauius defendere, dicitur: quae summi studij significatio est. DEFENDI, } quamquam, nec licere sibi eum defendere, nec libere, iam ad Atticum scripserat, ep. 10. lib. 1. COMMOUI, } ita commouit, ut manserit postea C. Antonius in prouincia usque ad Caesarem, & Bibulum cos.

Argumentum ep. 7.

Gratulatur Pompeio de Mithridate uicto: deinde carpit eum, ut gratiae referendae parum studiosum, quia sibi de Catilinae coniuratione extincta frigide gratulatus erat: se tamen ei tum in resp. tum in amicitia coniunctum fore significat. scripta Silano & Murena cos. ante ceteras omnes, quae hoc uolumine continentur.

Cicero S. D. Cn. Pompeio. Cn. F. Magno, imp.

7.

SI TV exercitusq. ualetis, bene est. Ex litteris tuis, quas publice misisti, cepi una cum omnibus incredibile uoluptate. tantam enim spem otij ostendisti, quantam ego semper omnibus, te uno fretus, pollicebar sed hoc

scito, tuos ueteres hostes, nouos amicos, uehementer litteris percussos, atque ex magna spe turbatos, iacere. Ad me autem litteras quas misisti, quamquam exigentem significationem tuae erga me uoluntatis habebant, tamen

men mihi scito incundas fuisse . nulla enim re tam laetari soleo , quam meorum officiorum conscientia . quibus si quando non mutuo responderetur , apud me plus officij residere , facillime patior . illud non dubito , quin , si te mea summa erga te studia parum mihi adiunxerunt , resp. nos inter nos conciliatura , coniuncturaq. sit . ac , ne ignores , quid ego in tuis litteris desiderarim : scribam aperte , sicut & mea natura , & nostra amicitia postulat . Res eas gessi , quarum aliquam in tuis litteris , & nostrae neces-

situdinis , & reip. causa , gratulationem expectavi : quam ego abs te praetermissam esse arbitror , quod uerebare , ne cuius animum offenderes . sed scito , ea , quae nos pro salute patriae gessimus , orbis terrae iudicio , ac testimonio , comprobari . quae , cum ueneris , tanto consilio , tantaq. animi magnitudine a me gesta esse cognosces , ut tibi , multo maiori , quam Africanus fuit , me , non multo minorem , quam Laelium , facile & in rep. & in amicitia adiunctum esse patiare . Vale .

EXPLANATIO

CN. F. } Cn. Pompeij Strabonis , qui de Asculanis , & Picentibus consul triumphauit , anno DC L XIV .
MAGNO , } hoc ei cognomen dedit Sullae salutatoio ; cum adhuc eques Romanus , adolescens annos natus XXIV . Siciliam , eiecto Perperna , Caeso Carbone consule , Marianarum partium ducibus , recuperasset , Africanum uero XL diebus , interfecto Cn. Domitio , Hiarba , Mumidiae rege , capto subegisset . epitome , Velleius , Plinius , Plutarchus , alij .
MISISTI , } ex castris , confecto bello Mithridatico : ex quo triumphauit anno sequenti , pridie Kal. Oct. die natalis sui , ut scripsit Plinius lib. xxxvii .
SPEM OTIJ } ab externis bellis . unus enim , reliquis deuictis , aut pacatis , formidandus hostis Mithridates uidebatur : cum quo per annos triginta continenter bellum gessit populus Romanus .
POLLICEBAR . } id maxime pollicitus est in oratione pro lege Manilia .
VETERES HOSTES , } M. Crassum , & L. Lucullum puto significari ; quibus potentia , & gloria Pompeij molesta semper fuit .
NOVOS AMICOS , } Pompeio quidem ita reconciliatus , ut apertas non gereret inimicias , eius tamen secunda fortuna ualde maerentes .
PERCVLSOS , } percussi deturbantur , & deturbati iacent . ideo dixit , Perculso , atque ex magna spe deturbatos , iacere . sic ep. 4 . lib. iv . Percussa , & prostrata foedissimo bello iacent omnia .
EX MAGNA SPE DETURBATUS , } non dubito , quin hoc loquendi genus , ut alia multa , a Graecis fontibus deduxerit . dixit enim Plato in Euthyphrone : *Απ' ἐλπίδος με καταβαλὼν μέγας ἀπέρχη* .
MEORVM OFFICIORVM } quorum te non satis esse memorem , litterae tuae significant .
Officia uero Ciceronis in Pompeium erant multa : cum eius dignitatis ab adolescentia faustor , in praetura autem , & in consulatu adiutor etiam exstitisset . quod scripsit ad Lentulum ep. 9 . lib. i . praetor enim suasit Manilium rogationem , ut ei bellum Mithridaticum demandaretur . consul ad senatum retulit , quia maritimis terrestribusq. bellis uirtute sua Pompeius finem attulisset , ut ei duplicaretur supplicatio consularis , idest dierum decem decerneretur : quod antea nemini concessum erat . in oratione de prouincijs .
NON MUTUO RESPONDETUR ; } & hic mordet Pompeium , qui suis officijs non mutuo respondere uideatur .
FACILLIME PATIOR . } hoc loquendi genere neque laetitia , neque molestia significatur : perinde ac si dicas , non laboro . probatur exemplis . ep. 9 . lib. i . Facile patior ea me de rep. sentire , ac dicere , quae maxime cum mihi , tum etiam reip. rationibus putem conducere . pro , non inuitus ea sentio , ac dico . & ep. xi . lib. vi . Vestorius ad me scripsit , te mihi gratias agere . haec praedicatio tua mihi grata est : eaq. te uti facile patior . Et ad Att. ep. 43 . lib. xii .
HIRTIVM ALIQUID AD TE ΣΥΜΠΑΘΩ ; } de me scripsisse , facile patior .
MEAM SUMMAM ERGA TE STUDIA } quae non tanti Pompeius aestimare uidebatur , ut eum diligeret : idq. significauerat gratulatione praetermissa .
RES EAS GESSI , } quarum causa senatus ei rogato supplicationem decreuit ; Q. Catulus parentem patriae nominauit ; L. Gellius ciuicam coronam deberi a rep. dixit . ep. 4 . lib. xv . & in Pisonem , Gellius lib. v . cap. 6 .
NE CVIVS ANIMUM OFFENDERES . } ut C. Caesaris , aut M. Crassi , quos occulte fauore coniurationis multi suspicati sunt . Crassum etiam , ut conscium , & participem coniurationis , in senatu a L. Tarquinio nominatum , scripsit Sallustius , confirmauerunt Plutarchus , & Dio . Caesar quidem , ne coniurati uita priuarentur , accurata oratione dissertuit . idem Sallustius , Plutarchus , Appianus , alij .
TANTO CONSILIO , TANTAQ. ANIMI MAGNITUDINE } quod utrumque requiritur in custode ciuitatis : & in utroque Ciceronem excelluisse , cum illa indicia communis exitij indagauit , patefecit , exstinxit , historiae demonstrant .
AFRICANVS } minor , qui Carthaginem , & Numantiam euertit . hunc enim Cicero significat , cum simpliciter eum nominat .
LAELIVM , } ut duo Africani , sic Laelij duo memorantur : quorum utrorumq. pariter amicitia celebratur . nec in re manifesta , exemplis opus est .

Argumentum ep. 8.

MLicinius Crassus , eius P. Crassi filius , qui se ipsum , ne in manus incideret inimicorum , occidit , ut est in orationibus pro Scauro , & pro Sextio , Romanorum opulentissimus , postremis diebus secundi consulatus sui , contra diras , & obnunciationes Ateij tribuni pl. de quibus Appianus , Plu-

Bb tarchus ,

tarchus, Dio, in Syriam provinciam profectus est; cum apud Ciceronem in eius generi Crassipedis hortis cenasset; ut legimus in ep. 9. lib. 1. Ad eum Cicero in provinciam scribit, quam studiose dignitatem eius in senatu defenderit: excusat superiorum temporum simultatem; constantiam, & fidem, post gratiae reconciliationem, pollicetur, affirmans eius honestati, & gloriae nullo umquam se loco defuturum: quiddam etiam de suo in filium eius P. Crassum amore, eiusque in se observantia, interponit. Negotialis, & moralis epistola: nam & actam in senatu rem narrat; & de reliquo tempore omnia studia, sine ulla exceptione, promittit. Scripta L. Domitio Ahenobarbo, Ap. Claudio Pulchro cos. qui Pompeio, & Crasso proxime successerunt.

Cicero S. D. M. Licinio P. F. Crasso. 8.

QUANTUM meum studium existerit dignitatis tuae vel tuendae, uel etiam augendae, non dubito, quin ad te omnes tui perscripserint: non enim fuit aut mediocre, aut obscurum, aut eiusmodi, quod silentio posset praeteriri. nam & cum consulibus, & cum multis consularibus tanta contentione decertavi, quanta numquam antea ulla in causa: suscepique mihi perpetuam propugnationem pro omnibus ornamentis tuis: ueterique nostrae necessitudini iamdiu debitum, sed multa uarietate temporum interruptum officium cumulate reddidi. Neque mehercule umquam mihi tui aut colendi, aut ornandi uoluntas defuit: sed quaedam pestes hominum, laude aliena dolentium, & te non numquam a me alienarunt, & me aliquando immutarunt tibi. sed exstitit tempus optatum mihi magis, quam speratum, ut, florentissimis tuis rebus, mea perspicere posset & memoria nostrae uoluntatis, & amicitiae fides. sum enim consecutus, non modo ut domus tua tota, sed ut cuncta ciuitas me tibi amicissimum esse cognosceret. itaque & praestantissima omnium seminarum uxor tua, & eximia pietate, uirtute, gratia tui Crassi meis consilijs, monitis, studijs, actionibusque nituntur: & senatus, populusque R. intelligit, tibi absenti nihil esse tam promptum, aut tam paratum, quam in omnibus rebus, quae ad te pertineant, operam, curam, diligentiam, auctoritatem meam. Quae sint acta, quaeque agantur, domesticorum tibi litteris declarari puto. De me sic existimes, ac tibi persuadeas uehementer uelim; non me repentina aliqua uoluntate, aut fortuito ad tuam amplitudinem meis officijs amplectendam incidisse, sed, ut primum forum attingerem, spectasse semper, ut tibi possem quammaxime esse coniunctus. quo qui dem ex tempore, memoria teneo, neque meam tibi observantiam, neque mihi tuam summam beneuolentiam, ac liberalitatem defuisse. si qua in teriderunt, non tam re, quam suspitione uiolata, ea cum

fuerint & falsa, & inania, sint euulsa ex omni memoria, uitaque nostra. is enim tu uir es, & eum me esse cupio, ut, quoniam in eadem reip. tempora incidimus, conuersionem, amicitiamque nostram utriusque nostrum laudis sperem fore. Quamobrem tu, quantum tuo iudicio tribuendum nobis esse putes, statues ipse, & ut spero, statues ex nostra dignitate: ego uero tibi profiteor, atque polliceor eximium, & singulare meum studium in omni genere officij, quod ad honestatem, & gloriam tuam spectet, in quo, etiam si multi mecum contendunt, tamen, cum reliquis omnibus, tum Crassis tuis iudicibus, omnes facile superabo: quos quidem ego ambos unice diligo, sed in Marco beneuolentia impari: hoc magis sum Publico de ditus, quod me, quamquam a puertitia sua semper, tamen hoc tempore maxime, sicut alterum parentem, & obseruat, & diligit. Has litteras uelim existimes forederis habituras esse uim, non epistolae; meque ea, quae tibi promitto, ac recipio, sanctissime esse obseruaturum, diligenterque facturum. Quae a me suscepta defenso est, te absente, dignitatis tuae, in ea iam ego non solum amicitiae nostrae, sed etiam constantiae meae causa permanebo. quamobrem satis esse hoc tempore arbitratus sum, hoc ad te scribere; me, si quid ipse intelligerem aut ad uoluntatem, aut ad commodum, aut ad amplitudinem tuam pertinere, mea sponte id esse facturum; sin quippiam aut a te essem admonitus, aut a tuis, effecturum, ut intelligeres, nihil neque te scripsisse, neque quemquam tuorum frustra ad me detulisse. quamobrem uelim ita & ipse ad me scribas de omnibus minimis, maximis, mediocribusque rebus, ut ad hominem amicissimum; & tuis praecipias, ut opera, consilio, auctoritate, gratia mea sic utantur in omnibus publicis, priuatis, forensibus, domesticis tuis, amicorum, hospitum, clientum tuorum negotijs, ut, quoad eius fieri possit, praesentiae tuae desiderium meo labore minuatur. Vale.

EXPLANATIO

CVM consulibus, } cum Domitio, & Appio, fortasse contententibus, ut reuocaretur Crassus; quandoquidem, dirarum obnuntiatione neglecta, in provinciam iuisset: quod perniciosum reip. fore uidebatur, sicuti fuit, ipso cum exercitu a Parthis interfecto. INTERRUPTVM } ob eam simultatem, quam

quam inter eos Catilinae temporibus exortam, quia Crassus coniurationis conscius, & particeps putaretur, Plutarchus in Crassi uita prodidit. *PESTES hominum*, } ut & Crassum, & se ipsum culpa liberaret, artificijs hominum hic, proxime autem uarietate temporum factum esse dicit, ne, quemadmodum instituerant, perpetuo amarent inter se. *Pestes hominum*, pro pestiferi homines, uitandi tamquam pestis. *LAVDE* } laus enim sita est in mutua beneuolentia: cum utriusque dignitas utriusque augeri possit officijs. confirmatur infra, cum dixit: Is enim tu uir es, & eum me esse cupio, ut amicitiam nostram utriusque non solum laudi sperem fore. *IMMUTARUNT* } minus est, quam Alienarunt: ut, quo nunc erga Crassum animo sit, uel hoc probet argumento, quod, eo a se alienato, ipse tamen adduci non potuerit, ut amare prorsus desineret. *OPTATVM magis, quam speratum*, } hoc refertur ad id, quod sequitur, Florentissimis rebus tuis: quia rebus afflictis, non florentissimis, amor uere respicitur. Mihi autem, inquit, contigit, quod optabam potius, quam sperabam, ut optimo rerum tuarum statu, mea tamen & memoria ueteris nostrae necessitudinis, & post reconciliatam gratiam fides respici posset. Confirmat hanc sententiam epistola ad Paetum: Non facile diudicatur amor uerus, & fictus, nisi aliquod incidat eiusmodi tempus, ut, quasi aurum igne, sic beneuolentia fidelis periculo aliquo respici possit: cetera sunt signa communia. Eodem loquendi genere usus est lib. 2. ad Q. fr. Id erat huiusmodi, ut magis optandum, quam sperandum putarem. Et lib. 1. de Orat. Insperanti mihi, & Cottae, sed ualde optanti utriusque nostrum cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delaberemini. & Balbus lib. 119. ad Att. Ut adduci ad ullam conditionem Pompeius possit, magis opto, quam spero. *FIDES*. } quae maxime requiritur in ijs, qui, post simultatem, amicitia iuncti sunt. ad Appium, ep. 8. lib. 111. Si quis est, qui neminem bona fide in gratiam putet redire posse; non nostram is perfidiam coarguit, sed indicat suam. Et ad eundem, ep. 10. Si essem ea perfidia, qua sunt ij, qui in nos haec conferunt. *Vxor tua*, } Tertullae nomen fuisse, & a Caesare stupratam, Suetonius auctor est. *Tvi Crassi* } filij, Marcus, & Publius: quos hoc tempore constat esse Romae: quamquam Publius paullo post patrem subsecutus est, cum quo perijt in Parthis. Marcum autem & ante hoc tempus, & post in Gallia Caesaris quaestorem fuisse, patet ex libris 1. 2. 3. 5. 6. quos ipse Caesar de rebus a se in Gallia gestis composuit. *NITENTVR*: } plus est, quam utuntur. est enim, Niti, fulciri, sustentari, quasi roboris in eo, qui nititur, pro rerum grauitate parum sit. *NON. ME repentina* } ne uideatur simulata, & ad artem composita beneuolentiae significatio, quia tam prolixo, cum paullo ante similtas inter eos fuisset, officia sua polliceatur, ac deferat; non est, haec, inquit, augendae tuae dignitatis repentina uoluntas, sed quaedam pristini studij renouatio, a prima adolescentia suscepti. *Ut primum forum attigerim*, } toga uirili sumpta, absoluto anno aetatis xvi. uel ad eos, qui ius ciuile profitebantur, uel in forum, ut oratores audirent, adolescentes ire soliti sunt. Cicero statim ad Scaeuolam iurisconsultum accessit, deductus a patre, ut ipse scribit in Laelio. primam uero priuatam causam pro P. Quinctio egit annos natus xixvi, publicam xxvii, pro Sex. Roscio Amerino: quod urumque Gellius animaduertit. *OBSERVANTIAM*, } uel aetatis, uel honorum gratia. Sex enim annis natu maior, quam Cicero, erat Crassus, totidemq. prior consulatum gessit. iure igitur plus Crasso tribuit, quam sibi: ut infra quoque: Is enim tu uir es, & eum me esse cupio. *NON TAM re*, } iniuriarum memoria coire animos, & coniungi amore mutuo uix patitur. ideo praeteritae offensae suspicione utrumque liberat. *VIOLATA*; } sic ad Att. ep. 15. lib. 1. Illa, quae uiolata, expiabuntur. Violari enim dicitur, quasi sacrosancta amicitia sit. *INANIA*, } indigna quae cogitatus: leuia, minimi ponderis. *EVm me esse cupio*, } laudis cupiditatem profiteri, arrogantiae non est: & modestia beneuolentiam conciliat. *STATVES ipse*, } nihil petit; quid tamen expetat, eo, quod sequitur, ostendit. est enim haec epistola ut omnium officiosissima, sic eadem omnium prudentissime ac modestissime conscripta. *QVOD ad honestatem & gloriam tuam spectet*. } quod tibi uel honori, uel gloriae possit esse. Non omnino idem, sed si mile in ep. 1. lib. x. Omne nostrum consilium, studium, officium, operam, laborem, diligentiam ad tuam amplitudinem conferemus. *PVBLIO*: } quo intercedente, Cicero, & Crassus reconciliati sunt. amabat is Ciceronem unice propter eloquentiam. ep. 8. lib. 2. ad fratrem: Totum negotium Crasso permisi, meq. in eius potestate dixi fore. interfuit huic sermone P. Crassus, adolescens nostri, ut scis, studiosissimus. Et in Bruto: Quae quidem etiam cum P. Crasso M. F. cum initio aetatis ad amicitiam se meam contulisset, saepe egisse me arbitror; cum eum uehementer hortarer, ut eam laudis uiam rectissimam esse duceret, quam maiores eius ei tritam reliquissent. erat enim cum institutus optime, tum etiam perfecte planeq. eruditus: ineratq. & ingenium satis acre, & orationis non inelegans copia: praetereaq. sine arrogantia grauis esse uidebatur, & sine segnitia nerecundus. Interfectus est a Parthis, ut Plutarchus, Appianus, Dio multis uerbis exponunt. *CONSTANTIAE* } ne famam inconstantiae subeam. ep. 5. *MEA sponte* } similiter ep. 8. lib. vi. *QVOD. EIVS fieri possit*, } quam maxime possit, quantum liceat. *DESIDERIVM* } quo tenentur amici tui, hospites, clientes, qui, te praesente, opera, consilio, auctoritate, & gratia tua nitebantur. *MEo labore* } quem eorum causa, non modo tua, suscipiam. *MINVATVR*. } tolli enim prorsus non potest. propterea dixit, Quoad eius fieri possit.

Argumentum ep. 9.

P. Vatinius, qui tribunatum pl. gesserat Caesare consule, omniaq. ex eius libidine administrauerat, post consulatum in Illyricum a Caesare dictatore missus, ut Appianus, & Dio significant, commendat suam dignitatem Ciceroni contra maleuolorum, atque inuidorum obtrectationes. rebus enim prospere gestis, supplicationes, missis ad senatum litteris, petebat. Caesare IV. Consule, sine collega.

P. Vatinius imp. S. D. Ciceroni suo. 9.

Siuales, bene est, ego ualeo. si tuam consuetudinem in patrocinijs tuendis seruas, P. Vatinius cliens ad te uenit, qui pro se causam dicere uult. non puto repudiabis in honore, quem in periculo recepisti. ego autem quem potius adoptem, aut inuocem, quam illum, quo defendente uincere didici? an uerear, ne, qui potentissimorum hominum conspirationem neglexerit pro mea salute, is pro honore meo, pusillorum, ac maleuolorum obtrectationes, & inuidias non prosternat, atque obterat? Quare, si me, sicut soles, amas; suscipe me totum, atque hoc, quidquid est oneris, ac muneris, pro mea dignitate tibi tuendum, ac suslinendum puta. scis meam fortunam nescio quo modo facile obtrectatores inuenire, non meo

quidem mehercule merito: sed quanti id refert, si tamen fato nescio quo accidit? si quis forte fuerit, qui nostrae dignitati obesse uelit; peto a te, ut tuam consuetudinem, & liberalitatem in me absente defendendo mihi praestes. Litteras ad senatum nostris de rebus gestis quo exemplo miseram, infra tibi perscripsi. Dicitur mihi tuus seruus anagnostes fugitiuus cum Vardaeis esse: de quo tu mihi nihil mandasti: ego tamen, terra, mariq. ut conquiretur, praemandauit: & profecto tibi illum reperiam, nisi si in Dalmatiam aufugerit: & inde tamen aliquando eruiam. Tu nos fac ames. Vale. ad v. id. Quinct. ex castris, Narona.

EXPLANATIO

VATINIUS} Struma dictus, quia tumidam struma ceruicem haberet: ex quo cum, ut in Plutarcho legimus, inflatum oratorem Cicero per iocum appellauit. Eodemq. spectat illud in oratione contra eum habita in senatu: Repente enim te, tamquam serpens elatibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis ceruicibus intulisti. Et in ea pro Sextio: Si medentur reip. qui exsecant pestem aliquam, tamquam strumam, ciuitatis. Et ad Att. ep. 9. lib. 2. Vatinij strumam sacerdotij *δισαγο* uestiant. Vatinios autem, Vatinos; Varos a cruribus dictos, ait Plinius lib. XI. cap. 45. **IMP.}** ab exercitu, nondum a senatu appellatus: cum nondum decretae essent supplicationes. **CLIENS}** defenderat eum, rogatu Caesaris, Cicero, a Caluo de ambitu accusatum: quo iudicio absolutus est. defendit & alio crimine, iudicio publico, ut Valerius Max. lib. IV. cap. 2. scriptum reliquit. **IN HONORE}** in supplicationibus a senatu impetrandis. **ADOPTEM,}** eligam patronum: uel, Adoptem, exoptem: ut Ciceronis filius, ep. 22. lib. XVI. Adoptatissimus aduentus, dixit, pro, exoptatissimus. **FATO}** Fatum ait Alexander causam esse, & causam agentem: causarum enim quattuor genera esse: quae agit, ut statuarius; quae materia est, ut aes, aut lapis, ex quo fit statua; quae forma, quam statuarius ex ea materia facere cogitauit; quae finis, ut cum artifex non id solum spectat, ut statuam faciat, sed ut, statua facta, uel pecuniam, uel honorem consequatur. Porro, non eiusdem generis causae sunt. quaedam enim aguntur alicuius rei gratia, quaedam uero nihil eo, qui agit, cogitante. quae aguntur aliqua causa, uel a natura, uel a ratione aguntur. quae ratione aguntur, & agi possunt, & non agi: agendi enim facultas in nobis est. itaque eiusmodi rerum causa fatum non est, uerum electio nostra. est igitur fatum in ijs, quae natura sunt: nec inter fatum, & naturam, praeter nomen, quidquam interest. aequae enim & natura, & fato equus ex equo, homo ex homine generatur. nam, ut naturalis rerum omnium generationis causae primae diuinae sunt, certo ordine, & perpetuo motu circumducta: item fati non aliae causae sunt, quam quae a diuinis pendunt. Nec tamen fatum est causa, propter quam semper aut hoc, aut illud necessario fiat, sed plerumque: ut in ijs quoque, quae natura sunt, locum habent ea, quae interdum praeter naturam fiunt. Atque hanc esse Peripateticorum de fato opinionem, ex Alexandro cognoscitur. Alij uero fato omnia fieri uoluerunt: quos refellit idem Alexander: cum ab ijs fortunam, & casum, & omnes humanae uitae actiones, & consultationem auferri dicat. Vide ep. 12. lib. IV. **LIBERALITATEM}** liberalis est, non modo qui pecuniam largitur, sed etiam qui quocumque officij genere subuenit, aut commodat. ep. 9. lib. I. in extremo. & ep. 9. lib. V. **AD SENATVM}** ut supplicationes ei decernerentur.

DE RE-

DE REBUS *gestis* in Dalmatia: ut in epistola, quae sequitur. *Tvvs servus* } Dionysius. in epistola sequenti, & lib. XIII. ep. 77. ad Sulpicium. *Cvm Vardacis*, } Dalmatiae populis; a quibus olim vastatam Italiam, auctor est Plinius lib. III. cap. 22. Antea, Vardacis: nos olim, Vardacis, restitimus. *IN DALMATIAM* } in quam eum aufugisse iam audierat: dixit enim, Dicitur mihi cum Vardacis esse. Dalmatiae nomen ab urbe Daimio deductum, significat Strabo lib. VII. *AD. V. id. Quint.* } scripta igitur est epistola ante reditum Caesaris ex Hispania, in qua Pompeij liberos iam deicerat. nam Velleius, eum Romam Octobri mense reuertisse, auctor est. *NARONA*, } & fluvius, & castellum fuit. Plinius, Ptolemaeus.

Argumentum ep. 10.

Scribit de Dionysio seruo, de Catilio pirata, de rebus a se in Dalmatia gestis, pro quibus supplicationes sibi decerni postulat. Eodem anno, cum in urbem redisset Caesar.

Vatinius imp. S. D. Ciceroni. 10.

SI uales bene est: ego quidem ualeo. De Dionysio seruo adhuc nihil extrico, & eo minus, quod me frigus Dalmaticum, quod illinc eiecit, etiam hic refrigerauit. sed tamen non desistam, quin illum aliquando eruam. sed tamen omnia mihi dura imperas. de Catilio nescio quid ad me scripsisti deprecationis diligentissimae. apage te cum nostro Sex. Seruilio: nam mehercule ego illum quoque amo. sed huiusmodi uos clientes, huiusmodi causas recipitis? hominem unum omnium crudelissimum, qui tot ingenuos, matres familias, ciues occidit, arripuit, disperdidit, regiones uastauit? simius, non semissis homo, contra me arma tulit; & cum bello cepi, sed tamen, mi Cicero, quid facere possum? omnia mehercule cupio, quae tu mihi imperas. meam animaduersionem, & supplicium, quo usurus eram in eum, quem cepissem, remitto tibi, & condo non. quid illis respondere possum, qui sua bona direpta, naues expugnatas, fratres, liberos, parentes occisos, actione exposulant? si mehercule Appij os haberem, in cuius locum susceptus sum; tamen hoc sustinere non possem. quid ergo est? faciam omnia sedulo, quae te sciam uelle. defenditur a Q. Volusio, tuo

discipulo. si forte ea res poterit aduersarios fugare, in eo maxima spes est. Nos, si quid erit istic opus, defendes. Caesar adhuc mihi iniuriam facit: de meis supplicationibus, & rebus gestis Dalmaticis adhuc non refert: quasi uero non iustissimi triumpho in Dalmatia res gesserim. nam, si hoc expectandum sit, dum totum bellum conficiam: uiginti opida sunt Dalmatiae antiqua: quae ipsi sibi adscinerunt, amplius sexaginta. haec nisi omnia expugno, si mihi supplicationes non decernuntur; longe alia condicione ego sum, ac ceteri imperatores.

Ego, post supplicationes mihi decretas, in Dalmatiam profectus sum: sex opida mi oppugnando cepi: unum hoc, quod erat maximum, quater a me iam captum: quattuor enim turres, & quattuor muros cepi, & arcem eorum totam: ex qua me nines, frigora, imbres detruferunt: indigneque, mi Cicero, opidum captum, & bellum iam confectum relinquere sum coactus. Quare te rogo, si opus erit, ad Caesarem meam causam agas, meque tibi in omnes partes defendendum putes; hoc existimans, neminem te tui amantiorem habere. Vale. nonis Dec. Narona.

EXPLANATIO

OMNIA mihi dura } cum neque seruum inuenire, neque de Catilio, quod petis, facile possim concedere. *IMPERAS*, } iam igitur ei per litteras Cicero de Dionysio seruo mandauerat. nam in superiore epistola nihil sibi mandatum Vatinius dixit. *DE CATILIO* } pirata. *APAGE TE* } hac uoce reijcimus a nobis eos, qui molesti sunt. utuntur ea frequenter comici. *MATRES FAMILIAS*, } feminas honoratas. Hoc nomen pluribus modis accipitur: primum, quae peperit ex marito patre familias: deinde, quae tantummodo maritum patrem familias habet, licet non pepererit: tertio, quae conuenerit in manum, id est per coemptionem nupserit; quae sola in heredis locum ueniebat: quarto, quae maritum amiserit, uiduaque honeste uiuat. Primum probatur ex Festo, cum ait: Nec uidua hoc nomine, nec, quae sine filijs est, appellari potest. Quod negat Vlpianus. Secundum ex Cicerone in Topicis. Genus, inquit, est uxor: eius duae formae, una matrum familias, earum, quae in manum conuenerunt; altera earum, quae tantummodo uxores habentur. Quod Gellius auctoritate ueterum uidetur confutare, solam affirmans appellatam esse matrem familias, quae in mariti manu, mancipioque esset. Tertium haec ipsa ex Topicis proxime recitata uerba demonstrant. Accedit Quintilianus. Si quis, inquit lib. v. cum legatum sit ei, quae uiro mater familias esset, neget debere ei, quae in manum non conuenerit. Et Gellius lib. XIII. cap. 6. Matrem familias ab idoneis uocum antiquarum explanatoribus eam solam appellatam dicit, quae in mariti manu, mancipioque, aut in eius, in cuius maritus manu, mancipioque esset: quoniam non in matrimonium tantum, sed in familiarum quoque mariti, & in sui heredis locum uenisset. Eodem spectat illud Seruij in lib.

in lib. 7. Aen. Per coemptionem facto matrimonio, sibi inuicem succedebant. testari tamen arbitrati suo poterant. nam a tutoris potestate liberabatur, quae mater familias fiebat. Quartum & ultimum de uidua matre familias, ostendit Vlpianus l. pronunciatum, 47. D. de verb. sign. Matrem familias accipere debemus eam, quae non inhoneste uixit. matrem enim familias a ceteris feminis mores discernunt, atque separant. proinde nihil intererit, nupta sit, an uidua; ingenua, an libertina. & Cicero in oratione pro Coelio matrem familias Clodium uiduam uocat. De his opinor locutum Vatinius, neque cogitasse, an maritum haberent, uel peperissent, aut per coemptionem nupfissent, aut uiduae, ingenuae uel essent; sed tantum modo rationem habuisse honestatis earum, & auctoritatis. Sic oratione in Antonium: Ingenui pueri cum meritorijs, scorta inter matres familias uersabantur. & 3. in eundem: Matres familias, uirgines, pueri ingenui abripiuntur. In Verrem quoque: Mitto adhibitam uim ingenuis, matres familias uiolatas. Nam, quod ait Gellius appellatam esse matrem familias eam solam, quae in mariti manu, mancipioque, aut in eius, in cuius maritus manu, mancipioque, esset: uerius fortasse, quam, Eam solam, dixisset, Eam proprie: ut ei cum Cicerone conueniret, qui duo genera matrum familiarum constituit in Topicis. Nisi si iuris hereditarii Gellium, uel eos potius, quos Gellius secutus est, rationem habuisse dicamus: quod ea sola, quae in manum conuenisset, marito mortuo heres esset: quae uero aliter nupfissent, iure hereditatis excluderentur. Matres familias, & matres familiae, dicebant ueteres. familias autem: generandi casu: quia nomina, ut Plinius dubij sermonis lib. vi. admonuit, in a finita singulari nominatiuo, as syllaba declinabant, ut Maia Maias. Ideo Sallustius, amator priscae linguae, dixit hist. lib. iv. Castella custodias thesaurorum in deditioem acciperentur. Quod ne celebraretur, Sisenna effecit, ait enim, eum, qui diceret, pater familiae, etiam pluraliter dicere debere, patres familiarum, & matres familiarum. quod quoniam erat durum, & longe iniucundius, patrum familias, sonabat, etiam patri familias ut diceretur, consuetudo probauit, & tamen ratio Sisennae non est ualida. nec enim necesse est, pluralem numerum rei unitati adhibere. & Varro de scenicis originibus primo & tertio libro dixit, matres familiae: & Gracchus, patres familiae, non familiarum. SIMIUS, } deductum a simia, per contemptum. ep. 2. lib. 7. Hic simiolus, animi causa, me, in quem inuherentur, delegerat. Horatius in Serm. Neque simius iste. Simia quoque de homine dicebant. ep. 13. lib. 8. Illius simiae uultum subire. Afranius in Temerario: Quis hic est simia, qui me hodie ludificatus est. NON SEMISSIS } Semis, asis dimidium fuit: as autem, nummus aereus, quadrantes quattuor continens. homo igitur non semissis, minimi pretij, nihili aestimandus. similiter Persius Satyra v. Hic Dama est, non tresis agaso: pro, tribus asibus non aestimatus. ACTIONE } actione legis: ut Actio furti, & similia. Libri ueteres, Actiones; unus Sigonij, Actores. mihi uel, Actione, ut imprimi uolui, una littera s abiecta, uel, Actores, placet. nam, Actiones, uacare mendo non arbitror. SI . APPII os haberem, } si essem ea, qua Appius, impudentia. Ep. 8. lib. ix. Nosti os eius adolescentioris Academiae. In Verrem: Nostis os hominis. Pro Cluentio: Quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ulla scientia iuris audet accedere? Interdum additur, durum, ut apud Terentium in Eun. ubi Donatus: Os durum, os impudens: ut contra mollis frontis dicuntur, qui sunt reuerentes. Et, quia ferro nihil est durius, propterea ferreum Pisonis os, ut insignem quandam notaret impudentiam, Cicero uocauit in oratione contra ipsum habita. Appius hic, cui se successisse Vatinius dicit, non est is, ad quem sunt epistolae lib. iiii. qui bello ciuili, Pompeium secutus, iam perierat: ut auctor est Valerius lib. i. cap. 6. IVO DISCIPULO. } declamabant nobiles adolescentes praesente Cicerone, ut eius praeceptis erudirentur. ep. ult. lib. vii. Casius tuus, & Dolabella noster studiis iisdem tenentur, & meis acquisitissimis utuntur auribus. Et ep. 18. lib. ix. suos discipulos uocat Caesaris familiares. & in sexta eiusdem libri. CAESAR } consul, idemq. dictator. IUSTISSIMI } ob numerum caesorum hostiu. Sic ep. 10. lib. 2. Victoria iusta imperator appellatus sum. & Phil. 14. Is demum est iustus, ac uerus triumphus, qui optime meritis de rep. deferretur, ac datur. & Suetonius in Calig. Querens inter cetera, fraudatum se iusto triumpho. TRIUMPHI } qui supplicationem ferre sequebatur. ep. 15. lib. 2. IPSI } Dalmatae. POST supplicationes } scripta, necdum missa, superiore epistola, certior factus de supplicationibus sibi decretis, in Dalmatiam, ut bellum conficeret, statim profectus est, opida sex cepit. quo facto, eandem misit epistolam, quam per dies plures in manibus habuerat, ut aliquid de rebus a se post supplicationes gestis appingeret. VNUM hoc, } quod a me proxime relictum est. MEAM causam } non iam ut supplicationes, quae decretae fuerant, sed ut triumphum, quali confecto bello, consequeretur. triumphasse autem illum triennio post, fasti Capitolini ostendunt. IN . OMNES partes } sic ad Marcellum, Valere in omnes partes, ep. 10. lib. iv.

Argumentum ep. 11.

Respondens Vatinijs litteris, quae non exstant, ornat eum grati animi laude: sua studia pollicetur: uxori praesto futurum in omni re, significat. In extrema epistola rogat de Dionysio seruo: Dalmatis imprecatur. Eodem anno, aut qui proxime secutus est.

Cicero

Cicero S. D. Vatinius imp. II.

GRATA tibi esse officia mea, non miror. cognoui enim te gratissimum omnium; idque numquam de tibi praedicare. nec enim tu mihi gratiam modo habuisti, uerum etiam cumulatissime retulisti. quamobrem reliquis tuis rebus omnibus pari me studio erga te, et eadem uoluntate cognosces. Quod mihi feminam primariam Pompeiam, uxorem tuam, commendas: cum Sura nostro statim, tuis litteris lectis, locutus sum, ut ei meis uerbis diceret, ut, quidquid opus esset, mihi denunciaret; me omnia, quae ea uellet, summo studio, curaque facturum: itaque faciam: eamque, si opus esse uide-

bitur, ipse conueniam. tu tamen ei uelim scribas, ut nullam rem neque tam magnam, neque tam paruam putet, quae mihi aut difficilis, aut parum me digna uideatur. omnia, quae in tuis rebus agam, & non laboriosa mihi, & honesta uidebuntur. De Dionysio, si me amas, confice. quamcumque ei fidem dederis, praestabo. si uero improbus fuerit, ut est; duces eum captiuum in triumpho. Dalmatis dii male faciant, qui tibi molesti sunt: sed, ut scribis, breui capientur, & illustrabunt res tuas gestas: semper enim habitus sunt bellicosi. Vale.

EXPLANATIO

GRATA tibi esse officia mea, non miror.} ep. 20. lib. 10. Studia mea erga te, tibi tam grata esse, minime miror, uehementerque laetor. **SURA** } cognomen uidetur aut liberti, aut etiam ciuis ingenui. nam & Lentulus ille Sura uocatus est, qui praetor in coniuratione Catilinae in carcere necatus est. & Lentuli Curis mentio fit ep. 4. lib. 119. **ET. NON laboriosa mihi, & honesta** } proxime dixit in eadem sententia, Quae mihi aut difficilis, aut parum me digna uideatur. Similiter ep. 9. lib. 5. Hoc eo pertinet, ut nihil existiment esse tam difficile, quod non, pro te mihi susceptum, iucundum sit futurum. **FIDEM dederis,** } redire uolebat, poenae metu, Dionysius ad Ciceronem, a quo, surreptis multis libris, aufugerat. ep. 77. lib. XIII. **IMPROBUS** } ut redire nolit. Ergo non erat Dionysius in potestate Vatini. quod etiam confirmatur superioribus uerbis: Quamcumque ei fidem dederis, praestabo. Allici enim cum conditionibus, ut ad se rediret, omnino Cicero uolebat. conditionibus autem cum seruo cur ageretur, si esset in potestate Vatini? **IN. TRIUMPHO.** } cum de triumpho, tamquam certa de re, loquatur; apparet, scriptam epistolam esse post supplicationes decretas. Triumphauit autem Vatinius post interitum Caesaris, oppressa rursus ab Octauiano rep. quod lapides Capitolini docent. **DIJ male faciant,** } sic ep. 21. lib. XI. Dij isti Segulio male faciant. **MOLESTI** } quia nimium acriter resistunt. **UT scribis,** } dixi iam, has Vatini litteras, in quibus etiam uxorem suam Cicero commendauerat, perijisse: ut alias quoque aliorum multas, quibus Cicero respondet, perijisse constat. **BELlicosI.** } Vardacos quidem Italiae populatores, ut iam dixi, Plinius appellat. Bellaces, & Bellicosi, non iidem sunt: cum possint bellaces esse populi, idest bellorum gerendorum studio delectari, nec tamen bellicosi, idest in bellis excellere. quorum uero fortitudo eminet, ij Bellicosi uocantur.

Argumentum ep. 12.

Petit a Luceio, historiarum scriptore, ut res a se in consulatu gestas litteris mandet, ut separato uolumine, ut statim, ut maiore cum laude, quam historiae leges, aut ueritas ipsa patiatur. Argumentum proponit, a principio coniurationis Catilinae ad reditum suum ab exsilio: in qua temporum uarietate summam inesse delectationem, tum rationibus ad probandum aptis, tum etiam Epaminondae, ac Themistoclis docet exemplo. Et, ut impetret facilius, aucupatur eius gratiam laudationis artificio. Denique, si non impetret, ipsum de se, licet inuitum, scripturum esse significat. Est autem, si nimiam laudis cupiditatem excipias, quo uitio non nihil Cicero noster laborauit, egregie scripta epistola, ut saepissime lecta satietatem tamen numquam afferat. ideoque cum ad Att. scriberet, ep. 6. lib. 15. Epistolam, inquit, Luceio quam misi, qua, res meas ut scribat, rogo, fac ut ab eo sumas: ualde bel-
la est.

la est. Lucceij responsio desideratur: respondisse tamen, ac pollicitum, uelle se roganti morem gerere, ex eadem ad Atticum epistola constat. ex qua etiam intelligitur, hanc esse scriptam Marcellino, & Philippo cos.

Cicero S. D. L. Lucceio Q. F.

12.

CORAM me tecum eadem haec agere saepe conantem dereruit pudor quidam paene subrusticus: quae nunc expromam absens audacius: epistola enim non erubescit. Ardeo cupiditate incredibili, neque, ut ego arbitror, reprehendenda, nomen ut nostrum scriptis illustretur, & celebretur tuis. quod etsi mihi saepe ostēdis te esse facturum: tamen ignoscas uelim huic festinationi meae. genus enim scriptorum tuorum etsi erat semper a me uehementer expectatum; tamen uicit opinionem meam; meq. ita uel cepit, uel incendit, ut cuperem quam celerrime res nostras monumentis commendari tuis. non enim me solum commemoratio posteritatis ad spem quandam immortalitatis rapit, sed etiam illa cupiditas, ut uel auctoritate testimonij tui, uel indicio beneuolentiae, uel suauitate ingenij uiui persuamur. Neque tamen, haec cum scribebam, eram nescius, quantis oneribus premerere susceptarum rerum, & iam institutarum. sed, quia uidebam Italici belli, & ciuilibus historiam iam paene a te esse perfectam; dixeras autem mihi, te reliquas res ordiri: deesse mihi nolui, quin te admonerem, ut cogitares, coniuncte ne mallet cum ceteris rebus nostra contexere, an, ut multi Graeci fecerunt, Callisthenes Troicum bellum, Timaeus Pyrrhi, Polybius Numantinum, qui omnes a perpetuis suis historijs ea, quae dixi, bella separauerunt; tu quoque item ciuilem coniurationem ab hostilibus, externisq. bellis seungeres. equidem ad nostram laudem non multum uideo interesse: sed ad proparationem meam quiddam interest, non te expectare, dum ad locum uenias, ac statim causam illam, totam, & tempus arripere. Et simul, si uno in argumento, unaq. in persona mens tua tota uersabitur; cerno iam animo, quanto omnia ueriora, atque ornatiora futura sint. Neque tamen ignoro, quam impudenter faciam, qui primum tibi tantum oneris imponam, (potest enim mihi denegare occupatio tua) deinde etiam, ut ornēs me, postulem: quid, si illa tibi non tantopere uidentur ornanda? sed tamen, **QVI** semel uerecundiae fines transferit, eum bene, & nauiter oportet esse impudentem. itaque te plane etiam atque etiam rogo, ut & ornēs ea uehementius etiam, quam fortasse sentis, & in eo leges historiae negligas; gratiamq. illam, de qua uisissime quodam in prooemio scripsisti, a qua te affici non magis potuisse demonstras, quam Herculem Xenophontium illum a uoluptate, ea si me tibi uehementius commendabit, ne aspernere; amoriq. nostro plusculum etiam, quam concedit ueritas, largiare. Quod si te adducemus, ut hoc suscipias: erit, ut mihi persuadeo, materies digna facultate, et copia tua. a principio enim coniurationis usque ad reditum nostrum uidetur mihi modicum quoddam corpus confici posse. In quo & illa poteris uti ciuiliū commutationum scientia, uel in explicandis causis rerum nouarum, uel in remedijs incommodorum; cum & reprehendes ea, quae uituperanda duces; & quae placebunt, exponendis rationibus comprobabis; & si

liberius, ut consuesti, agendum putabis, multorum in nos perfidiam, insidias, prodicionem notabis. multam etiam casus nostri tibi uarietatem in scribendo suppeditabunt, plenam cuiusdam uoluptatis, quae uehementer animos hominum in legendo scripto retinere possit. **NIHIL** est enim aptius ad delectationem lectoris, quam temporum uarietates, fortunaeq. uicissitudines: quae etsi nobis optabiles in experiendo non fuerunt, in legendo tamen erunt iucundae. **HABET** enim praeteriti doloris secura recordatio delectationem; ceteris uero, nulla perfunctis propria molestia, casus alienos sine ullo dolore intuentibus, etiam ipsa misericordia est iucunda. Quem enim nostrum ille moriens apud Mantineam Epaminondas non cum quadam miseratione delectat? qui tum denique sibi auelli iubet spiculum, postea quam ei percunctanti dictum est, clypeum esse saluum: ut etiam in uulneris dolore aequo animo cum laude moreretur. Cuius studium in legendo non erectum Themistoclis fuga, redituq. retinetur? etenim ordo ipse annualium mediocriter nos retinet quasi enumeratione fastorum: at uiri saepe excellentis ancipites, uarijque casus habent admirationem, expectationem; laetitiam, molestiam; spem, timorem: si uero exitus notabili concluduntur, expletur animus iucundissimae lectiois uoluptate, quo mihi acciderit optatus, si in hac sententia fueris, ut a contentibus tuis scriptis, in quibus perpetuam rerum gestarum historiam complecteris, secernas hanc quasi fabulam rerum, euentorumq. nostrorum. habet enim uarios actus, multasq. actiones & consiliorum, & temporum. Ac non uereor, ne assentatiuicula quaedam aucupari tuam gratiam uidear, cum hoc demonstrarem, me a te potissimum ornari, celebrariq. uelle. neque enim tu is es, qui, quid, sis, nescias; & qui non eos magis, qui te non admirentur, inuidos, quam eos, qui laudent, assentatores arbitrere. neque autem ego sum ita demens, ut me sempiternae gloriae per eum commendari uelim, qui non ipse quoque in me commendando propriam ingenij gloriam consequatur. neque enim Alexander ille gratiae causa ab Apelle potissimum pingi, & a Lysippo fingi uolebat, sed quod illorum artem cum ipsis, tum etiam sibi gloriae fore putabat. atque illi artifices, corporis simulacra ignotis nota faciebant: quae uel si nulla sint, nihilo sunt tamen obscuriores clari uiri. nec minus enim est Spartiatae Agesilaus ille perhibendus, qui neque pictam, neque fictam imaginem suam passus est esse, quam qui in eo genere laborarunt. unus enim Xenophontis libellus in eo rege laudando facile omnes imagines omnium, statuasq. superauit. Atque hoc praestantius mihi fuerit & ad laetitiam animi, & ad memoriae dignitatem, si in tua scripta peruenero, quam si in ceterorum; quod non ingenium mihi solum suppeditatum fuerit tuum, sicut Timoleonti a Timaeo, aut ab Herodoto Themistocli, sed etiam auctoritas clarissimi, & spectatissimi uiri, & in reip. maximis grauissimeq. causis cogniti, atque in primis probati: ut mihi

mibi non solum praeconium, quod, cum in Sigaeum uenisset, Alexander ab Homero Achilli tributum esse dixit, sed etiam graue testimonium impertitum clari hominis magniq. uideatur. placet enim Hector ille mihi Naeuianus, qui non tantum laudari se laetatur, sed addit etiam, a laudato uiro. Quod si a te non impetro; hoc est, si qua te res impediuerit: (neque enim fas esse arbitror, quidquam me rogantem abs te non impetrare) cogar fortasse facere, quod nonnulli saepe reprehendunt: scribam ipse de me, mulorum tamen exemplo, & clarorum uiuorum. sed, quod te non fugit, haec sunt in hoc genere uitia: & uerecundius ipsi de sese scribant, necesse est, si quid est laudandum; & praetereant, si quid forte reprehendendum est. accedit etiam, ut minor sit fides, minor auctoritas, multi denique reprehendant, & dicant uerecundiores esse praecones ludorum gymnico- rum, qui, cum ceteris coronas imposuerint uictoribus,

eorumq. nomina magna uoce pronunciarint, cum ipsi ante ludorum missionem corona donentur, alium praeconem adhibeant ne sua uoce ipsi se uictores esse praedicent. haec nos uitare cupimus, & si recipis causam nostram, uitabimus: idq. ut facias, rogamus. Ac, ne forte mirere, cur, cum mihi saepe ostenderit te accuratissime nostrorum temporum consilia, atque euentus litteris mandaturum, a te id nunc tantopere, & tam multis uerbis petamus: illa nos cupiditas incendit, de qua initio scripsi, festinationis, quod alacres animo sumus, ut et ceteri, uiuere nobis, ex libris tuis nos cognoscant, & nosmetipsi uiui gloria nostra perfruemur. His de rebus quid acturus sis, si tibi non est molestum, rescribas mihi uelim. si enim suscipis causam: conficiam commentarios rerum omnium. sin autem differes me in tempus aliud, coram tecum loquar. tu interea non cessabis; & ea, quae habes instituta, perpolies; nosq. diliges. Vale.

EXPLANATIO

LUCCEIUS } fortasse is est, de quo sic in oratione pro Coelio: Habeo L. Lucceium, sanctissimum hominem, & sanctissimum, testem. Et subiungit: An ille uir, illa humanitate praeditus, illis studijs, artibus, atque doctrina. &c. **CORAM me tecum** } petitionis impudentiam excusat, initio a modestia sumpto. **CONANTEM** } ad res difficiles, quaeq. ad exitum non perducantur, hoc uerbum adiungitur. **PAENE subrusticus** } est enim, quatenus pudor deceat. nullus improbitatem aut stultitiā, nimis agreste quiddam indicat. **TUIS** } animaduertenda numeri suauitas ex iambo post spondeum sententiam claudente, ut paullo post, Commendari tuis. **VICIT opinionem meam** } hoc induxit callide, ad benevolentiam colligendam. **AUCTORITATE** } quod esset Lucceius in reip. maximis, grauissimisq. causis cognitus, atque in primis probatus. infra. **VIVI** } in extrema epistola. Ut nosmet ipsi uiui gloriola nostra perfruemur. **ITALICI** } Marsici, uel socialis. tribus enim modis appellatur illud bellum, quod cum socijs Italicis, indignantibus ciuitate se, lege Licinia & Mucia, esse extrusos, uaria diu fortuna, & periculoso euentu gestum est. quamquam Cicero lib. 2. de Off. metu iudiciorum excitatum ostendit. sed fortasse utrumque fuit. primi quidem Marfi, unde Marfici belli nomen fluxit, Iulio, & Rutilio cos. arma sumpserunt. solus, confecto bello, triumphauit de Asculanis, & Picentibus consul Cn. Pompeius Strabo, Magni pater. **CIVILIS** } quo resp. uictis Marij partibus, ad unius arbitrium L. Sullae translata est. **CALLISTHENES** } Olynthi natus, Aristotelis discipulus, comes Alexandri Magni bello Persico, cuius etiam res gestas litteris mandauit. interfectus ab eo, uel quia, more Persico, diuino cultu uenerandum non censuerit, uel quod in eum cum alijs coniuirasse putaretur. **TIMAEVS** } Duo Timaei memorantur, hic quidem Siculus historicus, quem ualde Cicero laudat lib. 2. de Orat. Plutarchus in Nicia reprehendit: alter, philosophus Pythagoreus, Locris natus, cuius nomine Plato librum De natura inscripsit. **PYRRHI** } Epirotarum regis, qui cum Romanis in Italia bellum gessit. Plutarchus, Trogus lib. xvii. Eius bella Timaeus propria complexus est historia. **Τιμαίος**, inquit Dionysius lib. i. Antiq. τῆς Σικελιώτῃ τ' ἀμὲν ἀρχαῖα ἦδ' ἰσοριῶν ἐν ταῖς κοιναῖς ἰστορίαις ἀφυγισαμένῃ, τὸς δὲ πρὸς Πύρρον τὸν ὑπερωπὸν πολέμῳ ἐσ' ἰδιῶν καταχωρίαντος πραγμάτων. **POLYBIUS** } praeceptor, & comes Africani minoris, cuius historiae pars aliqua ad nostram aetatem peruenit. **NUMANTINVM** } Numantiam Scipio Aemilianus, annis 14. post Carthaginem, excidit. Velleius, Appianus, alij. **CONIURATIONEM** } factam ipso consule a duobus maxime patricijs, L. Sergio Catilina praetorio, P. Cornelio Lentulo, consulari, & praetore iterum. **CAUSSAM totam** } quidquid ad eam coniurationem pertinet, & cum ea coniunctum est. **VNO in argumento** } scire non inutile est, quid in problemate scripserit Aristoteles, cuius initium est, διατίποτε ἦδ' ἰσοριῶν ἰδιῶν ἀκρόμεν ἦδ' περὶ ἐν σωεσηκυῶν, ὅ τῶν περὶ πολλὰ πραγμάτων ὁμοίων. **VNA in persona** } in ipso tantum Cicerone, coniurationis uindice. **VBERTIORA**, atque ornata } quod ad scriptoris quoque laudem pertinet. commendat enim historiam uehementer copia rerum, & uerborum ornatus. **SEMEL** } in eo, quod tibi occupatissimo tantum oneris imponā. **BENE**, } ualde: ut, Bene mane, Bene doctus. **NAVITER** } strenue. in eo scilicet, quia postulet, ut ornentur. **LEGES historiae** } tres historiae leges Cicero ipse commemorat lib. 2. de Orat. primā, ne quid false dicere audeamus; alteram, ne quid ueri non audeamus; tertiam, ne qua suspicio gratiae sit, ne qua simultatis. ex his legibus tertia hic significatur, ut sequentia declarant. **QUODAM in prooemio** } uarie prooemij ueteres historici usi sunt, teste Luciano in libro de historia conscribenda: apud Latinos quidem Linijs & paucis, & breuibus, Sallustius pluribus, & longioribus: apud Graecos autem, ut lib. xvi. auctor est Diodorus Siculus, Ephorus singulis libris singula prooemia proposuit. **AFFICI** } commo- neri: afficit autem gratia, cum nos ad eam, quam ratio non probat, uoluntatem perducit. quamquam interdum bona de re usurpatur hoc uerbum, & absolute, nullo casu, ut ep. 6. lib. xvi. Varie sum affectus tuis

Cc litteris,

litteris, ualde priore pagina perturbatus, paululum altera recreatus. Legunt alij, Flesti; alij, Allici. Suum cuique arbitrium relinquo. ego non uideo; cur quattuordecim ueterum librorum, in quibus est, Allici, consensum aspernari debeam: cum praesertim nec in sententia, nec in loquendi genere uitij quidquam esse uideatur. **HERCVLEM Xenophontium** } de quo scribit Xenophon lib. 2. Memorabilem, & Cicero lib. 1. de Off. his uerbis; Herculem Prodicus dicit, ut est apud Xenophontem, cum primum pubesceret, quod tempus a natura ad deligendum, quam quisque uiam uiuendi sit ingressurus, datum est, exisse in solitudinem, atque ibi sedentem diu secum multumque dubitasse, cum duas cerneret uias, unam uoluptatis, alteram uirtutis, utram ingredi melius esset. Idem de Prodicus Suidas. **A. PRINCIPIO coniurationis usque ad reditum** } a consulatu Ciceronis, quo patefacta coniuratio est, & consulatu Lentuli, & Nepotis, quo redijt ab exilio: quod integri quinquennij spatium fuit. **SCIENTIA**, } quam tenes, & quam tua cum laude ostendes uel in explicandis causis rerum nouarum, uel in remedijs incommodorum. **CASSIS rerum nouarum**, } sumptibus nimij, imperij immoderati, ac licentiae cupiditate: quae Salustius persequitur. **REMEDIIIS** } quae ciuilibus malis adhiberi possunt, quaeque Cicero ipse consul adhibuit. **PERFIDIAM**, } saepe fidem hominum accusat in epistolis ad Att. ad Q. Fratrem, ad Lentulum: nominatim uero se destitutum, & inductum queritur a Pompeio, qui se numquam ei defuturum iurauerat, & ab Hortensio, Catone, Arrio. **CASSVS nostri** } calamitates, quas ob patriam e coniuuratorum insidijs ereptam pertulit. **VARIETATEM** } quia uaria fortuna sum usus: cum a summa dignitate ad ultimas miseras inimicorum me detruserit injuria: rursusque in patriam eximio cum honore, expetitus ab omnibus, redierim. **HABET enim praeteriti doloris se cura recordatio delectationem**; } quod in prouerbum abiit. unde lib. 2. de Fin. contra Epicureos, Quid si etiã, inquit, iucunda memoria est praeteritorum malorum? Ut prouerbia nonnulla ueriora sint, quam uestra dogmata. uulgo enim dicitur, iucunde acti labores. unde Virgilius: Forfan & haec olim meminisse iuuabit. Nec male Euripides:

Suauis est laborum praeteritorum memoria. Graecus autem uersus hic est:

ΑΜ' ἴδου, τὸν σωθὲν τὰ μεμνηθῆαι πόνων.

CASSVS alienos sine ullo dolore intuentibus;

Lucretius: Suaue, mari magno turbantibus aequora uentis,

E terra magnum alterius spectare laborem. **MANTINEAM** } urbem Arcadiae, nobilitatam clade Lacedaemoniorum, & uictoria Epaminondae, Thebanorum ducis. Aemilius Probus, Iustinus lib. VI. Strabo lib. IIX. **EPAMINONDAS** } quem summum ducem exterarum gentium uidetur Cicero iudicare lib. 1. de Oratore, cum ait: Vterer exemplis Africanorum, & Maximorum: Epaminondam, atque Hannibalem nominarem. & lib. III. Pythagoreus ille Lysis Thebanum Epaminondam, haud scio, an summum uirum unum omnis Graeciae. **NON. CVM quadam miseratione delectat**; } cum ex illius interitu miseratio, ex animi autem magnitudine constantia oriatur. Tusc. 1. Quam me delectat Theramenes, quamque elato animo est? etsi enim flemus, cum legimus; tamen non miserabiliter uir clarus emoritur. **CLYPEVM esse saluum**; } aliter Probus in eius uita, cuius uerba recitabo. Epaminondas, inquit, cum animaduertere, mortiferum se uulnus accepisse, simulque si ferrum, quod ex hastili in corpore remanserat, extraxisset, animam statim amissurum, usque eo retinuit, quod renunciatum est. uicisse Boecios. id postquam audiuit, satis, inquit, uiui: inuictus enim morior. Cicero lib. 2. de Fin. & de clypeo, & de uictoria percunctatum Epaminondam ostendit. Cum uicisset, inquit, Lacedaemonios apud Mantineam, simulque ipse graui uulnere exanimari se uideret, ut primum despexit, quaesiuit, saluus ne esset clypeus: cum saluum esse flentes sui respondissent, rogauit, essent ne fusi hostes: cumque id quoque, ut cupiebat, audisset, euelli iussit eam, qua erat transfixus, hastam. ita, multo sanguine profuso, in lactitia, & in uictoria est mortuus. Clypeum ἀπὸ τῆς κλέπτης, quia corpus celet, appellatum Seruius ait: Plinius ἀπὸ τῆς γλύφειν, id est a sculpendo: & irridet grammaticos, qui deducerent a cluendo. Trebellius Pollio in Claudij uita uidetur existimasse, ex grammaticorum sententia, dicendum, clypeum, non, clypeus: ut ait: Illi clypeus aureus, uel, ut grammatici loquuntur, clypeum aureum senatus totius iudicio in Romana curia collocatum est. Verum omnes poetae semper clypeus, numquam clypeum, dixere. quod si de soluta oratione grammatici illi loquebantur, ne id quidem concedi potest, ut recitata proxime Ciceronis uerba declarant. **THEMISTOCLIS** } huius uitam Aemilius Probus, & Plutarchus exponunt. **FUGA**, } fugit ad Artaxersem, Persarum regem, uertit iram Atheniensium, quibus in suspicionem uenerat in ita cum Persarum rege contra Graeciam societatis. **REDITVS** } reditum Themistoclis post fugam non inuenio. forte secutus est Cicero annales, quos neque Plutarchus, neque Probus uiderint, aut quibus habendam fidem non putarint: quando & de interitu eius aliter alios existimasse, in Bruto legimus. Memini, cum homo ingeniosus, industriae, excellens, familiaris meus, Hieronymus Ferrarius, cui mortuo bene sit, legendum opinabatur, Interitu, pro Reditu. quae coniectura, etsi dissentit ab antiquis libris, tamen, quia cum sententia congruit, praetermittenda non fuit. **ORDO ipse ammalium** } quo quasi filo perpetua textitur historia. **MEDIOCRITER** } non multum, uiri autem excellentis ancipites, uarijque casus non mediocriter, id est multum retinent. se ipsum alienis designat exemplis. **RETINET** } delectat. retineri enim uidetur, qui libenter legit. Eodem modo uerbum Capior ad delectationem transfertur. **QUASI enumeratione fastorum**; } ut fasti delectant, enumerandis rebus, quae singulis diebus agantur. unde Ouidius Fastos inscripsit libros suos. **EXITVS notabili** } ut notabilis fuit eius in patriam reditus, post exilij calamitatem. **QVO mibi acciderit optatus**, } modus loquendi, pro, Quam ob causam mihi acciderit optatus. tale illud lib. 1. de Orat. Stultitia excusationem non habet: quia nemo uidetur, aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, stultus fuisse. quo etiam grauius iudicium in dicendo subimus. **QUASI fabulam** } fabulam uocat, non quia fictae sunt

res, sed quia, tamquam fabula, uarios actus habeat. Et *consiliorum, & temporum.* } quaedam enim actiones consilij hominum proprie tribuuntur, quaedam temporibus potius, quam consilij. Non *neore, ne uidear aucupari* } hoc dicit. certe me non putas aucupari gratiam tuam assentatiuncula quadam: cum ipse te optime noueris. *Neque autem ego sum ita demens,* } essem autem demens, si laudari uellem ab eo, qui non ipse propriam in me laudando ingenij gloriam consequeretur. laudari enim ab eo uelle, qui careat ingenio, dementis est. itaque me tibi assentari, non est cur existimes: neque id sane tibi in mentem uenire arbitror. *Ille* } de celeberrimis uiris, & apud omnes fama cognitis, hoc nomen usurpamus, ut de Agesilao infra: Alexandro autem quis maiorem nominis celebritatem consecutus? qui paucis annis & Darium, ultimum Persarum regem, & Oceano tenuis omnia superauit, prolatis ab angulo Thraciae ad extremum orientem imperij terminis. *Apelle* } pingendi laude omnium clarissimo. *Lysippo* } unde Horatius ep. 1. lib. 2.

Edicto uetuit, ne quis se, praeter Apellem.

Pingeret, aut alius Lysippo duceret aera,

Fortis Alexandri uultum simulantia.

Addit Plinius lib. xxxvii. cap. 1. eundem Alexandrum uetuisse edicto, in gemma se ab alio scalpi, quam a Pyrgotele, eius artis clarissimo. Tres uero hos artifices, & edictum Alexandri simul nominat lib. vii. cap. 37. Appuleius autem lib. 1. Florid. Polycle-

tum, non Lysippum, ait fuisse, qui Alexandrum aere duxit. *Corporis simulacra* } simulacrum, & imago sunt idem, ab effigie quiddam differunt. idem esse, indicat id, quod sequitur infra: Qui neque pictam, neque fictam imaginem suam passus est esse. nam simulacra iam uocauerat Cicero, pictam ab Apelle, fictam a Lysippo imaginem Alexandri. sunt igitur simulacra, & imagines, quae pinguntur, & quae finguntur: effigies autem, contra Vallae sententiam, est, quae fingitur, non quae pingitur: quod ipsum nomen arguit. & Cicero Tusc. 3. cum dixit, Eminentem effigiem uirtutis, ad ficta opera spectauit: cum uero subiunxit, Adumbratam imaginem gloriae, ad picturam: non quod imago tantum picturae sit, sed quod, cum uocabulum generale sit omnium similitudinum, picturam quoque complectitur. effigies autem uel solida est, ut signum, & statua; uel expressa, ut caelatum opus, & quae in cera, anulo impresso, effingitur imago. latiore igitur significationem habet simulacrum, aut imago, quam effigies. nec necesse est, ut, simulacrum, qui dicit, aut imago, addat, effigies; cum & simulacrum, & imago similitudines omnes comprehendant: itaque statuum Ennij, quam lib. xxxix. Liuius nominat, Valerius Max. lib. iix. cap. 15. uocat effigiem: qui uero, effigies, dicit, interdum addit, simulacrum, aut, imago, quasi explanandi gratia, non quod re uera idem sint: ut Cicero in Verrem: Effigies, & simulacrum alicuius. & lib. 1. de Nat. de. Effigies hominis, & imago deus. A parte enim transimus ad totum, non a toto ad partem. *Ignotis nota faciebant* } Ignotis, posuit, non pro ijs, qui ignorarentur, sed qui ignorarent illa simulacra: ut id, quod patitur, accipiatur pro eo, quod agit: antique: nam & Plautus in Pseudolo: Noui: notis praedicas. pro, ijs, qui nouerunt. Et noster in oratione pro Coelio: De dignitate, Coelius notis, ac maioribus natu, etiam sine mea oratione, tacitus facile ipse respondet. Et in Verr. lib. vi. Liuius lib. iii. Notos gratia eorum, turbam indignitas rei uirgini conciliat. Et Curtius: Ignoti iumenta agebant. *Nihilo sunt tamen obscuriores clari uiri.* } hoc tum ad aliorum, uirtute praestantium, tum suam etiam ad laudem scripsit. claritatem inquit, & splendorem a mutis imaginibus uirtus non accipit, sed ingenij monumentis celebrata immortalem famam consequitur. hoc Agesilao contigit, quem Xenophon laudibus extulit. hoc & de me ipso futurum confido, si in tua scripta peruenero. Obscuriores, clari tiri: nota contraria. sic ep. 5. lib. 2. obscuro sermoni clarissimam uocem opposuit. *Spartiates* } Spartanus. a Graeco *Σπαρτιάτης*. nomina ita desinentia patriam significant. & Spartiata, idem erat: nam utroque modo dicitur: ut Tegeates, Tegata; Eleates, Eleata; Crotoniates, Crotoniata. *Agesilauus ille* } eorum, qui Spartae regnarunt, tum alijs uirtutibus, tum bellicae rei scientia praestantissimus. *Perhibendus* } Perhiberi dicitur id, de quo omnes consentiunt. Non minus perhibendus est Agesilauus, ualet, non minore hominum consensu celebrandus. Tusc. 1. Tyndaridae fratres uictoriae populi Romani nuncij fuisse perhibentur. *Neque pictam, neque fictam* } ut Alexandri pinxerat imaginem Apelles, finxerat Lysippo. Agesilauus ita sensit, non quod esset claudus, & breui corpore, ut apud Aemilium Probum, Athenaeum lib. 14. Dionē Chrysostomum in oratione Corinthiaca scriptum est; sed quod memoriae perpetuitatem a uirtute potius, quam ab imagine corporis, expectandam duceret. qua de re Xenophontis praecleara uerba recitabo: *Τὸ μὲν σώματος εἰκόνα εἰσοσθῆναι, ἀπέσχετο, πλὴν ὅτι τὸ δῶρον εἶναι θελότων: τὸ δὲ ψυχῆς δὲ ποτὲ εἰπῆναι μὴ διαπονήμενος: ἡγόμενος τὸ μὲν ἀδριαντοποιῶν, τὸ δὲ αὐτῆς εἶναι, καὶ τὸ μὲν πλοσίων, τὸ δὲ τῶν ἀγαθῶν.* *Vnus enim Xenophontis libellus* } qui exstat, de Agesilao laudibus ita scriptus, ut imaginem animi, atque ingenij, omni praestantiorem imagine corporis mirabiliter exprimat. Quem uero libellum appellat Cicero, tempore seruens, eundem Themistius in oratione, qua Caesari gratias agit, longum librum uocat, & ab eo scriptum ait, ut Agesilao gratiam referret, quod eius opera a Spartanis agro donatus esset. Videndus Xenophon lib. v. *ἀναβάσεως*, Pausanias in Eliacis lib. 1. *Imagines omnium, statuasque superauit.* } cum de statuis etiam imago dicatur; sine causa, statuas, uidetur addidisse. uerū addidit, quia proxime non de omni, sed de picta tantum, & ficta imagine locutus erat: nec eo genere statuae omnes comprehenduntur: sunt enim non modo fictae, id est aeneae, ut Alexandri statua a Lysippo facta, & Sp. Calsij, quam Plinius lib. xxxiv. cap. 6. nominat; uerum etiam marmoreae, quae scalpuntur. ut igitur Xenophontis librum omnibus omnium simulacris Cicero praeferreret; marmorea etiam opera, quae antea non nominauerat, pictis, &

fictis adiunxit. *Omnis omnium*: cum lepore. ut ep. 32. lib. VII. Omnia omnium dicta in me conferri. Et pro Milone: Omnibus omnia minabatur. Catullus de Lesbia;

Omnibus una omnes furripuit ueneres.

TIMOLEONTI Corinthio, cuius res gestas Timaeus exposuit. uitam eius, ab Aemilio Probo, & a Plutarcho scriptam, habemus. Timaci scripta perierunt. **HERODOTO** qui nouem libros Musarum nominibus inscripsit; & in eorum septimo, & octauo; quorum alteri Polymniae, alteri Vraniae nomen est, Themistoclis uirtutem, & prudentiam, singularem ostendit. Parentem historiae lib. I. de leg. Cicero uocat, quia princeps historiam ornauerat, ut idem Cicero ait lib. 2. de Orat. **SIGAEVM** Troiae promontorium. **DIXIT**, his uerbis: O fortunate adolescens, qui tuae uirtutis Homerum praecone inueneris. In oratione pro Archia, & Plutarchus in uita. **NAEVIANVS**, apud Naeuium poetam. **A. LAUDATO uiro.** abs te, pater, laudato uiro. alloquebatur enim patrem Hector apud Naeuium, ut ex ep. 6. lib. xv. cognoscitur. **QVOD nonnulli saepe reprehendunt**: itaque prouerbio reprehenditur, Te ipsum laudas, tamquam Aftydamas. **MULTORVM exemplo**, L. Sulla Commentariorum libros XXI. ut auctor est Plutarchus, composuit de rebus suis. M. Scourus, ille princeps fenatus, tres libros de uita ipsius acta perscripsit, quos memorat Cicero in Bruto, & Tacitus in Agricola, focii sui, uita eiusdem Scouri aequalis, & inimicus, P. Rutilius uitam suam litteris mandauit, forsitan aemulatione permotus. Hos maxime, & alios quoque Cicero significat. **VERECUNDIVS ipsi de se se scribant**, Impeditum se ipsum laudare, dixit Caecina in epistola ad Ciceronem. **PRAECONES ludorum gymnasticorum**, praecones in ludis gymnasticis erant poetae Melici, qualis fuit Pindarus, & alij, qui lyra, & cantu certatim Olympionicarum laudes, & praeclara facta celebrabant, ex magno autem poetarum numero, qui ceteris ingenio praestitisse putabatur, is & Olympionici coronam imponebat; cum tamen eius patriam, non eum, coronari pronuntiaret; & ipse, tamquam poetico certamine uictor, ab alio poeta, eum laudante, coronabatur. Plinius lib. xv. cap. 4. Ludi autem gymnastici erant, in quibus nudi exercebantur, apud urbes Graeciae, Elidem, & Pifas. eadem Olympica certamina uocabantur. nam, quae Pifae, Olympia postea appellata. Nudi autem certabant, ut apud Pollucem scriptum est, lucta, cursu, pugillatione, disco, saltu. Vide Plutarchum *περι τῶν αὐτῶν ἀνεπιτηδόνως ἐπαχύν.* Horum ludorum inuentorem Arcadem Lycaonem Plinius nominat lib. vii. cap. 56. **CETERIS uictoribus**, Olympionicis, qui non a quouis poeta, sed a uictore coronabantur. Ceteris, igitur dixit, quia ipsi quoque praecones, quos fuisse poetas diximus, uictores erant, itaque post ludorum misionem corona donabantur. **CORONAS** oleastri. Plinius lib. xv. cap. 4. & lib. xvi. cap. 44. & Plutarchus in Catone. **SE. VICTORES esse** praecorum quoque certamen fuisse, tum ex hoc admonemur loco, tum ex Pausania, cuius haec sunt uerba Eliae. α. *Σκληρογυμναστὴς δὲ ἐφ' ἑσυχρόσιν αὐτῶν, καὶ τοῖς κήρυξιν ἀγωνιζομένοις καὶ δέσμοις.* **ALACRES animosus**, plus omnino significauit, quam si, cupimus, aut aliquid simile, dixisset. nam in alacritate index laetitiae motus inest. **SUSCIPIS causam**, saepe iam dixi, Causam pro eo, quod agitur, usurpanti. **COMMENTARIOS** perpetuam, ac diligentem, nullis ingenij luminibus distinctam. rerum narrationem. commentarij enim dicuntur, qui materiam historiae praebent. In Bruto, de Caesaris commentarijs: Nudi sunt, recti, & uenusti, omni ornatu orationis tamquam ueste detracta: sed, dum uoluit alios habere parata, unde sumerent, qui uellent scribere historiam; ineptis gratum fortasse fecit, qui uolunt illa calamistris iniurere; sanos quidem homines a scribendo deterruit.

Argumentum ep. 13.

Ciceronem in obitu filiae Lucceius litteris consolatus erat. eae litterae quantum profecerint, & simul quam omnis recuperandae reip. spes amissa sit, haec epistola demonstrat. **Caesare** IV. consule, sine collega.

Cicero S. D. Lucceio: 13.

QUAMQVAM ipsa consolatio litterarum tuarum mihi gratissima est; declarat enim summam beneuolentiam coniunctam pari prudentia: tamen illum fructum ex his litteris uel maximum cepi, quod te praeclare res humanas contemnentem, & optime contra fortunam paratum, armatumq. cognoui. quae quidem laudem sapientiae si atuo esse maximam, NON aliunde pendere, nec extrinsecus aut bene, aut male uiuendi suspensas habere rationes. quae cogitatio cum mihi non omnino excidisset, (etenim penitus insederat) uel

tamen tempestatum, & concursu calamitatum erat aliquid quantum labefactata, atque conuulsa: cui te operantem & uideo, & id fecisse etiam proximis litteris, multumque profecisse sentio. itaque hoc saepius dicendum, tibi non significandum solum, sed etiam declarandum arbitror, nihil mihi esse potuisse tuis litteris gratius. Ad consolandum autem cum illa ualent, quae eleganter, copioseq. collegisti; tum nihil plus, quam quod firmitudinem, grauitatemq. animi tui perspexi, quam non imitari, turpissimum existimo. itaque hoc etiam fortioverem puto,

puto, quam te ipsum praeceptorem fortitudinis, quod tu mihi uideris spem non nullam habere, haec aliquando futura meliora: casus enim gladiatorij, similitudinesq. eae, tum rationes in ea disputatione a te collectae, uetabant me reip. penitus diffidere. itaque alterum minus mirum, fortiozem te esse, cum aliquid speres; alterum mirum, spe ulla teneri. quid est enim non ita affectum, ut id non deletum, extinctumq. omne esse fateare? circumspice omnia membra reip. quae notissima sunt tibi: nullum reperies profecto, quod non fractum, debilitatum uesit. quae persequerer, si aut melius ea uiderem, quam tu uides; aut commemorare possem sine dolore. quamquam tuis monitis, praeceptisq. omnis est abiiciendus dolor. ergo & domestica feremus, ut censes, & publica paulo etiam fortius fortasse, quam tu ipse, qui praecipis: te enim spes aliqua consolatur, ut scribis; nos autem erimus etiam in omni desperatione fortes, ut tu

tamen idem & hortaris, & praecipis. das enim mihi incundas recordationes conscientiae nostrae, rerumq. earum, quas, te in primis auctore, gessimus. praestitimus enim patriae non minus certe, quam debuimus, plus profecto, quam est ab animo cuiusquam, aut consilio hominis postulatam. Ignosces mihi de me ipso aliquid praedicanti. quarum enim tu rerum cogitatione nos leuare aegritudine uoluisti, earum etiam commemoratio ne lenimur. itaque, ut mones, quantum potero, me ab omnibus molestijs, & angoribus abducam; transferamq. animum ad ea, quibus secundae res ornantur, aduersae adiuantur: tecumq. & ero tantum, quantum patietur utriusque aetas, & ualeudo; & si esse una minus poterimus, quam uolumus, animorum tamen coniunctione, iisdem studijs ita fruemur, ut numquam non una esse uideamur. Vale.

EXPLANATIO

BNEVOLENTIAM} quae ipsa per se ualet ad consolandum; coniuncta uero pari prudentia, multo plus. **P**ARI prudentia:} rationibus ad leuandum curas accommodatis. **N**ON aliunde pendere,} quod perfectae uirtutis est: sine qua fortunam quotidie cogimur timere. aliunde igitur pendet, qui extrinsecus, id est ab ipsa fortuna, expectat omnia. Haec tota sententia ex Platonis Epitaphio sumpta est. *Ὁ τῶν ἀνδρῶν εἰς αὐτὸν ἀνὴρ τυτταί πάντα τὰ πρὸς εὐδαιμονίαν φέροντα, ἢ ἐγγύς τῆς, καὶ μὴ ἐν ἄλλοις ἀνθρώποις αἰωγᾶται, ἐξ ὧν ἢ εὖ, ἢ κακῶς πράξαντων πλανᾷσθαι ἠνάγκασται καὶ τὰ ἐκείνη, τὸ τῷ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ παρ᾽ ἐκείνου ζῆν.* **A**UT bene, aut male;} fortunae enim arbitrio uel beatam uitam, uel miseram expectat, qui uirtute caret. **S**USPENSAS} minime firmas. incerta enim sunt, quae in fortuna ponuntur. Praeclare in hanc sententiam pronunciauit illa Cicero in Paradoxo 11. Nemo potest non beatissimus esse, qui est totus aptus ex sese, quiq. in se uno sua ponit omnia, cui autem spes omnis, & ratio, & cogitatio pendet ex fortuna, huic nihil potest esse certi, nihilq. quod exploratum habeat permansurum sibi ne unum quidem diem. **T**EMPESTATVM,} aduersa tempora Tempestates uocat, translatione usus, ut ep. 3. lib. 4. Multo ante, tamquam ex aliqua specula, prospexi tempestatem futuram. Cum, inquit, ego quodque fortunae uim contemnerem, praesidij latis esse ad omnes casus in una uirtute existimarem; ab hac tamen sententia, temporibus uexatus, prope desceueram: sed me labantem confirmarunt litterae tuae. **C**ONCURSUS} concurrentibus in me calamitatibus, suoq. impetu insitam illam opinionem non omnino quidem, sed aliquantum labefactantibus, atque conuellentibus. **C**ONVULSA:} metaphorae conclusio: quam in uerbo, Excidisset, institutam, uerbis deinde similibus exceptam, & ad exitum sententiae conseruatam uidemus. Conuellere autem plus aliquanto significat, quam labefactare. nam labefactare mouere est, non amouere, & auferre: conuellere uero, ita mouere, ut separatio sequatur. itaque seorsum, quasi diuersa, ponuntur in oratione pro Cluentio: Si quam opinionem iam uestris mentibus comprehendistis, si eam ratio conuelleret, si ratio labefactabit. & lib. 2. de Oratore: Ne conuellere adoriamur ea, quae non possint commoueri. **P**ROXIMIS litteris,} binis igitur litteris Ciceronem Lucecius consolatus erat. nam de posterioribus in eo significat, Cui te opitulari uideo. de prioribus, cum ait: Et id fecisse etiam proximis litteris, multumq. profecisse sentio. **S**ED etiam declarandum} potest enim obscura esse significatio, cum non omnia signa perspicue demonstrent; declaratio non potest. Pro Milone: Si unquam locus amplissimorum uiuorum delectis uiris datus est, ubi sua studia erga bonos, & fortes ciues, quae uultu, & uerbis saepe significassent, re, & sententijs declararent. **I**TA QVE} quiddam accederet ad sententiam, si legeretur, Atque. nec tamen, Itaque, reijcio, praesertim ab antiquis libris comprobatum. **H**AEC aliquando futura meliora:} hic locus ostendit, Luceij consolationem adhibitam esse non ad eam tantum sollicitudinem, quam ex obitu filiae Cicero capiebat, sed ad maerorem etiam ex reip. pernicie susceptum. idemq. confirmatur infra, in eo loco: Et domestica feremus, ut censes, & publica paulo etiam fortius fortasse, quam tu ipse, qui praecipis. **C**ASVS gladiatorij,} gladiatorum similitudine Lucecius probare studuerat, non esse penitus de rep. desperandum: cum saepe, qui iam uictus ab aduersario gladiator uideatur, is ita conualcat, ut uictorem prosternat. **V**ETABANT} non quod re uera proficerent, sed eo spectabant, ut ad aliquam spem traderer. ex quo uidebam, te aliqua spe terreri: cum ego prorsus desperem. **C**UM aliquid speres,} cum ego nihil sperem: & qui nulla spe tenetur, eum esse fortem quis non miretur? **I**TA affectum,} eo calamitatis, & miseriae redactum. **F**RACTVM, debilitatum ue} ut enim integris firmitas, ita fractis debilitas inest. sic ep. 9. lib. 1. In te potissimum fractam illam, & debilitatam uim suam contulit. Pro Flacco: Quae urbs auctoritate tanta est, ut iam fractum prope, ac debilitatum Graeciae nomen huius urbis laude nitatur. De Orat. lib. 1. Adolefcentulus sic in initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Q. Max. debuim, quod consilium

continuo

continuo omiserit, simul ac me fructum, ac debilitatum metu uiderit. **MONITIS**, } tantam apud se esse Lucceij auctoritatem ostendit, ut, quamquam de rep. prorsus actum putet, dolorem tamen, eo monente, & praecipiente, abijcere decreuerit. **DOMESTICA** } interitum filiae. **SPES aliqua** } ob rationes a te collectas, maximeq; ob gladiatorios casus. **VT. TV tamen idem** } adductis iam rationibus ad aliquam sublenandae reip. spem accommodatis, ad illam postremo consolationem Lucceius confugerat, ut diceret, uel in summa desperatione fortitudinem tamen esse Ciceroni praecipue retinendam. cur enim: qui maximas res, aduersis patriae temporibus fortissime gesserit, idem non perpetuo se sui similem, idest fortem, constantemq; praebet? **CONSCIENTIAE** } quod est maximum solatium in malis. ep. 3. lib. IV. Multa me consolantur, maximeq; conscientia consiliorum meorum. & ep. 1. lib. VI. **TE auctore**, } consilio tuo. **GESSIMVS.** } Catilinae tempora significat. tunc enim maxime uirtus Ciceronis enituit: & eas saepe res gloriose commemorat. **AB animo cuiusquam, aut consilio** } in opprimenda coniuratione non animi tantum, sed consilij quoque praestantia opus fuit. ideo coniungit utrumque in ep. 7. cum ait: Quae, cum ueneris, tanto consilio, tantaq; animi magnitudine gesta esse cognosces. **ALIQUID** } quid amplius potuit? Nimirum haud paullo plus, quam satis est, audior gloriae fuit Cicero nofter: quod ipse ad Dolabellam scribens, ep. 14. lib. IX. ingenue confessus est. nos autem amemus ingenium, & imitemur, quantum licet, eloquentiam, cuius in illo praestantissimum habemus exemplum: si qua tantis uirtutibus adspersa labes fuit, ut est saepe naeuus aliquis in pulcherrimo corpore, dissimulemus potius, quam reprehendamus. **AD. EA,** } ad illa praeclara philosophiae studia, quae maxime post uersam remp. coluit: quod eius indicant scripta, de Officijs, de Finibus, Tusculanae disputationes, & alia. **SECUNDAE res ornantur,** } quia philosophiae praeceptis ita nos gerimus in secunda fortuna, ut ab omnibus temperantiae laudem consequamur. **ADIVVANTVR:** } tum quia philosophiae tractatio ita delectat, ut a ceteris molestijs animum abducatur: tum etiam, quia, quod absit a culpa, non esse malum persuadet, ideoq; nullo magnopere dolendum. Laudat eadem studia in ep. 3. lib. IV. & ep. 12. lib. VI. & ep. 2. 3. lib. IX. & alibi saepe. **II SDEM studijs** } sic malo, ut est in duobus antiquis libris, quam, ut in duodecim, Iisdemq; studijs, copulam non uideo necessariam esse, & additam suspicor e coniectura, quod illud, Animorum coniunctione, ad uerbum, Fruemur, referendum uideretur: cum a se ipso potius regatur; ut sit: ideo simul esse uidebimur, quia fruemur iisdem studijs, animis coniunctis.

Argumentum ep. 14.

DVas ad Ciceronem Lucceius consolatorias misit epistolas; & utrique Cicerero respondit. Lucceij prior desideratur; Ciceronis utraque exstat. In hoc quaerit primum causam Lucceius, cur ab urbe Cicero absit; laudat, si solitudinem sequitur, ut otio ad scribendum abundet; non probat, si maeroris causa, ob filiae mortem suscepti; deinde rationes, cur dolori finem facere debeat, subiungit. ad rationes postremo preces addit, sibi ut hoc tribuat roganti, ne diutius angatur. Claudat epistolam amoris, & modestiae significatio. Eodem anno scripta.

Lucceius S. D. Ciceroni. 14.

SI uales, bene est: ego ualeo, sicut soleo, paululo tamen etiam deterius, quam soleo. Te requisivi saepius, ut uiderem. Romae quia postea non fuisti, quam a me discesseras, miratus sum: quod item nunc miror non habere certum, quae te res hinc maxime retrahat. si solitudine delectare, cum scribas, & aliquid agas eorum, quorum consuesti; gaudeo, neque reprehendendum consilium: nam nihil isto potest esse incundius, non modo miseris his temporibus, & luctuosis, sed etiam tranquillis, & optatis, praesertim uel animo defatigato tuo, qui nunc requiem quaerat ex magnis occupationibus, uel erudico, qui semper aliquid ex se promat, quod alios delectet, te ipsum laudibus illustret. sin autem, sicut hic dum eras, lacrimis, & tristitia te tradidisti: doleo, quia doles, & angere: non possum te non, si concedis, quod sentimus, ut liberius dicamus, accusare. quid enim? tu solus aperta non uidebis, qui propter acumen occultissima perspicias? tu non intelliges te querellis quotidianis nihil proficere? non intelliges duplicari sollicitudines, quas eleuare tua te prudentia postulat? quod si non possumus aliquid proficere suadendo; gratia contendimus, & rogando; si quid nostra causa uis, ut istis te molestijs laxes, & ad conuictum nostrum redeas, & ad consuetudinem uel nostram communem, uel tuam solius, ac pro-

ac propriam. Cupio non obtundere te, si non delectare in altera mihi uelim, si potes, obtemperes; aut in altera nostro studio: cupio detertere, ac permanere in incepto: cui non offendas. Vale.
duae res istae contrariae me conturbent: ex quibus aut

EXPLANATIO

QVAM ame discesseras, } cur hoc mendosum suspicati quidam sint, quibus placuisse uideo, Quam discesserat, non equidem intelligo; praesertim cum antiqui omnes libri, quibus quidem ego nunc utor, cum uulgata lectione consentiant. HINC } ab urbe. SOLITVDINE } in quam se post obitum filiae Cicero contulerat. ad Att. ep. 13. lib. XII. Me haec solitudo minus stimulat, quam ista celebritas. te unum desidero: sed litteris non difficilius utor, quam si domi essem. ardor tamen ille urget, & manet, non mehercule indulgente me, sed tamen non repugnante. Et ibidem, ep. 14. 15. 16. 18. 21. 22. CVM scribas, } scripsit in solitudine librum de Consolatione ad se ipsum. scripsit etiam libros quinque de Finibus: quod utrumque ex epistolis ad Atticum intelligitur. QVORVM consuesti; } quorum aliquid agere consuesti. Graeca figura. LACRVMIS, & tristitia, } fletus, & maeror dolentis animi signa sunt. quae tamen saepe ratio minuit, interdum etiam plane tollit: propterea Ciceronem hortatur Lucceius, ut a lacrumis tristitiaq. abstineat. NON possum te non, si concedis, } in uulgatis libris, Nec possum. malui, NON possum, ut habent omnes antiqui libri. alterum, Non, quod refertur ad uerbum, Accusare, paullo uidetur durius. uerum in antiquorum scriptis, unde haurimus ubertatem Latinae linguae, excusanda omnia, non omnia tamen imitanda. quamquam hic ueterum librorum dissensio non nullam mendi suspensionem affert. alij enim habent, Non possum te nam si concedis: alij, Non possum te si non concedis: alij, Non possum te nam si non concedis. APERTA non uidebis, } quid enim aperius, quam, nihil profici querellis? DVPLICARI } augetur enim dolor retractando. VEL nostram communem, } uel ita uiue, ut uiuimus omnes: uel, si nostram consuetudinem imitari non uis, uiue saltem, ut solebas ipse; sequere eam consuetudinem, quae tua solius, ac propria fuit, ut ab isto angore te liberet. TVAM solius, } sic pro Q. Roscio: Tuas solius Cherea tabulas flagitamus. Liius lib. 2. Gratae in uulgus leges fuere: quas cum solus pertulisset, ut sua unius gratia esset; tum demum comitia collegae subrogando habuit. PROPRIAM, } si non impetro, ut ad communem, saltem, ut ad tuam consuetudinem redeas, & peto, & impetrare debeo. STVDIO; } minuendi doloris tui cupiditate. CONTRARIAB; } nam neque plura scribo, ne te obtundam: & plura tamen libenter scriberem, ne permaneres in incepto, id est ne susceptum dolorem diutius ferres. Fortasse autem dixit, cupio te non obtundere, quod alteris iam litteris antea consolatus erat. IN altera } in hoc studio meo leuandi doloris tui. IM altera } quod hortor, & rogo, ut istis te molestiis laxas. NON offendas. } Offendere, quinque modis accipitur. Aut enim est laedere: quae notissima significatio est: propterea superfedebam exemplis. Aut reperire: ut ep. 9. lib. 1. Non offendes eundem bonorum sensum, mi Lentule, quem reliquisti. Et ep. 14. lib. v. Tam misero tempore nihil noui consilij cepissem, nisi in reditu meo nihilo meliores res domesticas, quam remp. offendissem. Aut incidere: ut lib. 2. de Inuent. Quod si in ceteris quoque studijs a multis eligere homines commodissimum quodque, quam sese uni alicui certo uellent addicere: minus in arrogantiam offenderent. Aut peccare, uel aliquid committere, unde existimationis, honoris, beneuolentiae iactura fiat. ut ep. 7. lib. 1. Si cecidisset ut uolumus, & optamus, omnes te & sapienter, & fortiter; sin aliquid esset offensum, eosdem illos & cupide, & temere fecisse dicturos. Et ep. 18. lib. 2. Si dignum se maioribus suis praebuerit, ut spero, & opto; tua laus ex aliqua parte fuerit: sin quid offenderit; sibi totum, nihil tibi offenderit. Et ep. 4. lib. x. ad Att. Eumq. perturbatum, quod intelligeret, se apud ipsam plebem offendisse de aerario. Et pro Cluentio: Qui bis apud iudices offendisset. Aut passiuè sumitur: quae minus nota significatio est. non enim est hic, offendas, pro pecces, ut credit homo doctus, exemplis adductus alio spectantibus, sed pro Offendaris. quod ipse probat Cicero. nam ep. 1. lib. 1. ad Q. F. Si quis est, inquit, in quo iam offenderis, de quo aliquid senseris; huic nihil credideris, nullam partem existimationis tuae commiseris. In Verrem lib. 1. act. 2. Hospes Ianitor, ueritus ne quid in ipso se offenderit, hominem summa ui retinere coepit. Pro Milone: Si in me aliquid offendistis. Et Caesar lib. 2. bell. ci. At, credo, si Caesarem probatis, in me offenditis. Quae si attendantur, profecto patiendi uim potius habere uidebuntur, quam agendi.

Argumentum ep. 15.

QVarenti Lucceio, cur ab urbe absit, eiusq. sollicitudines minuere conanti, ad utrumque respondet: lugere se non tam filiae obitum, quam reip. tempora; in urbe non esse, quod in ea nihil iucundum, odiosa omnia.

Cicero

OMNIS amor tuus ex omnibus partibus se ostendit in ijs litteris, quas a te proxime accepi, non ille quidem mihi ignotus, sed tamen gratus, & optatus: dicerem, iucundus, nisi id uerbum in omne tempus perdidissem, neque ob eam unam causam, quam tu suspicaris, & in qua me, lenissimis, & amantissimis uerbis utens, re grauius accusas; sed quod illius tanti uulneris quae remedia esse debebant, ea nulla sunt. quid enim? ad amicos ne confugiam? quam multi sunt? habuimus enim fere communes: quorum alij occiderunt, alij nescio quo pacto obduruerunt tecum uiuere possem equidem, & maxime uellem. uetustas est, amor, consuetudo, studia paria, quod uinculum, quae res deest nostrae coniunctioni? possumus ne igitur esse una? nec mehercule intellego, quid impediatur: sed certe adhuc non fuimus, cum essemus uicini in Tusculano, in Pureolano: nam, quid dicam, in urbe? in qua, cum forum commune sit, uicinitas non requiritur, sed, casu nescio quo, in ea tempora nostra aetas incidit, ut, cum maxime florere nos oportet,

tum uiuere etiam pueret, quod enim mihi poterat esse per fugium spoliato & domesticis, & forensibus ornamentis, atque solatijs? litterae, credo, quibus utor assidue; quid enim aliud facere possum? sed nescio quo modo ipsae illae excludere me a portu, et per fugio uidentur, et quasi exprobrare, quod in ea uita maneam, in qua nihil inest, nisi propagatio miserissimi temporis. Hic tu ea me abesse urbe miraris, in qua domus nihil delectare possit, summum sit odium temporum, hominum, fori, curiae: itaque sic litteris utor, in quibus consumo omne tempus, non ut ab his medicinam perpetuam, sed ut exiguum doloris obliuionem petam. quod si id egissem ego, atque tu; quod ne in mentem quidem nobis ueniebat propter quotidianos metus: omne tempus una fuissemus; neque me uoletudo tua offenderet, neque te maeror meus. quod, quantum fieri poterit, consequamur. quid enim utriusque nostrum aptius? propediem te igitur uidebo. Vale.

E X P L A N A T I O

DICEREM, iucundus, } dixi iam, nihil esse iucundum, quin idem gratum: non contra: nam saepe multa grata, non eadem iucunda, ep. 6. lib. iv. Cuius officia iucundiora scilicet saepe mihi fuerunt, numquam tamen gratiora. **I**N omne tempus } ad temporis & nomen ipsum, & significationem utimur particula, In, ep. 14. lib. xi. In multa saecula uidebamus remp. liberatam. Et in oratione 12. in Rullum: In hunc annum professus sum otij me, & concordiae patronum. **O**B eam unam causam, } ob interitum filiae: quo equidem angor, sed non haec una me torquet cura, uerum illa simul, quod nec ab amicis, qui supersunt paucissimi, nec ab ipsa rep. quae ipsa quoque interijt, nec mehercule a litteris, quae negare per fugium uidentur, solatium petere possum. Eripuit igitur mihi iucunditatem in omne tempus non tam filiae mors, quam amisio reip. & amicorum: quae remedia tanti uulneris esse debebant. **Q**UAM tu suspicaris, } scripserat enim Luceius: Sin autem, sicut hic dum eras, & lacrimis, & tristitia te tradidisti. **L**ENISSIMIS, & amantissimis uerbis, } ita enim scripserat Luceius, ut & modestiam suam, & eximiam in Ciceronem beneuolentiam ostenderet. **R**E grauius accusas; } in eo loco: Tu solus aperta non uidebis? **I**L L I V S tanti uulneris } cruciatus ex obitu filiae summus translatione demonstratur, est enim acerbus uulnerum dolor, eoq. magis, quo grauiora sunt. ideo fati non putauit, Vulneris, sed addidit, Tanti, sic ad Sulpicium, ep. 6. lib. iv. Hoc tam graui uulnere. **H**A B U I M U S enim fere communes: } propterea scis, quam non multi supersint. **O**C C I D E R U N T, } ciuili bello Caesaris & Pompeij, ut duo Lentuli, L. Domitius, M. Bibulus, Ap. Claudius, L. Scipio, consulares omnes. **O**B D U R U E R U N T, } ut M. Marcellus, qui Mitylenis in exsilio maluit, quam in patria seruitute oppressa uitam ducere. postea tamen, Ciceronis litteris, reditum suadentibus, permotus, cum ad urbem se conferret, in itinere a familiari suo Magio Chilone occisus est. ep. 12. lib. iv. **U**E T U S T A S } uetus notitia, ep. 10. lib. x. ep. 16. lib. xi. ep. 32. lib. xiii. **I**N T u s c u l a n o, } quae uilla fuerat antea L. Sullae dictatoris. Plinius lib. xxiii. cap. 6. **V**I C I N I T A S non requiritur. } possunt ciues, licet prope habitent, crebro tamen, nec ullo incommodo, simul esse, quia forum commune sit, quo omnes quotidie fore coeunt. **F**L O R E R E } gratia, auctoritate, gloria. ep. 13. lib. iv. In qua urbe modo gratia, auctoritate, gloria floruius, in ea nunc ijs omnibus caremus. **O**P O R T E R E T, } quia senibus rerum prope gestarum, optimorumq. consiliorum praemia sunt gratia, auctoritas, gloria. **V**I U E R E etiam pueret. } amissa libertate, sine qua bonis ciuibus dulce nihil est. ep. 13. lib. iv. Saepius mihi uenit in mentem, queri, quod ita uiuerem, quam gaudere, quod uiuerem. Et ep. 3. lib. vii. Vbi non sis, qui fueris, non esse cur uelis uiuere. **D**O M E S T I C I S, } non domesticis ornamentis, sed solatijs: ornamentis autem forensibus. nam, cum eum, reip. calamitatibus maerentem consolari filia soleret; domesticum quoque, illius morte, solatium amiserat. ep. 6. lib. iv. Mihi, amisissis ornamentis ijs, quae eram maximis laboribus adeptus, unum manebat illud solatium, quod ereptum est. Et in eadem, paullo post: Non enim, ut tum me a rep. maestum domus excipiebat, quae leuaret; sic nunc, domo maerens, ad remp. confugere possum, ut in eius bonis acquiescam. **F**O R E N S I B U S ornamentis, } honestate, dignitate, honoribus. haec enim nominat Sulpicius in ep. 5. lib. iv. & Cicero respondens Ornamenta sua uocat. Potest etiam referri ad gratiam, auctoritatem, gloriam: quibus cum antea Cicero floruisset, caruit omnino post interitum

interitum reip. idq. scribit ep. 13. lib. IX. *QVID enim aliud facere possum?* } sublata reip. administrandae facultate. *IPSAE illae* } quibus utor assidue. *A. PORTV.* } in eas enim ego me, tot malis nexatus, tanquam ex tempestate in portum recepi: sed eijcior, & excludor: hoc est, ne in ijs quidem acquiesco: quandoquidem exprobrare mihi uidentur, quod in ea uita maneam, in qua miseria semper eadem futura sit. oderunt enim turpia: nec feruitute quidquam turpius. *IN quoniam nihil insit, nisi propagatio miseriam temporis.* } Quod Plautus dixit in Trin. Illi producit uitam ad miseriam. *HIC* } quae cum ita sint, tu tamen ea me abesse urbe miraris. subiungitur admiratio narrationi: ut ep. 13. lib. VII. Hic tu me etiam infimulas. In Ver. lib. V. Hic tu etiam dicere audebis: Est in iudicibus ille familiaris meus. Pro Archia: Hic tu Heraclienfium tabulas requiris. Sic ep. 9. lib. I. Hic ego, quantum humano consilio efficiere potui, circumspēctis rebus omnibus, rationibusq. subductis, summam feci cogitationum meorum omnium. *FORI, curiae?* } iudiciorum, & senatus. nam in foro iudicia, in curia senatus habebatur. ep. 6. lib. IV. Nihil in foro agere libebat: adspicere curiam non poteram. *MEDICINAM* } per fugium, solatum, portus, medicina, remedium uulneris, eodem spectant: quibus nominibus Cicero utitur in hac epistola. *DOLORIS obliuionem* } aberrationem quandam a dolore. sic enim appellauit ep. 37. lib. XII. ad Att. Qui me, inquit, fractum, & debilitatum putant; si sciant, quid litterarum, & cuius generis conficiam; credo, si modo homines sint, existiment me, siue ita leuatus sim, ut animum uacuum ad res difficiles scribendas afferam, reprehendendum non esse; siue hanc aberrationem a dolore delegerim, quae maxime liberalissima, doctōq. homine dignissima, laudari etiam oportere. *SI. ID egissemus* } si id utriusque nostrum curae fuisset, ut una essemus. *PROPTER quod quodiam meris* } qui enim quotidie timet, non modo non agit, sed ne cogitat quidem ea, quae agenda essent. *OMNE tempus* } post suam a Thesfalica pugna reditum in Italiam. *OFFENDERET,* } offendet quidem, sed non tam grauius. nam, si essemus una; teq. non ita, ut horis omnibus timeo, male affectum uiderem; & minus angerer. *MAEROR meus.* } tu quoque leuiorem, quam nunc, ex macrore meo molestiam praefens susciperes. amor enim maiora fingit omnia. *CONSEQUAMUR.* } non dicit, curemus, sed, consequamur. situm enim id erat in utriusque potestate. paullo ante, Nec mehercule, inquit, uideo, quid impediatur. *APTUS?* } ne tua me ualetudo, te maeror meus offendat.

Argumentum ep. 16.

MAerentem Titium interitu filij consolatur. Orditur autem primum a dolore suo; quia communicatio doloris quasi quaedam consolatio est; deinde suam commemorat beneuolentiam, qua commotus ad consolandum aggreditur: postremo, languentem amicum spe confirmat, cum opem afflicto aliquam pollicetur. Tres igitur partes tamquam prooemij loco sunt. Consolatio autem multiplex est, & copiosa, ab ingenij, doctrinaeq. fontibus deriuata. Angeris interitu filij. Quid? tibi ne soli ante diem eripiuntur filij? nascimur omnes ea lege, plurimis ut afficiamur incommodis, itaque non debes aut propriam, & praecipuam condicionem postulare, aut communem recusare. quis porro, quod nullo uitare consilio potest, id cum euenerit, angatur? haec si ratio parum ad minuendam sollicitudinem proficit; adde exempla; quaeq. alijs eadem, aut similia contigerint, animaduerte; ne nimium isto casu, quasi proprium tibi fortuna uulnus inflixerit, ingemiscas. Haec, atque huius generis alia, ut ad leniendū dolorem uehemēter apta, litterarum monumentis mandanda sapientissimi homines censuerunt: eaq. nos in ore semper, atque in animo habere debemus: sed nulla magis consolatio proficiet, quam si miseras horum temporum, & statum nostrae ciuitatis tibi ante oculos propones. quis enim, cum probitati, aut bonis artibus, atque adeo libertati, & saluti nihil iam relictum sit loci, filios habere cupiat, ac non potius beatum se, quia nullos omnino susceperit, existimet? sin aliquis eos

D d   amisit;

amisit; non ille quidem propterea beatus est, (nec enim gaudere debemus liberorum interitu; neque id natura patitur) sed certe minus miser, quam si eosdem stante, aut saltem non penitus eversa rep. perdidisset. Age, concedis haec esse uera, nec infeliciter cum ijs esse actum, qui tam miseris temporibus a uita discesserunt: sed in commodo tuo maeres liberorum suauitate priuatus. Fateor id quidem acerbum esse: uerum tamen eum te antea semper & priuatis in rebus, & publicis praestitisti, tuenda tibi ut sit grauitas, & constantiae seruiendum. Venit etiam in mentem, ideo te fortasse cruciari, quod eos, qui mortui sunt, uersari in miseria putes. Mihi uero, quod saepissime legi, & audiui, uel miseria nulla uidetur esse in morte, si caret sensu, uel, si residet in ea sensus, immortalitas potius appellanda, quam mors. Verum frange miseros esse, qui occiderunt. nihil in morte grauius esse potest, quam quae reip. impendent. Postremo, cum omnes luctus uetustate tollantur, impetret statim ratio, quod impetratura aliquando dies est. Quo anno scripta, non liquet: mihi tamen post Pharsalicum scripta proelium uidetur ex ijs uerbis, Bona, aut denique aliqua rep. quod ante uictum Pompeium, ut opinor, non diceret. Eodem illud spectat, Hoc grauissimo, & pestilentissimo anno. Et illud, Quis est enim iam non modo pudori, probitati, uirtuti, sed omnino libertati, ac saluti loci?

Cicero S. D. Titio. 16.

ET SI unus ex omnibus minime sum ad te consolandum accommodatus; quod tantum ex tuis molestiis cepi doloris, ut consolatione ipse egerem: tamen, cum longius a summi luctus acerbitate meus abesset dolor, quam tuus, statui nostrae necessitudinis esse, meaeque in te beneuolentiae, non tacere tanto in tuo maerore tamdiu, sed adhibere aliquam modicam consolationem, quae lenare dolorem tuum posset, si minus sanare potuisset. Est autem consolatio peruulgata quidem illa maxime, quam semper in ore, atque in animo habere debemus; HOMINES ut esse meminerimus, ea lege natos, ut omnibus fortunae telis proposita sit uita nostra; neque esse recusandum, quo minus ea, quae nati sumus, conditione uiuamus; ne ue tam grauius eos casus feramus, quos nullo consilio uitare possumus; euentisque aliorum memoria repetendis, nihil accidisse nobis noui cogitemus. neque haec, neque ceterae consolationes, quae sunt a sapientissimis uiris usurpatae, memoriaeque litteris proditae, tantum uidentur proficere debere, quantum status ipse nostrae ciuitatis, & haec perturbatio temporum perditorum: cum beatissimi sint, qui liberos non susceperunt; minus autem miseri, qui his temporibus amiserunt, quam si eosdem bona, aut denique aliqua rep. perdidissent. Quod si tuum te desiderium mouet; aut si tuarum rerum cogitatione maeres non facile exhauriri tibi istum dolorem posse uniuersum puto. Sin illa te res cruciauit, quae magis amoris est, ut eorum, qui occiderunt, miseria lugeas: ut ea non dicam, quae saepissime & legi, & audiui, nihil mali esse

in morte; in qua si resideat sensus, immortalitas illa potius, quam mors, ducenda sit; sin sit amissus, nulla uideri miseria debeat, quae non sentiat; hoc tamen non dubitans, confirmare possum, ea miseri, parari, impendere reip. quae qui reliquerit, nullo modo mihi quidem deceptus esse uideatur. quid est enim iam non modo pudori, probati, uirtuti, rectis studiis, bonis artibus, sed omnino libertati, ac saluti loci? non mehercule quemquam audiui hoc grauissimo, & pestilentissimo, anno adolescentulum, aut puerum mortuum, qui mihi non a dijs immortalibus ereptus ex his miseris, atque ex iniquissima conditione uideretur. Quare, si tibi unum hoc detrahi potest, ne quid ijs, quos amasti, mali putes contigisse: permultum erit ex maerore tuo deminutum. relinquetur enim simplex illa iam cura doloris tui, quae non cum illis communicabitur, sed ad te ipsam propria referetur. in qua non est iam grauitatis, ac sapientiae tuae, quam tu a puero praestitisti, ferre immoderatus casum in commodorum tuorum, qui sit ab eorum, quos dilexeris, miseria, maloque seiuictus. etenim eum semper te & priuatis in rebus, & publicis praestitisti, tuenda tibi ut sit grauitas, & constantiae seruiendum. nam, quod allatura est ipsa diuturnitas, quae maximos luctus uetustate tollit, id nos praeripere consilio, prudentiaeque debemus. etenim si nulla unquam fuit, liberis amissis, tam imbecillo mulier animo, quae non aliquando lugendi modum fecerit: certe nos, quod est dies allatura, id consilio anteferre debemus, neque expectare temporis medicinam, quam repraesentare ratione possumus. His

ego litteris si quid proficissem, existimabam optandum quiddam me esse assecutum; sin minus forte ualuissem, officio tamen functum beneuolentissimi, atque amicissimi: quem me tibi & fuisse semper, & futurum esse confidas. Vale.

EXPLANATIO

ET SI UNUS non dissimile pri neipium ep. 18. **TANTVM cepi doloris,** hoc ipso iam incipit consolari. nam doloris communicatio solatij nonnihil afferre solet. ep. 6. lib. iv. Quantum, inquit, praesens me adiuuare poteris & consolando, & prope aequae dolendo, facile ex eo intelligo. Sic Sulpicius ep. 5. lib. iv. **LONGI VS** dolemus uterque, sed impari dolore; cum tu filium lugeas, ego tuo dolore doleam. **TAM diu,** non statim igitur cum consolatus est, audito interitu eius filij. **PERVVLGATA** quae patet omnibus: sed nos propriam quandam e statu nostrae ciuitatis consolationem capere debemus; qui eiusmodi est, ut beatissimi uideantur, qui liberos non susceperunt, minus autem miseri, qui his temporibus amiserunt, quam si eosdem bona, aut denique rep. perdidissent. Consolatio haec a communi omnium hominum condicione sumitur, ut ep. 18. & lib. vii. ep. 6. altera, quae sequitur proxima, a temporum statu: quod idem notauimus infra, in ep. 18. **EA lege natos,** interpretatio antecedentium uerborum. **VT omnibus fortunae telis proposita sit uita nostra;** quod etiam senarius ille Naeuij poetae docet:

Pati necesse est multa mortalem mala.

ACCIDISSE cum aduersi aliquid nobis accidit, euenta aliorum memoria repetamus. **NE QVE haec,** consolationem unam proposuit; deinde subiunxit, Haec, quasi non unam solam proposuisset. uerum, quae consolationis unius partes sunt, consolationes appellat. partes autem haec sunt, una, Homines ut nos esse meminerimus; altera, Neque esse recusandum; tertia, Ne tam grauius; postrema, Euentisq. aliorum. **VSURPATAE,** in sermonibus usurpatae, atque etiam scriptis consignatae. nam Usurpari dicitur, quod, usitatum antea, sermonibus refertur, ut Phil. iii. Quod si te in iudicium quis adducat, usurpetq. Caesarianum illud, Cui bonum fuerit. et alibi. **MEMORIAE Q. litteris proditae,** scriptis ab hominum obliuione uindicatae. Posuit idem alijs modis, ut, memoriae proditae, litteris proditae, uerum, Memoriae litteris proditae, ita dixit, quasi, memoriae proditae litterarum adiumento. **STATVS ipse nostrae ciuitatis,** quem intuens diligere uitam nemo debet. **AVT denique aliqua** ostendit nullam esse remp. quod adducor, ut post interitum Pompeij scriptam epistolam existimem. **TVM desiderium** quia desideras, quos amisi. **TVARVM rerum cogitatione** non puto, Tuarum rerum, de fortunis dici, sed delibaris immatura morte ereptis: ut sit: Tuarum rerum, pro tuorum incommodorum: quod indicant & quae antecedunt, & quae sequuntur. **VNIERSVM** dixit iam, Statui adhibere aliquam modicam consolationem, quae leuare dolorem tuum posset, si minus sanare potuisset. Tua, inquit, causa si doles, quia careres ijs, quos dilexisti: prorsus tibi istum dolorem euelli posse non arbitror: haeret enim quodammodo in ipsa natura, quae amorem quandam in ea, quae procreata sunt, cunctis ingenerauit animantibus. **QVAE magis amoris est,** qui enim sua potius, quam aliorum causa angitur; uere non amat. contra, id magis amoris est, aliorum miserias ipsorum causa lugere, non nostra. **NIHIL mali esse in morte; in qua si resideat sensus, immortalitas il a potius, quam mors, ducenda sit; sin sit amissus, nulla uideri miseria debeat, quae non sentiat.** haec se Cicero legisse dicit. legerat autem cum aliorum alia, tum illud Xenophontis lib. iix. Cyri paediae de ipso Cyro moriente; cuius haec sunt uerba ad filios: *Εν τῷ ἀσφαλεῖ ἡδὴ εἶσται, ὡς μὲν εἰ ἐπιχαρῶν παῖδες, ἡγρε ἢ μετὰ τὴν δαίμονα, ἡγρε ἢ μὲν ἐπιτῶ.* Eandem sententiam, ut auctore Lactantio cognouimus, libro de Legibus incerto expressit Cicero his uerbis: Gratulamur uobis, quoniam mors aut maiorem, quam qui est in uita, aut certe non deteriorem est allatura statum. nam sine corpore, animo uigente, diuina est uita; sensu carente, nihil profecto est mali. Et in Hortensio, apud Augustinum: Magna spes est, aut, si hoc, quo sentimus, & sapimus, mortale & caducum est, iucundum nobis, perfunctis muneribus humanis, occasum, neque molestam extinctionem, & quasi quietem uitae fore: aut si, ut antiquis philosophis, hisq. maximis, longeque clarissimis, placuit, aeternos animos ac diuinos habemus, sic existimandum, quo magis hi fuerint semper in suo cursu, id est in ratione, & inuestigandi cupiditate, & quo minus se admiscuerint atque implicauerint hominum nitijs, atque erroribus, hoc illis faciliorem adscensum, & reditum in caelum fore. **SI resideat sensus,** quod sensere Pherecydes, Pythagoras, Socrates, Plato, alij postea. Tusc. i. idq. ipse Cicero comprobatur in libro de Senectute, ex Catonis Censorij persona. in oratione autem pro Archia dubitare uidetur his uerbis: Haec siue a meo sensu post mortem abfutura sunt, siue, ut sapientissimi homines putauerunt, ad aliquam animi mei partem pertinebunt; nunc quidem certe cogitatione quadam, speq. delector. **SIN sit amissus,** qua in sententia maxime fuit Epicurus; cum ita disputaret: Mors nihil ad nos. nam, quod dissolutum est, sensu caret: quod sensu caret, nihil ad nos. Sextus Empiricus lib. iiii. Pyrrh. hypot. cap. 24. **RELIQUERIT,** a uita discedens. **DECEPITVS** tamquam aliquo bono priuatus. **PESTILENTISSIMO** quo, tamquam peste aliqua, occiderunt. **NE quid ijs, quos amasti, mali putes contigisse;** quod putare debes tribus de causis, uel si resideat in morte sensus, uel si cum corporibus animi simul intereant, uel quod ea reip. impendeant, quae qui reliquerit, nullo modo deceptus esse uideatur. **CVRA doloris tui,** cura illa, quia doles tua causa. **NON cum illis** non enim ideo dolebis; quia mali aliquid ijs euenit; sed ob incommodum

D d 2 tuum.

tuum. **A PVERO** } sapientia non cadit in puerum : sed elucere tamen in illa aetate signa quaedam futurae sapientiae possunt. est igitur laudatio paullo liberalior ; ut ad minuendum maerorem valeat. qualis enim de nobis opinio est ; tales ut re ipsa nos praestemus, operam dare solemus. itaque post laudem sequitur admonitio ; tuendam esse grauitatem, & constantiam seruendum. **INCOMMODO RVM tuorum,** } quod amiferis eos, quos amabas. **DILEXERIS,** } etsi, Diligere, minus est, quam Amare : quod patet ex illo loco epistolae 14. lib. ix. Tantum accessit ad amorem, ut mihi nunc denique amare uidear, antea dilexisse : & ex altero epistolae 1. ad M. Brutum : Clodius ualde me diligit, uel, ut *εμφοτικώτερος*, ualde me amat : tamen hic pro amare accipitur : paullo enim ante dictum est, Ne quid ijs, quos amasti, mali putes contigisse. **SEI VNCTVS,** } cur nihil in morte mali sit, antea demonstrauit, uel manente sensu, uel amisso. **TUENDA** } qui tuetur ; defendit : & quoniam, qui defendit, conseruare cupit ; ideo factum, ut Tueri pro conseruare capiat, ut hic. **CONSTANTIAE** } constantia grauitatem sequitur, ut inconstantia lenitatem. recte igitur grauitas primum, deinde constantia nominata est. ut etiam ep. 6. lib. 2. **SERVIENDVM,** } quid est, seruire constantiae ? exsequi ea, quae constantia postulat, nihil contra committere. **QVOD allatura est ipsa diuturnitas,** } eandem sententiam Sulpicius in ipso Cicerone consolando usurpauit, ep. 5. lib. iv. Nullus, inquit, dolor est, quem non longinquitas temporis minuat, atque molliat. hoc te expectare tempus, tibi turpe est, ac non ei rei sapientia tua te occurrere. Et Cicero ep. 28. lib. vii. & ep. xi. ad Att. lib. xii. Quod autem hic Diuturnitas, paullo post, & ep. 28. lib. vii. dixit, Dies Sulpicius autem, Longinquitas temporis. **PRAERIPERE** } paullo post, Anteferre, & Repraesentare ad Att. lib. x. Non praeripiam, sed expectabo consilium. **CONSILIO, prudentiaq;** } paullo post, ratione. **MYLTER,** } uim diuturnitatis exemplo mulierum ostendit, quas ratio non consolatur. quod si muliebrem luctum dies minuit ; multo magis minuet in uiris, qui consilio, prudentiaq; praestant. quod igitur futurum est, cur non ratio repraesentet ? **REPRAESENTARE** } Repraesentat is, qui, quod aliquanto post facturus est, statim facit. **BENEVOLENTISSIMI, atque amicissimi,** } etsi beneuolentia pro amore sumitur ; quia nemo fere cuiquam, nisi quem amet, bene uelle, beneq; cupere uidetur : proprie tamē beneuolus ab amico, & beneuolentia ab amicitia differt. quod hic locus ostendit, & ille lib. 1. de Fin. Quos tu paullo ante tu memoriter, tu etiam amice, & beneuole collegisti. Et in oratione pro Oppio, cuius testimonio utitur lib. ix. Quinctilianus : O amorem mirum ; o beneuolentiam singularem : Ad Appium ep. 9. lib. iii. maior amoris uis, quam beneuolentiae, demonstratur. Nihil est, inquit, quod studio, & beneuolentia, uel amore potius effici non possit.

Argumentum ep. 17.

EXcusat tarditatem litterarum suarum : hortatur Sextium, ut exsul casum sapienter, fortiterq; ferat. idq; ut ei persuadeat, & ut afflictum consoletur, argumenta sumit, a communi omnium hominum condicione, ab ipsius Sextij uirtute, ab exemplis, a statu reip. a Sextij filio, a iudicio amicorum, ab ipsius conscientia. postremo, quod ipsum ad maerorem minuendum pertinet, sua studia, & officia uel ad consolandum, uel ad leuandum eius fortunam pollicetur omnia. *Moralis est, scripta, ut opinor, Caesare, & Lepido cos. anno v. c. DCCVI.*

Cicero S. D. P. Sextio P. F. 17.

NON obliuione amicitiae nostrae, neque intermissione consuetudinis meae, superioribus temporibus ad te nullas litteras misi, sed quod priora tempora in ruinis reip. nostrisq; iacuerunt, posteriora autem mea scribendo tuis iniustissimis, atque acerbissimis incommodis retardarunt. cum uero & interuallum iam satis longum fuisset ; & tuam uirtutem, animiq; magnitudinem diuigentius essem tecum recordatus : non putavi esse alienum institutis meis, haec ad te scribere. Ego te, P. Sexti, & primis temporibus illis, quibus in inuidiam absens, & in crimen uocabare, defendi : & cum in tui familiarissimi iudicio, ac periculo tuum nomen con-

iungeretur, quam potui accuratissime te, tuamq; causam tutatus sum ; & proxime recenti aduentu meo causam aliter institutam offendissem, ac mihi placuisset, si assuissem, tamen nullare salutem tuam desui : cumq; eo tempore inuidia amonae inimici non solum tui, uerum etiam amicorum tuorum, iniquitas totius inuicij, multaq; alia reip. uitia plus, quam causa ipsa, ueritasq; moluissent ; Publio tuo neque opera, neque consilio, neque labore, neque gratia, neque testimonio desui : quamobrem omnibus officijs amicitiae diligenter a me, sancteq; feruatis, ne hoc quidem praetermittendum esse duxi, te ut hortarer, rogaremq; ut & hominem te, et uirum esse meminisses.

id est ut & communem, incertumq. casum, quem neque uitate quisquam nostrum, neque praestare ullo pacto potest, sapienter ferres; & dolori fortiter, ac fortunae resisteres; cogitaresq. & in nostra ciuitate, & in ceteris, quae rerum potitae sunt, multis fortissimis, atque optimis uiris, iniustis iudicijs, tales casus incidisse. Illud utinam ne uere scriberem, eate rep. carere, in qua neminem prudentem hominem res ulla delester. De tuo autem filio, uereor, ne, si nihil ad te scripserim, debitum eius uirtutis uideas testimonium non cepisse; sin autem omnia, quae sentio, perscripserim, ne reficem meis litteris desiderium, ac dolorem tuum. sed tamen prudentissime facies, si illius pietatem, uirtutem, industriam, ubi cumq. erit, tuam esse, tecum esse duces, nec enim minus no-

stra sunt, quae animo complectimur, quam quae oculis intuemur. quamobrem & illius eximia uirtus, summusq. in te amor magnae tibi consolationi debet esse; & nos, ceterique, qui te non ex fortuna, sed ex uirtute tua pendimus, semperq. pendemus; & maxime animi tui conscientia, cum tibi nihil merito accidisse reputabis; & illud adiunges, HOMINES sapientes turpitudine, non casu, & delicto suo, non aliorum iniuria, commoueri. Ego, & memoria nostrae ueteris amicitiae, & uirtute, atque obseruantia filij tui monitus, nullo loco deero neque ad consolandum, neque ad leuandum fortunam tuam. tu si quid ad me forte scripseris, perficiam, ne te frustra scripsisse arbitrare. Vale.

EXPLANATIO

P. SEXTIO P. F. uix opinor, ac plane non opinor hunc esse P. Sextium, pro quo exstat Ciceronis oratio, qui C. Antonij primum consulis, deinde Macedoniae proconsulis quaestor fuit. cur ita existimem, occurrunt haec: primum, fuisse illum quem Cicero defendit, Lucij filium, non Publij, ut indicat inscriptio epistolae sextae lib. v. neque in eo libri ueteres a recentioribus uulgatis dissentiant, nec dubito, quin Tiro, qui patroni sui Ciceronis epistolas in uolumina retulit, utrique Sextio in litterarum inscriptione praenomen patris, ut internoscerentur, addiderit, quoniam utrique praenomen, & nomen idem esset. Altera causa est: quod ille P. Sextius L. F. Romae fuit usque ad initium belli ciuilibus, & inter eos, qui cum imperio essent, nominatur: ut patet in ep. 16. ad Att. lib. v. 11. & ad eundem ep. 15. lib. 11. & hic Publij filius ante ciuile bellum uidetur abfuisse. cum enim ait Cicero, nullas ideo se litteras ad eum misisse, quia priora tempora in ruinis reip. iacuerint, quis non eo conijciat, Sextium ante ruinas reip. id est ante ciuile bellum, abfuisse? Tertio loco illud pono. Hic Sextius P. F. quo tempore hanc Cicero epistolam scripsit, exsulabat, iudicio damnatus: quod ex ijs uerbis intelligo: Posteriora autem me a scribendo tuis iniustissimis, atque acerbissimis incommodis retardarunt. & infra semel & iterum illius iudicij fit mentio. haec autem epistola, cum illa uerba intueori, Proxime, recenti aduentu meo; scripta mihi uidetur paullo post Alexandrinum bellum, quo tempore Cicero, qui Brundisij diu iacuerat, concessu Caesaris in urbem redijt. At ille Sextius L. F. quem Cicero ante ciuile bellum luculenta, quae exstat, oratione defendit, non modo non statim post Alexandrinum bellum, sed etiam post deuictos in Hispania Pompeij liberos lege Pompeia causam dixit. testem habeo epistolam 47. lib. XIII. ad Att. Appianus quidem Sextium quendam lege Pompeia de ambitu ante belli ciuilibus tempora damnatum, auctor est lib. 2. bel. ci. Sed is omnino esse non potuit, neque hic P. Sextius P. F. quem diximus post Alexandrinum bellum esse damnatum; neque ille L. F. qui paucis ante Caesaris necem mensibus lege Pompeia est accusatus. Aut igitur est alius P. Sextius, praeter hos duos: aut Appianus errore temporum, quo peccat saepe, lapsus est, quippe qui in eo ipso loco damnatos eodem, quo Sextium, tempore absentes Milonem, & Gabinium, dixerit: in quo dupliciter peccat, primum, quia neque Milo, neque Gabinus absentes, uerum praesentes damnati sunt; deinde, quod Gabinus non Pompeio tertium consule, ut ille ait, sed anno superiore, Caluino & Messalla cos. damnatus est. quod cognoscitur ex Dionis historia lib. xxxix. de Milone autem praesente, ex oratione pro illo habita, & Pediano interprete. Concludamus igitur, aut duos esse P. Sextios, aut in huius epistolae titulo mendum esse, & **P. SISTIO**, fortasse legendum, ut est in antiquo Maffei libro: aut **P. SITIO**, cum in alio item antiquo libro, P. Sitti, legatur, ubi est in impressis, P. Sextij, quod alij quoque uiderunt: sed, quia hunc esse P. Sextium, pro quo exstat oratio, sibi iam persuaserant, ideo mendosum esse ueterem librum existimarunt. **IN. RVINIS reip. nostrisq.** cum & resp. ciuili bello, & simul bonorum ciuium auctoritas concidisset. priora enim uocat tempora, quae statim ciuile bellum consecuta sunt. **IACVERUNT,** id est, ego iacui per illa tempora, maerore scilicet afflicus. **POSTERIORA}** accessit postea, ne scriberem, altera causa, quod abhorrebat animus a scribendo, cum incommoda tua cogitarem iniustissima, atque acerbissima. **INIUSTISSIMIS,** quia damnatus erat iniuste: ideo subiungit illa: cum eo tempore inuidia annonae, inimici non solum tui, uerum etiam amicorum tuorum, iniquitas totius iudicij, multaq. alia reip. uitia plus, quam causa ipsa, ueritasq. ualuerunt. **ACERBISSIMIS}** quid enim acerbius, quam carere patria, liberis, propinquis, amicis, praesertim eum, qui non suo delicto, sed iudicium exsulet iniuria. **INCOMMODIS}** exsilio, in quo multa perferuntur incommoda. **TUAM uirtutem,** etsi Virtus a Viro dici putatur: tamen etiam adolentes a uirtute laudantur: itaque infra Sextij filij uirtus quater nominatur. **Ego te,** saepe narrationem orditur ab hoc pronomine, ut ep. 9. lib. 1. Ego me, Lentule, initio rerum, atque actionum tuarum. Et iterum, paullo post: Ego, si ab improbis, & perditis ciuibus reip. teneri uiderem. Et tertio, aliquanto post: Ego, cum mihi cum illo iam magna gratia esset. Sic in ep. 6. lib. v. Ego, tua gratulatio commotus. Et ep. 3. lib. x. Ego, Plance, necessitudinem constitutam habui cum domo uestra ante ali-

quanto,

quanto, quam tu es natus. & ad Att. ep. 14. lib. 1. Ego enim, quamdiu senatus auctoritas mihi defendenda fuit. Quae sunt omnia narrationum initia. PRIMIS temporibus illis, } patet uerborum sententia, sed ignota historia. Hoc alij opinati sunt ad Sextium, pro quo exstat oratio, pertinere, & significari tempus illud, quo C. Antonius, Macedonia male administrata, in iudicium uocatus est: quod eius quaestor Sextius, quasi criminum conscius, & particeps, accusatus sit. ego iam satis uideor probasse, alium hanc esse P. Sextium, praeterea, quod omnino leue non est; quamquam non hac una ratione nititur opinio nostra; nulla plane cuiusquam criminis, aut inuidiae in Sextium concitatae mentio fit in ep. 6. lib. v. cum Antonij tamen accusatio nominetur. INUIDIAM } Inuidiam pro infamia saepe usurpat Cicero: de quo diximus in ep. 1. lib. 1. CVM IN tui familiarissimi iudicio, ac periculo tuum nomen coniungeretur, } uideo existimari posse, causam de ui nunc significari, in qua Cicero Sextium reum ornatissima, quae exstat, oratione defendit. nam & Milo, Sextij familiaris, eodem tempore de ui reus fuit, quo spectare aliquis putauerit illa uerba, quae sunt in oratione pro Sextio: Quo modo in hoc genere praesidij comparati accusas Sextium, cum idem laudes Milonem? Et in Vatinius: Quaero, cum in rep. administranda T. Annio cum P. Sextio consiliorum omnium societates fuerit; (id quod non solum bonorum, uerum etiam improborum iudicio declaratum est: est enim uterque reus ob eandem causam, & eodem crimine) qui possis eos, quos crimine coniungis, testimonio disiungere? Hinc oriri coniectura potest, hunc esse P. Sextium, pro quo legitur oratio. maneo tamen in sententia de Sextijs duobus: & hunc statuo non esse illum, cui Cicero de se in tribynatu pl. optime merito, de ui postea in iudicium adducto, gratiam cumulatere tulit patrocinio suo. Nam illud minus me mouet: Cum in tui familiarissimi iudicio, ac periculo tuum nomen coniungeretur. non enim ideo Sextium Cicero defendit, quod eius nomen in eius familiarissimi iudicio, ac periculo coniungeretur; sed quod suo proprio crimine, proprio etiam accusatore Albinouano, (nam Milonem P. Clodius aedilis accusauit) in iudicium uocaretur. itaque, cum iudicium Milonis, accusante ad populum Clodio, partium impetu, & contentione disturbatum esse Cicero ad Q. fratrem scripsisset: subiunxit haec, quasi de alia re: Ad IV. id. Sextius ab indice Cn. Nerio Pupinia de ambitu est postulatus, & eodem die a quodam M. Tullio de ui. & quamquam uterque de ui, non tamen ad eosdem iudices, nec ab iisdem accusati sunt, sed Milo ad populum, ut in ep. 3. ad Q. fratrem, Sextius autem ad praetorem, & iudices ab ipso praetore delectos; & ille, ut dixi, accusante Clodio, hic M. Tullio Albinouano. Alij, Tuum crimen, non, Tuum nomen. utrumque recte. PROXIME recenti aduentu meo, } post Pharsalicam pugnam Cicero, spe ueniae ductus, in Italiam redijt, ad urbem tamen, non nisi confecto Alexandrino bello, uenia iam imperata se contulit. ostendunt hoc epistolae lib. XI. ad Att. REM aliter institutam } rationem Sextij defendendi, absentis, ut opinor: nam, si Cicero eum Romae uidisset, non attulisset perpetuam tam longi temporis excusationem: quod fecit initio epistolae: ex quo liquet, Sextium non modo post damnationem, sed etiam aliquanto ante ab urbe abfuisse. INUIDIA annonae inimici non solum tui, } cum ei propter annonam, quod frumentum fortasse in aeditate uili pretio uendidisset, non modo eius inimicus, uerum amici etiam inuiderent. Non est inuitatum Ciceroni duobus uti generandi casibus, ut in libro de Senectute: Quid de P. Licinij Craesi & pontificij, & ciuilius iuris studio loquar? Et lib. 2. de Nat. de. Ijs artibus, quarum iudicium est oculorum. Et Phil. XIV. Cuius imbecillitatem animi uirtus, & spes uictoriae confirmauit. VALVISSENT, } quia damnatus est. PUBLIO tuo } filio. HORTARE, rogaremq. } hortationi saepe adduntur preces. uide epistolam sequentem, & primam lib. 1. HOMINEM te, & uirum } ab homine sapientiam, a uiro fortitudinem postulat. est enim εμπασις in Virum: ut in epistola sequenti, Te colligas, uirumq. praebes, & Phil. 2. Ille uir fuit, nos quidem contemnendi. Et in quadam ad Atticum epistola: Si uir esse uolet, det praecleara synhodia. & in Bruto: Vidi Mitylenis uirum, & uidi plane uirum. COMMUNE, } non quod omnes damnentur iniustis iudicijs, sed quod quilibet damnari possit, praesertim ubi concurrant haec, inuidia multorum, iniquitas iudicij, reip. uitia. ideo sequitur: Quem neque uitare quisquam nostrum potest. INCERTVM Q. } ut communis est casus, quia cuius potest incidere: sic incertus, quia, ne tibi incidat, praestare, & efficere nemo potest. quae enim sequuntur uerba, Vitare, & Praestare, illud ad communem casum, hoc refertur ad incertum. DOLORI } ex iniusta calamitate suscepto. FORTVNAE } addidit, Fortunae, ut eum culpa liberaret. CETERIS, } Athenis maxime: quia in ciuitate, qui praeter ceteros uirtute, & rerum gestarum gloria florent, in exulium nullo crimine mitebantur. Sic Miltiades, Themistocles, Aristides, Cimon puli sunt. exaequari enim omnes, nec eminare quemquam, utile uisum est in libera ciuitate. FORTISSIMIS, atque optimis } non dubito, quin de fortissimo uiro Themistocle, atque alijs nonnullis rei bellicae fama clarissimis, de optimo autem Aristide cogitarit, quem ob insignem iustitiam ostracismo eiectionem esse, Plutarchus, & Aemilius Probus narrant. E. A. T. E. rep. carere, } eade ratio in duabus epistolis, quarta, & sexta lib. VI. CEPISSE; } Etli, Testimonium accipere, dixit Cicero in Verrem: tamen hic malim, Deditisse: quod uerbum eo magis placet, quia congruit optime cum eo, quod dictum est, Debitum eius uirtuti. & Dare testimonium, frequens loquendi modus apud Ciceronem, ut ep. 16. lib. XIII. Iudicij mei testimonium ei libenter dedi. Et lib. III. de leg. Tam praeclearum mihi dedisti iudicij tui testimonium. Et alibi. VIRTUTI } ad probitatem, atque animi praestantiam, non ad doctrinam, refero: & paullo post; Pietatem, uirtutem, industriam. REFRICTVM } huiusce nominis uim in prima ad Lentulum epistola iam ostendi. INDVSTRIAM, } non enim se, ut multi adolefcentes, languori & ignauiae deditit. TVAM esse, tecum esse duces, } nam, si doles, quod tali filio careas: minus dolebis, si illius uirtutem, ubicumque erit, tuam esse, tecum esse duces. ANIMI tui conscientia, } hoc & satis per se patet,

tet, & explanatur sequentibus uerbis. interdum tamen uenit in mentem de mendo suspicari, cum in omnibus antiquis libris, quibus quidem nunc utor, scriptum uideam, Amici tuae conscientiae. INIURIA, non iure damnatum. Sextum, dixit iam in eo loco, Inuidia annonae; & in eo, Multis fortissimis, atque optimis uiris, iniustus iudicij, tales casus incidisse. Ego, promittendi officij locus, quo maxime solamur afflictos, extremae fere datur epistolae. exstat exemplum in his tribus consolatorijs, superiore, & hac, & sequenti.

Argumentum ep. 18.

Consolatoria est. ualet autem ad consolandum societas aegritudinis. in-
dex enim beneuolentiae dolor est. itaque Cicero orditur a significatione
doloris sui, quem ex Fabij ceperat incommodo. sic ad Titium, ep. 16. sic sul-
picius ep. 5. lib. 1v. & Cicero in ea, qua respondit, leuatum se aliqua fate-
tur luctus parte non solum oratione Sulpicij, & auctoritate, uerum etiam
societate paene aegritudinis. Hoc igitur initio ad consolandum Fabium
aggressus, subiungit haec, quae ad minuendam molestiam ualeant; pri-
mum, eam esse omnium hominum condicionem, ut aduersa saepe accidant.
qua de re sic ad Titium: Est autem consolatio peruulgata quidem illa ma-
xime, quam semper in ore, atque in animo habere debemus, homines nos
ut esse meminerimus, ea lege natos, ut omnibus fortunae telis proposita sit ui-
ta nostra; neque esse recusandum, quo minus ea, qua nati sumus, condicio-
ne uiuamus. Alterum: perdita esse tempora, mutato reip. statu, quod
ideo dicit, ut eam condicionem, quae bonis quoque temporibus tamen om-
nium communis est, & eodem loco, in eadem ad Titium epistola. nam cum
de communi condicione posuisset ea, quae proxime recitauit; adiunxit hoc de
ratione temporum: Neque hae, neque ceterae consolationes, quae a sa-
pientissimis uiris usurpatae, memoriaeq. literis proditae, tantum uidentur
proficere debere, quantum status ipse nostrae ciuitatis, & haec perturbatio
temporum perditorum. Tertio loco, bona uirtute parata cum fortune dam-
nis comparauit. quae cogitatio maxime luctum leuat. cui enim plus, quam
abstulit fortuna, uirtus dedit, is nisi de suo statu laetatur potius, quam an-
gitur, imperitus rerum suarum ratiocinator est, & ea ipsa, quam possidet,
uirtute uidetur indignus. Quartaratio est, desperatio rerum commu-
nium. dixerat iam de praesenti temporum statu: nunc de imminente sub-
iungit; ne acerbum Fabio uideatur, ea rep. carere, in qua legum, iudicio-
rum, bonarum omnium rerum timeatur interitus; praesertim cum ab
ea discesserit quam leuissima poena, relictis ei fortunis, liberis, amicis.
Consolatio concluditur opinione hominum de illius innocentia, & iniquita-
te iudicij. Extrema officij promissio: quod ipsum consolandi quoddam
genus uidetur: itaque similiter clauduntur duae superiores, quae consolantur,
epistolae. Consolationis causam non opinor fuisse, quod repulsam
in petitione magistratus Fabius tulisset, uerum quod iudicio damnatus es-
set.

set. non enim ob eius repulsam se esse consolandum Cicero diceret; nec eam; ut, puto, incommodum uocaret; nec argumentaretur a communi condicione; nec ad repulsam illud spectat, *Fortuna abstulit*; nec illud, *Quam leuissima poena: repulsa enim neque poena est, neque nominatur*. mentio uero iudicij, & sententiae unius potentiae condonatae, non uideo qui referri ad repulsam possit. Annum epistolae plane non desinio: sed omnino uidetur scripta ante ciuile bellum, atque etiam ante quam Cicero iret in prouinciam, cum opes Pompeij maximae essent, Caesare in Gallia res gerente. quod illa uerba demonstrant: *Ea uidetur condicio impendere legum, iudiciorum, & illa: Potentiae alicuius condonatum.*

Cicero S. D. T. Fabio.

18.

ET si egomet, qui te consolari cupio, consolandus ipse sum; propterea quod nullam rem grauius iam diu tuli, quam incommodum tuum: tamen te magno opere non hortor solum, sed etiam pro amore nostro rogo, atque oro, te colligas, uirumque praebas, & qua condicione omnes homines, & quibus temporibus nati sumus, cogites. Plus tibi uirtus tua dedit, quam fortuna abstulit: propterea quod adeptus es, quod non multi homines noui; amisisti, quod plurimi homines nobilissimi. Ea denique uidetur condicio impendere legum, iudiciorum, temporum, ut optime actum cum

eo uideatur esse, qui quam leuissima poena ab hac repulsa discesserit. Tu uero, qui & fortunas, & liberos habebas, & nos, ceterosque necessitudine, & beneuolentia tecum coniunctissimos; quique magnam facultatem sis habiturus nobiscum, & cum omnibus tuis uiuendi; & cum unum sit iudicium ex tam multis, quod reprehendatur, ut quod una sententia, eaque dubia, potentiae alicuius condonatum existimetur; omnibus his de causis debes istam molestiam quam leuissime ferre. Meus animus erit in te, liberosque tuos semper, quem tu esse uis, & qui esse debet. Vale.

EXPLANATIO

NON hortor solum, } de hoc uerbo diximus in ep. 1. lib. 1. & in proxima superiore. **R**OGO, atque de orator. ac tunc, ratione finis, idem est, quod rogare, & petere, quamquam actio diuersa. qui enim rogat, & qui orat, & qui petit, impetrare aliquid cupiunt, & omnes petunt. sed petitio rogantis cum solis precibus est; orantis, cum rationibus, & precibus; unde orator, qui rationibus interdum, ita causa postulante, preces adiungit. petenti neque preces, neque rationes necessariae sunt: quae si adduntur, tum uel rogare proprie dicitur, uel orare; si non adduntur, petere simpliciter. **T**E colligas, } ne iterentur eadem, uideat lector ea, quae de hoc loquendi modo diximus in ep. 9. lib. 1. ad eum locum, Collegi ipse me, & cum ipsa quasi rep. sum collocutus. **V**IRVMQUE praebas, ut dolori fortiter, ac fortuna resistas, quemadmodum uirum decet. eadem sententia in epistola superiore. notum loquendi genus. uide illud ep. 18. lib. 2. **Q**ui si dignum se maioribus suis praebuerit. **D**EDIT, } dedit hominum studia, honores, existimationem. **A**BSTULIT: } non dicitur id auferri, quod petentes non impetramus, sed quod possidentes amittimus. itaque non ad repulsam, sed ad condemnationem hoc referre. aufert autem condemnatio patriam, & conuictum amicorum. **H**OMINES noui; } homo nouus, & nobilis opponuntur. qua de re dictum est pluribus uerbis in ep. 7. lib. 1. **P**LVRIMI } quibus damnatio patriam abstulit. **T**U uero, } haec tota sententia mire ualeat ad consolandum, a tribus deducta fontibus, a praesentibus bonis, a spe futurorum, ab eius innocentia. **F**ORTUNAS, } quae si abessent, incommodum augeretur exsulij. **E**T liberos } quos damnatus non amisit. **N**ECESITVDINE, & beneuolentia coniunctissimos; } amplificatio. nam & amoris causa, & amor, & summus amor tribus uerbis ostenditur. **S**IS habiturus } apte consolatur, qui & amico minuit opinionem praesentis mali; & id ipsum tamen non diuturnum fore pollicetur, quod utrumque Cicero praestat. cum enim de leuissimo Fabio incommodo iam dixisset; de spe reditus, tamquam minime dubia, subiunxit: fortasse quod eum iudices non exsulij perpetui, sed aliquot annorum poena damnassent. alioqui cur illi promitteret Cicero facultatem uiuendi cum suis? **I**UDICIUM } hoc si attendimus, de Fabio damnatione dubitare non possumus. **E**x tam multis, } hoc adiunxit, ne Pompeio, quo tertium consule, & fortasse ex legibus ab eo latis, illa iudicia facta erant, iniustitiae maculam inurat. cum enim cogeretur iudicium improbare, quo Fabio damnatus erat; callide & amico uelificatus est, & Pompeij tamen dignitatis rationem habuit. **V**NA sententia, } quae Fabio sententiae damnarunt, una tantum plures fuere, quam quae absoluerunt. **E**AQ. dubia, } quia condonatum unius potentiae iudicium existimatur: de iudicium enim integritate non constat. non tuo, inquit, delicto, sed unius potentia ad grauium sententiarum numerum accesserit. Et hic Pompeio

peio parit tribus modis. non enim dicit, Eaq. corrupta, sed, Eaq. dubia: nec, Potentiae Pompeij, sed, Potentiae alicuius: nec, Condonatum sit, sed, Condonatum existimetur. MOLESTIAM } incommodum appellauit supra. notandum hoc genus ad copiam. QUAM LEVISSIME FERRE. } quam tamen ipse non leuissime ferebat: dixit enim in prima epistolae parte, Nullam rem grauius iamdiu tuli, quam incommodum tuum. sed illud, ut dixit, quasi consolandi gratia posuit. ET QUI ESSE DEBER. } hoc addit, quia, licet expectari soleat exitus promissae rei, tamen expectatur magis, cum promittitur id, quod debetur.

Argumentum ep. 19.

Cum Pompeius, Italia pulsus a Caesare, in Graeciam magno cum bonorum ciuium comitatu, in quibus uterque consul fuit, renouandi belli causa nauigasset: Rufus ad eum officij causa, quod ea reip. castra esse uidebantur, transire cogitabat. eius consilium probat Cicero; idemq. sibi iamdiu ait esse constitutum. Pompeij causam meliorem iudicat: de belli exitu non minus aduersa timere, quam sperare uidetur secunda. ad extremum tacite petit, non modo ut reip. uerum etiam amicitiae suae causa in sententiamaneat. Scripta est post sequentem, profecto iam in Graeciam Pompeio, C. Marcello, L. Lentulo cos.

Cicero S. D. Rufo. 19.

ETSI mihi numquam dubium fuit, quin tibi essem carissimus: tamen quotidie magis id perspicio: exstatq. id, quod mihi ostenderas quibusdam litteris, hoc te studiosiorem in me colendo fore, quam in provincia fuisses, (etsi, meo iudicio, nihil ad tuum provinciale officium addi potest) quo liberius iudicium esse posset tuum: itaque me & superiores litterae tuae admodum delectauerunt, quibus & expectatum meum aduentum abs te amanter uidebam, & cum aliter res cecidisset, ac putasses, te meo consilio magnopere esse laetatum: & his proximis litteris magnum cepi fructum & iudicij, & officij tui iudicij, quod intelligo, te, id quod omnes fortes, ac boni uiri facere debent, nihil putare utile esse, nisi quod rectum, honestumq. sit: officij, quod te necum, quodcumque cepissem consilij, polliceris fore: quo neque mihi gratius, neque, ut ego arbitror, tibi honestius esse quidquam potest. Mihi consilium caprum iamdiu est, de quo ad te, non quo celandus esses, nihil scripsi antea,

sed quia communicatio consilij tali tempore quasi quaedam admonitio uidetur esse officij, uel potius afflagitatio ad coeundam societatem uel periculi, uel laboris. cum uero ea tua sit uoluntas, humanitas, beneuolentia erga me; libenter amplector talem animum, sed ita; (non enim dimittam pudorem in rogando meum) si feceris id, quod ostendis, magnam habebis gratiam; si non feceris, ignoscam; & alterum timori, alterum mihi te negare non potuisse arbitrabor. est enim res profecto maxima, quid rectum sit, apparet; quid expediat, obscurum est, ita tamen, ut, si nos ij sumus, qui esse debemus, id est studio digni, & litteris nostris, dubitare non possimus, quin ea maxime conducant, quae sunt rectissima. Quare tu, si simul placebit, statim ad me uenies: sin idem placebit, atque eodem, nec continuo poteris; omnia tibi ut nota sint, faciam. quidquid statueris, te mihi amicis; sin id, quod opto, etiam amicissimum iudicabo. Vale.

EXPLANATIO

RUFUS } cognomen hoc esse L. Mescinij, Ciceronis antea quaestoris in Cilicia, iam pridem existimatum, adductus in hanc opinionem epistola sequenti: in qua tum de rationibus agitur ab eo referendis, quod quaestorij muneris erat, tum etiam Rufi frater M. Mindius nominatur: & idem L. Mescinij frater appellatur in ep. 26. lib. XIII. Nunc laetor opinionem confirmari meam uetere argenteo nummo, ita inscripto, L. MESCINIUS. RUFVS. is nummus est apud uirum doctissimum, Episcopum Herdensem, Antonium Augustinum. Alterum postea nummum praestans uir Latina, & Graeca lingua, omniq. liberali doctrina perpolitus, Fuluius Ursinus mihi ostendit. De Mescinio autem quaestore non solum in ep. 26. lib. XIII. cuius proxime testimonio sum usus, uerum etiam in ep. 6. lib. XVI. & ijs ad Atticum sit mentio. alter Ciceronis quaestor; qui serius in provinciam iuit, C. Coelius fuit, is ad quem scribit ultimam epistolam libri secundi. QUOD mihi ostenderas } pro, significaueras, ut infra: si feceris id, quod ostendis, & ep. 1. lib. I. Ceteris in rebus se acerrimum tui defenforem ostendit. & ep. 8. lib. IX. Etsi, munus flatur, quamuis quis ostenderit, ne populus quidem solet, nisi concitatus. LIBERIVS IUDICIUM }
E e nam

nam in prouinciam officio quaestorio adductus uideri poterat eum studiose colere: cum praestare quaestor praetori suo debeat, quidquid officii potest; nec in eo liberum iudicium sit. confecta uero prouincia, liberum iudicium datur, & uerus animi sensus apparet, necessitudine quaestoria solutus. *MEO consilio* quod eo non accesserim, quo me uenturum putaueras. Fortasse propius ad ea loca se Cicero contulerat, unde tutior, comodioreq. in Graecia transitus daretur. dicit. n. in extrema epistola: Si simul placebit, statim ad me uenies. *CEPI fructum & iudicij, & officij tui.* i. fructum attulisti & iudicij, & officij tui: declarasti non dubijs argumentis & iudicium, & officium tuum. *IUDICIUM*, iudicium prius, deinde officium nominauit. eundem igitur in afferenda utriusque causa ordinem seruat. contra uero in epistola ultima lib. xv. Habes, inquit, de Caluo iudicium, & consilium meum; consilium, quod hortandi causa laudauit; iudicium, quod de ingenio eius ualde existimauit bene. *FORTES, ac boni uiri* fortes, qui pericula, mortemq. ipsam pro patria contemnant; boni, qui recte sentiant, honestumq. rebus omnibus anteponant. significauerat Mescinius, uelle se ad Pompeium transire. & quoniam in bellum euntibus aduersa multa proponuntur; quae tamen fortem, bonumq. uirum a sententia non deterrent: ideo, quasi ut currentem incitaret, imitationem in eorum dat fortium, ac bonorum uirorum. *OFFICIUM*, erga me, pro nostra necessitudine. *CONSILIUM captum* eandem cum Pompeio, reip. causam tuente, subire fortunam constituit. *IAMDUDUM* Atticum tamen, anceps animi, saepe litteris consuluit, quod sibi agendum censeret. certior enim in Caesaris castris uictoria uidebatur. ad extremum, pudore uictus, ad bellum ciuile, tamquam ad pestem ante oculos positam, profectus est. qua de re sic ep. 6. lib. vi. Valuit apud me plus pudor meus, quam timor. ueritus sum deesse Pompeii saluti, cum ille aliquando non defuisset meae. itaque uel officio, uel fama bonorum uel pudore uictus, ut in fabulis Amphiarans, sic ego prudens, & sciens, ad pestem ante oculos positam profectus. *SI FECERIS id, quod ostendis*, si mecum eris, ut scripsisti, quodcumque consilij cepero. *MAGNAM habebam gratiam*; tamquam id mea causa feceris. *TIMORI*, quod ea timearis, quae bellorum natura fert. *MIHI* optanti, ut mecum sis. *QUID rectum sit, apparet; quid expediat; obscurum est; ita tamen, ut, si nos ij sumus, qui esse debemus, id est studio digni, & litteris nostris, dubitare non possimus, quin ea maxime conducant, quae sunt rectissima.* i. ijdem fere uerbis in ep. 2. lib. iv. eandem extulit sententiam: Si, quid rectissimum sit, quaerimus; perspicuum est: si, quid maxime expediat; obscurum. sin ij sumus, qui profectio esse debemus, ut nihil arbitremur expedire, nisi quod rectum, honestumq. sit: non potest esse dubium, quid faciendum nobis sit. *STUDIO digni, & litteris nostris*, litteris enim optime uiuendi praecepta traduntur: quae qui non obseruat, studio, & litteris, quibus operam dat, indignum se praebet. *SI simul placebit*, mecum ire ad Pompeium. *SIN idem placebit, atque eodem*, sin & tibi placebit idem, quod mihi, & ut eodem proficiscamur; nec tamen rationes tuae ferent, ut statim nauigare mecum in Graeciam possis. *OMNIA* quae statuero & de discessu, & de tempore. *AMICISSIMUM iudicabo.* non potuit modestius petere, & plane seruat id, quod dixerat: Non enim dimittam pudorem in rogando meum.

Argumentum ep. 20.

*P*ergat se Rufus, querenti per litteras, quod rationes prouinciae ad aerarium, eo non expectato, Cicero deferre properasset; cum ipse uel addita, uel immutata quaedam in ijs cuperet. Haec argumenti summa est: partes autem singulae, ob ignorantiam historiae, fortasse non satis apertae nos in tollenda obscuritate pro uiribus enitemur. Annus epistolae uidetur esse, Marcello, & Lentulo cos. exorto iam ciuili bello: quod is maxime locus indicat: Pro ea spe facultatum, quam tum habebamus. tempus autem anni post hiemem, id est aliquanto post relatas rationes, ut infra demonstrabitur. nam rationes, quas Rufus, cum ipso ad urbem non collatas, referri ad aerarium noluerat, unde argumentum epistolae manauit, quis dubitet, continuo post reditum Ciceronis relatas esse? quod ipse iustis de causis a se factum dicit.

Cicero S. D. Rufo. 20.

*Q*uo modo potuissim, te conuenissim, si eo, quo constitueras, uenire uoluissim. quare, etsi mei commodi causa commouere me noluissim: tamen ita existimes uelim, me antelatum fuisse, si ad me misissim, uoluntate-

uoluntatem tuam commodo meo. Ad ea, quae scripsisti, commodius equidem possem de singulis ad te rebus scribere, si M. Tullius, scriba meus, adesset: a quo mihi exploratum est, in rationibus dumtaxat referendis, (de ceteris rebus affirmare non possum) nihil eum fecisse scientem, quod esset contra aut rem, aut existimationem tuam: deinde, si rationum referendarum ius uetus, & mos antiquus maneret, me relaturum rationes, nisi tecum pro coniunctione nostrae necessitudinis contulisset, confecissetque, non fuisse, quod igitur fecissem ad urbem, si consuetudo pristina maneret, id, quando lege Iulia relinquere rationes in provincia necesse erat, easdemque totidem uerbis referre ad aerarium, feci in provincia, neque ita feci, ut te ad meum arbitrium adducerem; sed tribui tibi tantum, quantum me tribuisse numquam paenitebit: totum enim scribam meum, quem tibi uideo nunc esse suspectum, tibi tradidi. tu ei M. Mindium, fratrem tuum, adiunxisti. rationes confectae me absente sunt. te cum: ad quas ego nihil addidit praeter lectionem: ita accipere librum a meo seruo scriba, ut eundem acceperim a fratre tuo: si honos is fuit, maiorem tibi habere non potui; si fides, maiorem tibi habui, quam paene ipsi mihi: si prouidendum fuit, ne quid aliter, ac tibi & honestum, & utile esset, referretur: non habui, cui potius id neberetur. Illud quidem certe factum est, quod lex ius uidebat, ut apud duas ciuitates, Laodicensem, & Apamensem, quae nobis maxime uidebantur, quoniam ita necesse erat, rationes confectas, & consolutas deponeremus: itaque huic loco primum respondeo, me, quamquam iussis de causis rationes deferre properarim, tamen te expectatum fuisse, nisi in provincia relictas rationes pro laris haberem. Quamobrem, de Volusio quod scribis, non est id rationum: docuerunt enim me peritiosos homines, in his cum omnium peritiosissimum tibi amicissimum C. Camillus, ad Volusium transferri nomen a Valerio non potuisse, sed praedes Valerianos teneri: neque id erat H-S XXX ut scribis, seu XIX. erat enim curata nobis pecunia Valerij mancipis nomine: ex qua, reliquum quod erat in rationibus, retuli. sed sic me et liberalitatis fructu priuas, & diligentiae, & quod minime tamen laboro, mediocris etiam prudentiae: liberalitatis, quod maioris scribae mei beneficio, quam meo, legatum meum, praefectumque maxima calamitate leuatos, cum praesertim non deberent esse obligati: diligentiae, quod existimas, de tanto officio meo, tanto etiam periculo nec scisse me quidquam, nec cogitasse; scribam, quidquid uolui scribere, cum id mihi ne recitasset quidem, retulisse: prudentiae, cum rem a me ne insipienter quidem cogitatum putas. nam & Volusij liberandi meum fuit consilium: & ut multa tam grauis Valerianis praedibus, ipsiq. T. Mario depelleretur, a me mita ratio est: quam quidem omnes non solum probant, sed etiam laudant. & si uerum scire uis, hoc uni scribae meo intellexi non nimium placere. sed ego putauit esse uiri boni, cum populis suum seruaret, consulere fortunis tot uel amicorum, uel ciuium. Nam de logeo est ita actum, ut auctore Cn. Pompeio ista pecunia in fano poneretur. id ego agnoui meo iussu esse factum. qua pecunia Pompeius

est usus, ut tua, quam tu deposueras, Sextius. sed hoc ad te nihil intelligo pertinere. Illud me non animaduertisse moleste ferrem, ut adscriberem, te in fano pecuniam iussu meo deposuisse, nisi ista pecunia grauissimis esset, certissimisque monumentis testata, cui data, quo s. c. quibus tuis, quibus meis litteris P. Sextio tradita esset. Quae cum uiderem tot uestigijs impressa, ut in his errare non posset; non adscripsi id, quod tua nihil referebat: ego tamen adscripsisse malle, quando id te uideo desiderare. Sicut scribis tibi id esse referendum, idem ipse sentio: neque in eo quidquam a meis rationibus discrepant tuae. addes enim tu, meo iussu: quod ego numquam addidi; nec causa est, cur negem; nec, si esset, & tu nolles, negarem. Nam de H-S nongentis millibus, certe ita relatum est, ut tu, siue frater tuus referri uoluit. sed, si quid est, quando de logeo parum prouisum est, quod ego in rationibus referendis etiamnum corrigere possum: de eo mihi, cum s. c. non sim usus, quid per leges liceat, considerandum est: te certe in pecunia exacta ita efferre, ex meis rationibus relatis non oportuit: nisi quid me fallit: sunt enim alij peritiosiores. illud caue dubites, quin ego omnia faciam, quae interesse tua, aut etiam uelle te existimem, si ullo modo facere possim. Quod scribis de beneficijs, scito a me & tribunos militares, & praetores, & contubernales dumtaxat meos delatos esse. in quo quidem ratio me fecellit. liberum enim mihi tempus ad eos deferendos existimabam dari: postea certior sum factus, triginta diebus deferri necesse esse, quibus rationes retulisset. sane moleste tuli, non illa beneficia tuae potius ambitioni reseruata esse, quam meae, qui ambitione nihil uterer. de centurionibus tamen, & tribunorum militarium contubernalibus res est in integro: genus enim horum beneficiorum definitum lege non erant. Reliquum est de H-S centum millibus, de quibus memini mihi a te Myrina litteras esse allatas, non me errari, sed tui: in quo peccatum uidebatur esse, si modo erat, fratris tui, & Tullij. sed, cum id corrigi non posset, quod iam depositis rationibus ex prouincia decessimus: credo me quidem tibi pro animi mei uoluntate, proque ea spe facultatum, quam tum habebamus, quam humanissime potuerim scripsisse. sed neque tum me humanitate mearum litterarum obligatum puto, neque tuam hodie epistolam H-S centum millibus sic accepisse, ut accipiunt, quibus epistolae per haec tempora molestae sunt. simul illud cogitare debes, me omnem pecuniam, quae ad me saluis legibus peruenisset, Ephesi apud publicanos deposuisse: id fuisse H-S XXXII. eam omnem pecuniam Pompeium abstulisse. quod ego siue aequo animo fero, siue iniquo: tu de H-S centum millibus aequo animo ferre debes, & existimare, eo minus ad te uel de tuis cibarijs, uel de mea liberalitate peruenisse. quod si mihi expensa ista H-S centum tulisses: tamen, quae tua est suauitas, quiq. in me amor, nolles a me hoc tempore aestimationem accipere. nam, numeratum si cuperem, non erat. Sed haec iocatum me putatio, ut ego te existimo. ego tamen, cum Tullius rure redierit, mittam eum ad te, si quid ad rem putabis pertinere. Hanc epistolam cur non scindi uelim, causa nulla est. Vale.

EXPLANATIO

SI AD ME MISSES, } si mihi significasses, eo te uenisse, quo antea constitueras. Mittere ad aliquem, Sinterdum est, non solum misso nuncio, sed misis etiam litteris aliquid significare: ut ad Tironem ep. 9. lib. xvi. Curio mihi, ut medico honor haberetur; & tibi diceret, quod opus esset. qua de re scripserat iam ad eundem his uerbis: Scripsi ad Curium, quod dixisses, daret. medico ipsi puto aliquid dandum esse, quo sit studiosior. Significatio autem per nuncium, non per litteras, facta, illa est in ep. 8. lib. xi. Eo tempore Polla tua misit, ut ad te, si quid uellem, litterarum darem, cum, quid scriberem, non habebam.

M. TULLIUS, scriba meus, } Ciceronis libertus, fortasse Laerea cognomento, cuius egregios uersus, in Ciceronis Academiam scriptos, recitat Plinius lib. xxxi. cap. 2. quod si quis dixerit hunc esse M. Tullium Tironem; qui & ipse, libertate donatus, patroni praenomen, & nomen assumpsit: negabo: quia Tiro liberatus est posteaquam e prouincia ad urbem Cicero redijt: at ille scriba, qui rationes in prouincia tractauit, libertus omnino fuit. Scribas enim seruos non fuisse, ex eo constat, (ut alia, quae multa occurrunt, argumenta praeteream) quod Romanis omnes nominibus appellatos uidemus. **IN RATIONIBUS dumtaxat referendis,** } quas M. Tullius scriba ad aerarium retulerat, ex more. nam in oratione in Pisonem, **Rationes,** inquit, ita sunt perscriptae scite, & litterate, ut scriba, ad aerarium qui eas retulit, &c. Interea Cicero proconsul, quia cum imperio erat, spe triumphandi extra urbem manebat, nec interijt, nisi post Pharsalicam pugnam, abiecta demum triumphi spe. **IVS uetus, & mos antiquus,** } cum, lege Julia nondum lata, rationes in prouincia non relinquebantur. tunc enim eas ad urbem rectores prouinciarum cum suis quaestoribus conferebant. **PRO coniunctione nostrae necessitudinis,** } de qua uide ep. ult. lib. 2. & 26. lib. xiii. & in Diuinatione, & pro Plancio. **LEGE Iulia,** } a C. Iulio Caesare in primo consulatu lata. uide ep. 17. lib. 2. **RELINQUERE rationes in prouincia,** } apud duas ciuitates, ut infra. **A. MEO seruo scriba,** } dixi iam, scribarum ordinem e ciuibus Romanis fuisse: quare seruus hic appellatur, non quia seruiret, (iam enim liberi hominis praenome, & nomine, M. Tullius dictus est) uerum memoria praeteriti temporis, quo apud Ciceronem in seruitute fuerat. & fortasse ita locutus Cicero, ut ipsa referret Rufi uerba, exprobrantis, quod rationes ita Cicero ad aerarium retulisset, ut a seruo suo scriba eas accepisset. **MAIOREM tibi habere non potui;** } quia totum scribam meum tibi tradidi. **QUAM paene ipsi mihi,** } quia permisi, ut rationes tecum, absente me, conficerentur; nec ad eas postea quidquam, praeter lectionem, adhibui. **ET honestum, & utile,** } notanda copia: supra enim dixit: Nihil eum fecisse scientem, quod esset contra aut rem, aut existimationem tuam. **CUI potius id negotij darem, quam darem.** } sic omnes, quos ego uiderim, scripi libri, tribus exceptis, duobus M. Antonij Maffei, tertio, quem uir doctissimis, idemq. omnium humanissimus, Io. Vincentius Pinellus, emptum ex Leonici Thomaei bibliotheca, mihi dono dedit. in ijs non est, **Quam darem, sed, Quam tibi,** quod mihi tamen (ut, quod sentio, dicam) subabsurdum, atque etiam falsum uidetur. non enim id e Cicero negotij dedit, sed scribae suo: cui deinde Rufus fratrem suum adiunxit. quare crediderim illud, **Quam darem, siue, Quam tibi,** abundare, additum ab imperito, qui putaret id per se consistere non posse. **Cui potius id negotij darem,** quod ita consistit, si subaudiatur, **Quam Tullio, scribae meo.** adiuuat opinionem nostram Maffei liber, in quo tantum illud est, **Cui potius id negotij darem:** in margine autem, **Quam tibi.** **QUAE nobis maxime uidebantur,** } ob utriusque dignitatem. Strabo lib. xvi. ait eas ob concordiam forores uocatas, & utramque conditam a Seleuco Nicator, Apameamq. de uxoris eius nomine, Laodiceam ex matre nuncupatam. idem lib. xii. uocat eas Phrygiarum urbium maximas. **CONSOLUTAS,** } sic antiquus liber Fuluij, & duo Maffei, & Mediceus: alius, Consolatas; tres, Consolatas: unus Maffei, Consolidatas. quod mihi non placet. primum offendor insolentia uerbi: deinde, quae nam ista consolidatio esse potuit? Consignatas, malim, aut, Conlatas. nam eas cum quaestore conferri in prouincia oportere, & conlatas iam esse, dixit. fero tamen, Consolutas, non solum quia sic est in tribus antiquis libris: uerum etiam, quia pro, absolutas, accipi potest: ut a, Confectas, ita differat, quemadmodum differt, Absoluere, a Perficere. unde lib. 2. de nat. de. In omni natura necesse est absolui aliquid, aut perfici. **DE Volusio quod scribis,** } Volusius, multae nomine, magnam pecuniae uim publice debebat. eam pecuniam Valerius periculo suo exigendam a Volusio susceperat, praedesq. dederat: quos puto Ciceronis legatum, & praefectum fuisse, id enim sequentibus uerbis indicatur. uidetur autem Cicero, cum rationes conficeret, Volusium liberare uoluisset, & a praedibus multam amouere; ut eorum fortunis consulere. quod eius consilium, & factum infra demonstratur. contra Rufus Valerium quidem, & praedes liberare, sed nomen illud a Valerio ad Volusium transferre cupisset. quod Cicero, ex amicorum, praecipueq. Camilli, hominis peritissimi, sententia, fieri non potuisse demonstrat: aut enim Valerij mancipijs praedes teneri, qui se pecuniam illam, a Volusio debitam, curaturos iam promiserant: aut, si praedes liberandi essent, Volusium quoque simul oportere liberari, quod utrumque ut fieret, rationem a se intam esse, infra Cicero dicit. **NON est id rationum.** } in rationibus id fieri non poterat: huic rei, quam te uoluisset uideo, locus in rationibus non fuit. **C. CAMILLVS,** } is, opinor, quem, ut sibi amicissimum, nominat in ep. 20. lib. ix. & ep. 14. lib. xiv. & ad Atticum ep. 5. lib. v. & ad eundem ep. 16. & 23. lib. xi. **PRAEDES,** } Varro lib. v. dissimiles ait esse Praedem, Vadem, Sponforem; & Praedem esse, qui, a magistratu interrogatus, in publicum ut praestet; a quo, & cum respondet, dicitur Praes. sic & Fe-

stus, Praes, inquit, est is, qui populo se obligat, interrogatusq. a magistratu, si praes sit, respondet, Praes HS XXX; scutati nongenti. XIX; scutati quingenti septuaginta. CURATA pro Volusio debitor. MANCIPIS; Manceps dicitur, qui aliquid conducit, aut suo periculo faciendum exigendum ueredimit: quod in Volusiana pecunia Valerius, datis praedibus, fecerat. EX. QVA, reliquum quod erat; praeter id, quod curatum esse dixit Valerij mancipis nomine; quod in rationes relatum non esse, inita de Volusio, praedibusq. liberandis ratione, infra significat; reliquum nescio quid uel Volusius ipse, uel pro Volusio Valerius soluerat: quod in rationibus perscriptum, Cicero ad aerarium retulit. IN rationibus, retuli. Referre in rationes, & in rationibus, diuersa sententia dicitur: in rationes, cum nomen aliquod in conficiendis rationibus inter cetera nomina perscribitur; in rationibus, cum aliquid una cum reliquis rationibus ad aerarium refertur. QVOD minime tamen laboro, hoc dixit, ne prudentiae laudem appetere uideatur: quod uanitatis est. congruit cum hoc loco praeclarum illud in epistola ad Catonem lib. xv. Si quisquam fuit umquam remotus & natura, & magis etiam, ut mihi quidem sentire uideor, ratione, atque doctrina ab inani laude, & sermonibus uulgi; ego profecto is sum. testis est consulatus meus: in quo, sicut in reliqua uita, fateor ea me studiose secutum, ex quibus uera gloria nasci posset: ipsam quidem gloriam per se numquam putavi expetendam. In epistola tamen ad Dolabellam, lib. ix. Sum, inquit, audior etiam, quam satis est, gloriae. Et pro Archia: Iam me uobis, iudices, indico; & de meo quodam amore gloriae, nimis acri fortasse, uerum tamen honesto, uobis confitebor. LEGATVM meum, praefectumq. alij legunt, Praefectumq. Q. Leptam. nos olim sustulimus, Q. Leptam, auctoritate quidem ueteris libri, sed multo etiam magis ratione adducti. cur enim Cicero praefecti sui nomen ponat, legati praetermittat? quasi uero ad alienum & ignotum hominem scriberet, non ad quaestorem suum, qui & legatos, & praefectum fabrum, & uniuersam proconsulis Ciceronis cohortem optime nouerat. praeterea res hic agitur Rufo notissima, de qua etiam ipse ad Ciceronem scripserat: ut ei praedum Valerianorum nomina significari, nequaquam necesse fuerit. Vnde igitur praefecti nomen huc irrepserit? Notum est hominibus emendandi peritis, quanta sit facta labe in optimis libris eorum inscitia, qui, cum libros describerent, uerba interpretantia, a studiosis adiecta, non agnoscentes, omnia permiscebant. eodem errore, ut opinor, inter uerba Ciceronis receptum est, Q. Leptam: cum nescio quis, eum in Cilicia praefectum fabrum cum Cicerone fuisse, ex ep. 7. lib. III. didicisset. adscribere legati nomen non potuit: quia conijcere facillimum non erat, quis ex quattuor cum praefecto praes Valerij fuisset. quattuor autem fuisse Ciceronis legatos Q. fratrem, C. Pontinium, M. Anneium, L. Tullium, ex ep. 4. lib. xv. & alijs cognoscitur. Accedit auctoritas ueterum duorum librorum, unius Vincentij Ricci, quo sum usus adolescens, ut eo tempore in Scholijs meis testatus sum; alterius, quo nunc utor, M. Antonij Maffei, a quo abest praefecti nomen. tertius est apud me liber, cuius in margine scriptum uideo, Q. Leptam: cum a continuatione uerborum Ciceronis absit. MAXIMA calamitate leuatos, ex his uerbis conijcio, inter praedes Valerianos legatum, & praefectum fuisse. nam & infra dicit: Ut multa tam grauis Valerianis praedibus depelleretur, a me inita ratio est. NON deberent esse obligati; causam non addit: sed hoc puto ad aequitatem potius, quam ad ius referri. praedes enim qui sunt, omnino tenentur, nisi satisfacitis, pro quo praedes facti sunt. uerum aequitatis uideretur esse, consulere fortunam eorum, qui humanitate adducti pro aliquo se obligarunt, eoq. magis, si ciues, & amici sint. id ut fieret, ita rationem Cicero inuit, ne quid tamen populus amitteret. quod infra quasi gloriatur. TANTO officio meo; cum populi Romani res ageretur, quam curare debet proconsul. TANTO etiam periculo; si quid enim scriba erraret in rationibus, aut improbe committeret, non in eum, sed in proconsulem, cui mandata populi res est, culpa conferretur. CVM id ne recitasset quidem; cum id, non modo me non iubente, sed etiam insciente, in rationes retulisset. Recitasset, dixit, quia scriba prius ea scribebat, quam in tabulas referret; nec referebat, nisi cum proconsule communicasset. PRVDENTIAE, cum rem a me non insipienter excogitatum quidem putas; sic plane in omnibus meis ueteribus libris, duobus exceptis, in quibus est, Non insipienter quidem excogitatum: & uno, a quo abest Non. uerum ne sic quidem locus mendo uacat. non magna mutatio fiet, si legatur: Ne insipienter quidem excogitatum. nam, quod nonnulli legunt, Non insipienter excogitatum, ne cogitatum quidem putas: id ego, quod ad sententiam attinet, non improbo: sed, quia plus additur, quam emendandi moderata ratio postulet, malui notam apponere indicem errati, quam ex fallaci, & lubrica coniectura, immodico praesertim additamento, librum immutare. MYLTA tam grauis; reorum damnatorum alibi est multa, hic & praedum, & mancipis Valerij, ut quidam arbitrantur; ut mihi uidetur, praedum tantum. quod enim a macipe soluitur, qui de publico aliquid redemit, id ego multam dici posse uix crediderim. quippe cum sit ea non inopinata solutio: praestat enim, quod et promissum redimeret, & omnino se praestitutum putauit. at praes promittit ille quidem pro alio: fore tamen, ut ipse depedat, neque putat, et, si acciderit, moleste fert. quare nomen multae in praedes recte conuenit, qui soluit in uiti, magistratu cogente, sicuti qui a iudicibus damnantur: in ipsum Valerium non cadit, qui cum soluit, praeter opinionem nihil facit. Hoc ideo dixi, ne quis miretur dissentire me ab ijs, qui proxime pro, T. Mario, legunt, T. Valerio: ut de multa Valerio quoque mancipi depellenda dicatur. ego enim unum ex praedibus arbitror fuisse T. Marium; & Ciceronem hoc dicere, initam a se rationem, non modo ut legatus eius, & praefectus, quibus praecipue cauere deberet, uerum etiam ut ipse T. Marius, qui de sua cohorte non esset, maxima calamitate leuaretur. NON solum probant, sed etiam laudant; multa probamus sine laude, ut ea, quae recte communiter fiunt: laudamus autem nihil quod idem non probemus, & in quo praecipua quaedam uirtutis, & ingenij significatio non eluceat. CVM populis sum seruaret; ita fortunam consulere

consulere tot uel amicorum, uel ciuium, ut populo tamen nihil adimeret. Apparet ingenium Ciceronis, qui rationem inuenerit, qua cum satisfaceret humanitati, depellenda amicis, & ciuibus tam graui multa, honori tamen suo, re populi conseruata, non deesset. populi autem esse dicebatur, & erat, quod in aerarium, ex quacumque re collectum, inferebatur. unde, Cauere populo, ualet, cauere ne quid aerarium detrimenti patiatur. Lilius lib. vii. Tarda nomina, & impeditiora inertia debitorum, quam facultatibus, aerarium, mensis cum aere in foro positus, dissoluit; ut populo prius cauere. **T O T uel amicorum, uel ciuium.** } communi quodam iure cum ciuibus, proprio cum amicis coniungimur. itaque priore loco amici, deinde ciues nominantur. amici autem, ac necessarij Ciceronis, legatus, & praefectus, qui tamen iisdem ciues erant: ciues uero tantum, non etiam amici, T. Marius, Valerius, Volusius. **N A M . D E logeo** } Particula, Nam, saepe lectorem commode traducit ad diuersam sententiam. ut hic, & infra, Nam de H-S nongentis millibus. & ep. 9. lib. 1. Nam de Appio, quod scribis, sicut de Caesare, te non reprehendere: gaudeo tibi consilium probari meum. et ep. 1. lib. vii. Nam quid ego te athletas putem desiderare? et ad Att. ep. 10. lib. iiii. Nam quod me tam saepe, & tam uehementer obiurgas. et eodem libro, ep. 15. Nam quod purgas eos. &c. Logeum fuisse fanum arbitrator; in quo pecuniae deponerentur: ubi pecunia quoque illa, in prouincia Ciceronis exacta, a Ruffo quaestore iussu Ciceronis deposita est auctore Pompeio. Infra res eadem attingitur. **A U C T O R E** } hortante, & suadente, quod uidetur ideo Pompeius fecisse, ut ea pecunia ipse postea uti posset, quemadmodum usus est. **A C T O R E**, liber Mediceus, mendose: Auctore, mei omnes. **A G N O V I** } non negaui: confessus sum, id quod res erat, meo iussu esse depositam. Agnoscere dicimur, quod uerum fateamur esse. ep. 4. lib. iiii. Illam partem excusationis, qua te scribis, orationis paupertate, iisdem uerbis epistolas saepius mittere, nec agnosco, nec proba. **T U A**, } quae ad Rufum ex administratione prouinciae, saluis legibus, peruenerat: nam illa, qua Pompeius est usus, populi fuit. **Q U A M . T U A** } nullus omnino liber antiquus, quem ego uiderim, habet, Quam tu: sed alij, Quam tamen: alij, Quam tamen: alij, Tamen quam: & post, Deposuerat, omnes habent, non, ut in impressis, Deposueras: quocirca ualde suspicor de mendo. non enim placet, Tua, quam tu deposueras. quid? non illam quoque deposuerat, quam abstulit Pompeius? **S E X T I U S**. } nominatur inter Pompeianos, qui cum imperio fuere initio ciuili bello, ep. 15. ad Att. lib. iiii. nec dubito, quin eam pecuniam Pompeio mandante accepisset, ut ea deinde in bello ex ipsius uoluntate, id est contra Caesarem uerteretur. **S E D hoc ad te nihil intelligo pertinere.** } de populi pecunia loquitur, a Pompeio sumpta, non de illa, quae Rufi fuerat: de qua non diceret, Hoc ad te nihil intelligo pertinere. Non est, inquit, quod labores de hac pecunia, quam, a te iussu meo depositam, Pompeius accepit: quid enim tua refert? cum exstet S. C. quo constat, cui data sit, exstent tuae, meaeque litterae, quibus constat, cui data sit: Timebat scilicet Rufus, ne quando eius pecuniae rationem reddere cogeretur; quia Cicero in rationibus non adscripsisset eam suo iussu a Ruffo esse depositam, qua de re questus erat per litteras Rufus. **M O N U M E N T I S testata, cui data,** } hoc explanatur proxime sequentibus uerbis. monumenta enim sunt, S. C. & litterae Ciceronis, & Rufi. data uero pecunia P. Sextio significatur: si modo ita legendum est, de quo subiungam, quid sentiam. **P . S E X T I O** } non hic agitur de pecunia Rufi, qua usus erat Sextius, sed de publica, iussu Ciceronis deposita: quod in rationibus omissum, questus erat Rufus. itaque legi malim, si modo per ueteres libros liceat, Pompeio; quem usum ea pecunia esse, paulo ante dictum est. opinor enim pro, Pompeio, aliquem scripsisse, P. breuitatis causa, imperite scilicet: cum haec littera praenomen indicet, non gentem. inde alius, quia praenomen illud per se consistere non posse intelligeret, & Sextium paulo ante nominari animaduerneret, addidit, Sextio. Corrumpi autem inuicem haec nomina, Pompeius, & Publius, librarium culpa, contractam scribendi rationem sequentium, ex epistola quoque nona lib. 1. cognouimus. nam in eo loco, Cum, ut laudaret P. Sextium, introisset in urbem: ueteres libri aliquot habent, Vt laudaret Pompeium Sextium: nonnulli, Vt laudaret Pom. Sextius. ex quo patet, rudes antiquitatis librarios accepisse hoc praenomen, P. pro nomine Pompeij. **N O N adscripsi** } in rationibus: in quibus hoc tantum scriptum erat, pecuniam a Ruffo depositam. Rufus autem illud adscribi, quod uerum erat, uoluisset, depositam a se Ciceronis iussu, ita fore ratus, ut, quocumque casu illa pecunia perisset, aut in quemcunque usum esset erogata, ipse omni periculo, & cura liberaretur. **T U A nihil referebat;** } quia certissimis, & grauissimis monumentis testata iam ista pecunia erat, cui data esset, quo S. C. quibus tuis, quibus meis litteris. **R E F E R E N D U M**, } hinc apparet, prouinciae rationes & a proconsule, & a quaestore separatim referri solitas esse. quod opinor lege Julia, quae iam nominata est, sancitum esse. **I D E M ipse sentio:** } ut addas in illius pecuniae mentione, quod ego non addidi, depositam a te esse meo iussu. **D I S C R E P A B U N T** } his aliquis obijciat: immo discrepabunt; cum idem non erit in utriusque rationibus. Futilis obiectio. non enim in eo discrepant rationes, cum aliquid in alteris omittitur; sed cum aduersantur ea, uel dissentiunt, quae in utrisque scripta sunt. & ut silentio nec affirmatur quidquam, nec negatur: ita, quod scriptum non est, ab eo, quod scriptum, discrepare non uidetur. **Q U O D ego quidem non addidi:** } Mediceus liber, Quod ego qui non addidi: mendose: quid mirum? liber mendo nullus uacat: sed ex multis deprauatis unus ut corrigatur, opera dari solet. emendatores hic libri quattuor, Sigicelli unus, alter Fuluij Vrsini, duo Maffei: habent enim, Quod ego quidem non addidi. **N E C causa est, cur negem;** } iussu meo illam pecuniam a te depositam, causam, cur neget, non esse dicit, ut ostendat abesse periculum, de quo Rufus metuere uidebatur, ne quando eius pecuniae, qua Pompeius usus erat, ratio exigeretur, cum instare uideretur mutatio temporum, commoto ciuili bello. **E T tu nolles,** } negari a me. obsequerer uoluntati tuae, uel, si quid esset causae, cur negarem, id est, etiam si molestiam aliquam ex ea pecunia timerem. **H-S nongentis millibus,** } scutorum

rum nostratum xxvii millibus. *SIVE frater tuus* } M. Mindius, qui rationes cum scriba confecerat. *DE LOGEO* } de fano. supra. *PARVM gratiosum est*, } sic libri ueteres quinque: alij, Gaiusum est. utrumque mendosum. nam, Gratosum de inanimatis rebus non dicitur: sed gratiosi homines appellantur. Nec, Gaiusum est, politus litteris quisquam probauerit. Mediceus liber, Grauium. Corrado placuit, Gratum uisum: nobis olim, Prouisum: quod nec a Grauium longe distat, nec sententia caret. nam in eo dicitur parum esse prouisum, quia, cum pecunia illa deponeretur, additum non erat, deponi iussu Ciceronis proconsulis. de quo supra. *REFERENDIS* } quo modo, referendis, cum & supra relatas iam esse dixerit, & infra idem significet? Accipio, Referendis, pro, in relatione rationum, dum rationes referuntur: ut praesenti tempore utatur Cicero ob eam causam, quia corrigere aliquid etiamnum in relatis iam rationibus licebat. propterea subiunxit, *Quid per leges liceat*. quae uerba demonstrant, non esse ademptam corrigendi facultatem, sed corrigi non omnia licere: itaque Rufus uidentum, quid a Cicero ne petat: nihil enim contra leges impetratum. *CVM S. C. non sim usus*, } uideatur Cicero temporis aliquanto plus decreto senatus habuisse ad rationes referendas, quam legibus: quo tamen tempore uti noluit, sed rationes confestim retulit, iustis de causis, ut supra dixit, metu scilicet exorientis belli ciuili. *QVOD per leges liceat, considerandum est*. } modeste significat, uelle quidem se aliquid corrigere in rationibus ex Rufi uoluntate, sed ita, ne quid amicitiae causa contra leges committat. *TE. CERTE in pecunia exacta ita efferre, ex meis rationibus relatis non oportuit*: } libri aliquot scripti, etiam Mediceus, Pecuniae exactae: nonnulli, Ita efferre. Placet idem, quod olim, Pecunia exacta, non eadem tamen sententia, quae olim placuit. non enim illud, Te efferre, significare nunc arbitror iracundiam Rufi, qua sit elatus, quod Cicero pecuniae ab illo exactae mentionem nullam in rationibus referendis fecisset; uerum ad eroga tam a Rufo pecuniam refero, cum sciret, eam scriptam esse in rationibus iam relatis. Ut in exacta inquit, pecunia ita efferres, ita erogares, ex meis rationibus relatis non oportuit: id est: per meas rationes tibi non licebat. Hanc nostram opinionem adiuuare uidentur & superiora uerba: De eo mihi quid per leges liceat, considerandum est; & quae sequuntur proxima: Nisi quid me fallit: sunt enim alij peritiores. Exactae pecuniae plus consumperat Rufus, quam scriptae rationes, praesertim iam a Cicerone relatae, paterentur: id cum in rationibus Ciceronis, ut cum suis consentirent, corrigi uellet; de eo quid sibi per leges liceat, considerandum Cicero respondet: mox indicat, non licere, subiungens Non oportuit. atque in hac opinione, possum, inquit, falli: sunt enim alij peritiores. Ut Rufum quodam modo consoletur. *AVT etiam uelle?* etiam tua non interfit. *SI. VLLO modo facere possum.* } id est, si per leges liceat. *DE beneficijs*, } proconsules, praetores, atque etiam, ut hic locus indicat, quaestores, cum ad urbem a prouincijs reuertissent, eorum nomina post relatas rationes ad aerarium deferrebant, quorum strenua si deliq. opera usi essent. hi autem erant ex ijs, quos secum in prouinciam duxerant, qui deferri in beneficijs dicebantur; quod eorum uirtus, ac fides reip. profuisset. in quo erat eorum, qui deferrebant, ambitio quaedam, ostendendis non modo suis, uerum aliorum quoque beneficijs in reip. Detulerat igitur Cicero, non expectato quaestore, suos contubernales, praefectos, tribunos mil. quosdam autem non detulerat, ut centuriones, & tribunorum mil. contubernales: de quibus ait rem esse in integro, si Rufus eos deferre uelit. Morem hunc ostendit oratio pro Archia: In beneficijs ad aerarium delatus est a L. Lucullo praetore, & consule. *TRIBVNO S mil.* } duodecim. seni enim creabantur in singulis legionibus, ut Polybius docet. legiones autem duas, qui consularis erat exercitus, in prouincia Cicero habuit: quod ipse ad Atticum scribit ep. 15. lib. v. & Plutarchus idem narrat in eius uita. Tribunos mil. primo tres fuisse, qui singulis tribubus, a Romulo institutis, praeesent, deinde sex, interiecto tempore sexdecim, postremo xxiv, ut seni essent in singulis legionibus, Linius, Polybius, alij declarant. Creati primum ab ijs, qui exercitibus praeesent, mox populi suffragio: ut interdum tamen, in apparatu maximi belli, consulum, praetorumq. arbitrio deligerentur, postremo, teste Pediano, partem eorum imperatores fecere, qui Rufuli uocabantur, partem populus, qui Comitati. Idem ex Festo, licet mutilato, colligi tamen uidetur posse: qui etiam Rufulorum nomini, omisam e Pediano, & alijs, causam ponit, quod Rutilius Rufus de eorum iure legem tulisset. *PREAFFECTOS*, } equitum, uide ep. 17. lib. 2. ne repetantur eadem. *CONTUBERNALES* } nobiles adolescentes cum consulibus, & proconsulibus, & praetoribus etiam, ut rerum usu mature instruerebantur, in prouincias exibant. pro Coelio: Profectus est in Africam Q. Pompeio contubernalis. pro Planicio: Adolescentulus cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab illo dilectus est, ut & contubernij necessitudo, & adolescentuli modestissimi pudor postulabat. In Bruto: Qui se illi contubernalem fuisse dicebat. Suetonius de Caesare: stipendia prima in Asia fecit, M. Thermi praetoris contubernio. In urbe etiam contubernales erant consulum: Cicero in consulatu, quem peregit in urbe, contubernales habuit. unde illud in ea pro Sulla: Lucius ille Torquatus, cum esset meus contubernalis in consulatu. *RATIO me fellit*: } Ratio hic pro opinione, quam ratiocinatio peperit, accipitur. *TRIGINTA diebus deferri necesse esse, quibus rationes retulissim.* } non uulgaris loquendi modus. est enim, Triginta diebus, quibus rationes retulissim: pro, triginta diebus postquam rationes retulissim. tempus deferendi trigesimo die a relatis rationibus definiebatur. Constat ex hoc loco, relatas prius ad aerarium rationes, quam deferrentur ij, qui bene de rep. meriti essent. *NECESSE esse*, } lege Iulia iubente: quae significatur etiam paullo post. *RES est in integro*: } licet tibi eos deferre. *GENVS enim horum beneficiorum* } deferendis centurionibus, & tribunorum mil. contubernalibus certam diem lex non definiebat: tribunis autem mil. praefectis, & contubernalibus, de quibus facta paullo ante mentio est, spatium triginta dierum. *H-S centum millibus*: } scutorum tribus millibus. *MEMINI* } ergo ab eo tempore dies intercesserant multi.

multi. quo licet intelligere, non statim Ciceronem postquam ad urbem redijt, hanc epistolam scripsisse. **MYRINA.** } Libri duo, Sigicelli, & Fuluij, habent, Smyrna. reliqui, Myrina. utraque nota urbs, Smyrna in Ionia, Myrina in Aeolia. quis potest diuinare, ex utra scripserit Rufus eas litteras. Smyrna quidem nauiganti in Italiam Mescinio propinquior, & commodior. **NON mei errati, sed tui.** } erratum in rationibus, antea scripserat Rufus: quod nisi corrigeretur, H-S centum millia sibi esse de suo perfoluenda, rescripsit Cicero, corrigi non posse, quia rationum exemplum in prouincia deposuerat, a quibus discrepare non oportet eas, quas ad aerarium relaturus esset: sed tamen ei pro suis facultatibus benigne commodaturum. aliquanto autem post scripsit Rufus eas litteras, quibus Cicero nunc respondet. **FRATRIS tui, & Tully.** } qui rationes, absente Cicerone, confecerant. supra. **DECESSIMVS.** } sic omnes, quos uiderim, ueteres libri. a quibus olim discedendum putabam, & legendum, unius litterae mutatione, Decesemus. nunc me ipse reuoco, & ita statuo, sincopem esse non posse in iis uerbis, quorum in praeteritis ultima syllaba est, si: ut Cedo, Celsi, Celsissem, non Cessem. eodemq. modo in compositis, decedo, recedo, incedo, discedo, concedo. **CREDO.** } ita loquitur ut de re non recenti, quae potuit, spatio interiecto, effluere ex memoria. **PRO animi mei uoluntate.** } ut eram animatus, pro animi mei sensu. Eodem modo animus uelle dicitur: ut Varro lib. v. L. L. Animus ita est, ut puncto temporis peruollet, quo uult. Et in orat. post. red. ad Quir. In studiis uestris tanta animorum declarata est uoluntas. Et Lucretius lib. 2. Ex animiq. uoluntate id procedere primum. Idem lib. 4. Ergo animus cum sese ita commouet, ut uelit ire. Iudicium animi, lib. 2. de orat. & lib. III. bis. **FACULTATVM.** } hoc nomen late patet: itaque dixit Cicero lib. 1. de Inuent. Facultates sunt, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest. Et pro Rabirio: Quae si in illo minima fuissent, tamen prae tuis facultatibus maxima putarentur. & in Partitionibus, uires, animus, copiae, opes, tempus, locus, Facultatum nomine comprehenduntur. Facultatum, ait, infirmatione utetur, si aut uires, aut animum, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit, aut alienum tempus, aut locum non idoneum. Sumuntur & pro occasionibus commodorum, ut ep. 15. ad Att. lib. 1. Exponis, quas facultates aut prouincialium, aut urbanorum commodorum & aliis temporibus, & me ipso consule praetermiseris. Transferuntur ad significationem rei familiaris, ut ep. 13. lib. XI. ad Att. Velim con sideres, ut sit, unde nobis suppeditentur sumptus necessarii. si quas habuimus facultates, eas Pompeio detulimus. Et in Verrem lib. 2. Sthenius ab a. dolescentia paullo studiosius haec comparabat, supellectilem ex aere elegantiore & Deliacam, & Corinthiam, tabulas pictas, etiam argenti bene facti, prout Thermitani hominis facultates ferebant, satis. **QVAM tum habebamus.** } distat igitur hoc tempus ab eo non parum, quo redijt ex prouincia: cum & hic, Tum, & proxime dixerit, Memini, & Credo. nec uero dubie significat, ad arma rem esse deductam, amissa spe facultatum, quam ante habuerat. **OBLIGATVM.** } deberi sibi a Cicerone mutuum pecuniam ex litteris ab eo antea humanissime scriptis, Rufus ostenderit. **MOLESTAE.** } quia pecuniam a debitoribus poscunt, quae propter belli difficultatem expedita non est. propterea dixit Caesar lib. III. bell. ci. Cum fides tota Italia esset angustior, neque creditae pecuniae soluerentur; constituit, ut arbitri darentur; per eos fierent aestimationes possessionum, quanti quaeque earum ante bellum fuissent, atque eae creditoribus traderentur. **PERVENISSET.** } ex administratione Ciliceni. de qua pecunia sic ep. 17. lib. 2. Omnis pecunia ita tractatur, ut praeda a praefectis. quae autem mihi attributa est, a quaestore curetur. **EPHESI.** } urbs Ioniae nobilis fuit, extra Ciceronis prouinciam, cui praefuit, Cicerone proconsule, **Q. Thermus.** ut patet ep. ad Att. 13. & 14. lib. v. **APUD publicanos.** } Ciceronis amantissimos, eiq. carissimos: erant enim equestris ordinis: quem ordinem consul cum senatu in gratiam reducerat. uide illud in ep. 8. lib. 1. Ordinem coniunctissimum. & ad Att. ep. 15. & 16. lib. 1. **H-S XXXVI.** } parua summa, scutati **DCLX.** itaque legendum opinor, Bis & uicies, ut est in ep. 1. lib. XI. ad Att. In cistophoro in Asia habeo ad H-S bis & uicies. loquitur de hac Ephesi deposita pecunia. nam Ephesus in Ionia: quae regio est Asiae. sunt autem; bis & uicies, scutorum **LXVI.** millia. **OMNEM.** } partem potius, quam omnem: nam Cicero partem exegit, & apud Egnatium trapezitam deposuit, ubi tutius fore uidebatur. hoc dicit ad Atticum scriptae epistolae, secunda, & tertia lib. XI. declarant. in prima scripserat haec Cicero: In cistophoro in Asia habeo ad H-S bis & uicies. In secunda, Ex ea, inquit, pecuniae, quae fuit in Asia, partem dimidiam fere exegi. tutius uidebatur fore ibi, ut est, quam apud publicanos. In tertia sic: Pecunia apud Egnatium est. sit a me, ut est. Deinde subiunxit eodem in loco: Etsi ego rebus omnibus: quod is quoque in angustijs est, qui cum sumus: cui magnam dedimus pecuniam mutuum, opinantes, nobis, constitutis rebus, eam rem etiam honori fore. Et ad eundem ep. 13. eiusdem libri: Si quas habuimus facultates, eas Pompeio tum, cum id uidebatur sapienter facere, detulimus. Quare fictam excusationem attulit Cicero temporis seruiens, tum ut de H-S centum millibus Rufum consolaretur exemplo iacturae suae; tum etiam, ut ei, mutuum pecuniam, tamquam ex promisso debitam, poscenti, iustius negare uideretur. **DE H-S centum millibus.** } quae Rufus aerario debebat, ex relatis a Cicerone rationibus: sed erratum scripserat, idq. corrigendum. rescripsit Cicero, corrigi non posse; uerum se de suo, quantum posset, ei commodaturum. **CIBARIIS.** } publice datis. **DE MEA liberalitate.** } cum aliqua exprobratione dictum. **MIHI expensa tulisses.** } mihi commodassies. **AESTIMATIONEM accipere.** } possessionem aestimatam accipere pro pecunia mihi commodata. Hic locus uidetur indicare, scriptam hanc epistolam Caesare iterum, & Seruilio iterum eos. post latam a Caesare legem de aestimandis possessionibus, quanti quaeque ante ciuile bellum fuissent; ut debitoribus consuleretur; quorum erat iniqua condicio, iacentibus praediorum pretijs: quod fere solet in bellis euenire. dicebantur autem possessio-

nes illae, aestimationes, ut ep. 16. lib. 1. x. & ep. 18. eiusdem libri. Rufus, cum Caesar consulatum secundum, in quo legem illam tulit, inierit post illud tempus, quo Cicero ad Pompeium in Graeciam transijt; (nam, Caesare in Hispanijs contra Pompeij legatos bellum gerente, Cicero transijt; ut ex epistola ultima lib. x. ad Att. intelligitur) Cicero autem hanc ad Rufum epistolam in Italia scripserit; quod indicant primae epistolae uerba, & multo etiam magis illa, quae in extremo fere sunt; Cum Tullius rure redierit, mittam eum ad te: ratio persuadet, hanc epistolam & ante secundum esse scriptam Caesaris consulatum, & ante profectioem Ciceronis in Graeciam. Aestimationem igitur accipio pro possessione aestimata, non ex lege Caesaris, quae lata nondum erat, sed ut aestimabantur res, quas inopes a pecunia debitores creditori bus dabant. Sic & Lilius loco iam citato, lib. VII. Tarda nomina, & impeditiora inertia debitorum potius, quam facultatibus, aut aerarium, mensis cum aere in foro positus, dissoluit, ut populo prius cauere- tur; aut aestimatio aequis rerum pretijs liberauit. S C I N D I; uarie dixit, hic quidem Scindi; alibi Con- findi, ut ep. 18. lib. VII. & Conserpito, ep. 10. lib. x. ad Atticum.

Argumentum ep. ult. lib. 5.

Mescinio, sui uidendi cupido, mutua se teneri cupiditate significat. Subiungit haec: frequentari domum suam a Caesaris familiaribus; eorum tamen sermonibus ita se non delectari, ut solitudinem, si ea uti possit, praeponat: itaque litteras colere, & ab ijs, & ab optimorum consiliorum conscientia consolationem eam petere, quam Mescinio quoque petendam censeat: Africani belli exitum appropinquari: utra pars uincat, crudelem fore uictoriam: euersam funditus esse publicam fortunam: nihil tamen ijs, qui culpa careant, horribile esse, aut pertimescendum. De congressu, neque spem affert, neque adimit. ualitudini ut seruiat, animoq. tranquillo sit, hortatur. Index beneuolentiae, ac negotialis omnino epistola, licet maior eius pars officij potius, quam negotij, sit. dixi enim a principio, spectandam esse causam, cur scribatur epistola, & ab ea siue negotialem epistolam, siue moralem uocandam. nam quae adduntur praeterea, declarandi amoris gratia, licet ad officium pertineant, quia tamen argumenti propria non sunt, nomen epistolae non tribuunt. Scripta est Caesare tertium, & M. Lepido cos. cum Caesar in Africa, aduersus Pompeij socerum Scipionem, & Iubam regem bellum gereret.

Cicero S. D. L. Mescinio. 21.

GRATAE mihi tuae litterae fuerunt: ex quibus intellexi, quod etiam sine litteris arbitrabar, uidendi mei te summa cupiditate affectum esse. quod ego ita libenter accipio, ut tamen tibi non concedam. nam, te cum esse, ita mihi communia omnia, quae, opto, contingant, ut uehementer uelim. etenim, cum esset maior & uirorum, & ciuium bonorum, & incunctorum hominum, & amantium mei copia, tamen erat nemo, qui cum essem libentius, quam tecum; & pauci, quibuscum aequae libenter: hoc uero tempore, cum alij interierint, alij absint, alij mutari uoluntate sint, unum mediisfidius tecum diem libentius posuerim, quam hoc omne tempus cum plerisque eorum, quibuscum uiuo necessario. noli enim existimare, mihi non solitudinem incunctorum esse, qua tamen ipsa uti non licet, quam sermo-

nes eorum, qui frequentant domum meam, excepto uno, aut ad summum altero. itaque utor eodem perfugio, quo tibi utendum censeo, litterulis nostris, praeterea etiam conscientia consiliorum meorum. Ego enim is sum, quem admodum tu facillime potes existimare, qui nihil unquam mea potius, quam meorum ciuium causa fecerim: cui nisi inuidisset is, quem tu numquam amasti; (me enim amabas) & ipse beatus esset, & omnes boni ego sim, qui nullius uim plus ualere uolui, quam honestum orium. idemque, cum illa ipsa arma, quae semper timueram, plus posse sensi, quam illum consensum bonorum, quem ego idem effeceram, quauis tuta condicione pacem accipere malui, quam uiribus cum ualentiore pugnare. Sed & haec, & multa alia coram breui tempore licebit. neque me tamen ulla res alia Romae tenet, nisi

Ff expectatio

expectatio rerum Africanarum. uidetur enim mihi res in propinquum adducta discrimen. puto autem mea non nihil interesse; quamquam, id ipsum quid intersit, non sane intelligo; uerumtamen, quidquid illinc nunciatum sit; non longe abesse a consilijs amicorum. est enim res ipsa iam in eum locum adducta, ut, quamquam multum intersit inter eorum causas, qui dimicant, tamen inter uictorias non multum interfuturum putem. sed plane animus, qui dubijs rebus forsitan fuerit infirmior, de speratis confirmatus est multum: quem etiam superiores tuae litterae confirmarunt; quibus intellexi, quam fortiter iniuriam ferres: inuitq. me, tibi cum summam humanitatem, tum etiam tuas litteras profuisse. uerum enim scribam: teneriore mihi animo uidebare, sicut omnes fere, qui, uita ingenua, in beata, & libera ciuitate uiximus. sed, ut illa secunda moderate tulimus: sic hanc

non solum aduersam, sed etiam funditus euersam fortunam fortiter ferre debemus: ut hoc saltem in maximis malis boni consequamur, ut mortem, quam etiam beati contemnere debeamus, propterea quod nullum sensum esset habitura, nunc, sic affecti, non modo contemnere debeamus, sed etiam optare. Tu, si me diligis, frue isto otio; tibiq. persuade, PRAETER culpam, ac peccatum, quo semper caruisti, & carebis, homini accidere nihil posse, quod sit horribile, aut pertimescendum. Ego, si uidebitur recte fieri posse, ad te ueniam breui; si quid acciderit, ut mutandum consilium sit; te certiorum faciam statim. Tu ita fac cupidus mei uidentis sis, ut istinc te ne moueas tam infirma ualetudine, nisi ex me prius quaesieris per litteras, quid te uelim facere. Me uelim, ut facis, diligas, ualetudiniq. tuae, & tranquillitati animi seruias. Vale.

EXPLANATIO

ITA mihi communia omnia, quae opto, contingant, } uerbum, Communia, uideo esse in omnibus ueteribus libris, praeter unum, qui fuit olim Hieronymi Ferrarij, nunc est Caroli Borromaci, Cardinalis. in eo est, Commoda, non, Communia: quod olim probaui: cum & Plautus in Trin. similiter dixisset: Ita comoda, quae cupio, eueniunt. Nonnulli, Communia, putarunt abundare. quorum non displicet opinio. ne tamen tot librorum consensus repudiatur; uidentum etiam atque etiam, an probabilis aliqua sententia elici possit, nullo nec deletio uerbo, nec mutato. Ita mihi, inquit, ea, quae opto, contingant omnia communia, ut uehementer uelim. id est: ita te rerum omnium, quas opto, participem habeam, ut esse tecum uehementer uelim. nam ad uerbum, Communia, subaudi, Tecum: ut sit: ita mihi tecum communia, quae opto, contingant omnia. Occurrit alia sententia, quam non occultare consilium est. Ita mihi res omnes publicae, quales opto, contingant. nam, Communia, & Communes res, pro publicis rebus accipi, nemo, ut opinor, dubitat. idq. uel hoc uno constat exemplo, quod obseruauimus ep. 8. lib. 1. Ex eodem de toto statu rerum communium cognosces: quae quales sunt, non facile est scribere. Communem quoque rem, dixit ep. 27. lib. 11. Communium fortunarum, ep. 12. lib. 7. Hoc totum ad eruditorum hominum iudicium refero, nam ipse nihil affirmo: tantum enitor, ut ueterum librorum auctoritatem conferuam. **E**TENIM, cum esset maior } alijs Placet, Ut enim, pro, Etenim: quia sic habent plerique ueteres libri. solocicis species apparet. quid refert? inquit. quam multa praeterea huiusce generis in Cicerone deprehenduntur. His itaque, responderi uidetur posse: solocicis, si modo libri ueteres in eo consentiant, ferendum: sin aliter, tollendum: itaque, cum habeam duos ueteres libros, unum M. Antonij Maffei, quo etiam olim, commodante eius fratre Bernardino Cardinali, usus sum; alterum Fuluij Ursini in quibus diserte legitur, Etenim: libenter aufero solocicis, & integritatem Cicerone dignam restituo. **E**T uiuorum, & ciuium bonorum, } diserte putantur bonus uir, & bonus ciuis. quam distinctionem ostendimus ep. 9. lib. 1. in eo loco: Eumq. quem bonum uirum semper habuisset, bonum ciuem esse pateretur. **I**UCUNDORVM } bonitas, iucunditas, amor, causae sunt, cur amemus, unaq. esse cupiamus. propterea dixit, Bonorum, Iucundorum, Amantium mei. quae tria coniungit in epistola etiam 24. lib. 1. Monco te, quod pertinere ad beate uiuendum arbitror, ut cum uiris bonis, iucundis, amantibus tui uiuas. **H**OMINVM, } Vir, & Homo differre, pauci nesciunt. hic tamen, Hominum, potuit omitti, ut omisum est loco proxime recitato ex epistola ad Paetum, sed additum est ob interpositam ciuium mentionem. nam, si esset omisum, ad ciues illa referrentur, Iucundorum, & amantium mei. cum sit aptius, Iucundorum hominum, & amantium mei. **E**RAT nemo, qui cum essem libentius, quam tecum, & pauci, quibuscum aequae libenter; } satis modesta ratio captandae beneuolentiae. non enim omnibus Mescinium, sed Mescinio neminem antefert, comparat paucos. ita uitatur illa, quae ueritati fidem detrahit, ὑπερβολή. **A**LII interierint, } insignes quidem, & consulares, M. Calpurnius Bibulus, L. Domitius Ahenobarbus, L. Cornelius Lentulus, P. Lentulus; praeterea, C. Curio tribunicus. **A**LII absint, } aberant consulares duo, P. Scipio, Pompeij focer, qui bellum in Africa contra Caesarem gerebat; & M. Marcellus, qui post Pharsalicum proelium, cum spe uincendi simul abiecta certandi etiam cupiditate, uoluntarium Rhodi, aut Mitylenis exsulum sibi delegerat. aberat & M. Cato praetorius, qui cum Scipione causam Pompeianam acerrime tuebatur. nec Romae tunc erant M. Brutus, nec Ser. Sulpicius, ille Galliae, hic Graeciae praepositus: ut ep. 6. lib. 6. **M**UTATI uoluntate } non eodem, quo antea, in Ciceronem animo, temporibus mutati, & uictoria Caesaris. **N**CESSARIO, } est enim Caesaris familiaribus inseruendum, temporis causa. **F**REQUENTANT domum meam, } sic lib. 1. Off. Si domus, alio domino, solita est frequentari. Et, Frequentare ludos, lib. 1. de Inuent. Alio modo, Celebratur domus, ep. 5. lib. 2. ad Q. Fratrem. **A**D SVMVMVM } Summum, ep. 1. lib. 2. A te uero bis, terue summum, & eas per breues, accepi. & Ad summum, dicitur, Ciceronis exemplo. **P**ERFVGIO, }

PERFUGIO, } hoc uerbum interdum solum Cicero affert, ut hic: interdum coniungit, ut ep. 15. lib. v. Litteris utor assidue: quid enim aliud facere possum? sed nescio quo modo ipsae illae excludere me a portu, & perfugio uidentur. Et pro Archia: Perfugium, ac solatium aduersus haec studia praebent. Perfugium autem litterae sunt duobus modis: uel quod, eas dum tractamus, molestias obliuiscimur; uel quod animus, praecceptis utilissimis conformatus, humana omnia, praeter honestum, contemnit, nihil praeter culpam extimescit. de fructu autem, quem afferunt litterae, uide ep. 3. lib. iv. & ep. 13. lib. v. & ep. 2. & 3. lib. ix. CONSCIEN-TIA consiliorum meorum. } saepe hanc sententiam usurpat, ep. 3. lib. iv. ep. 1. & 4. & 6. & 10. & 13. & 21. lib. vi. & ep. 3. lib. vii. quae recitare longum est: indicare loca, & quasi digitum ad fontem intendere, unde hauriant qui copiae student, satis duco. NISI inuidisset is, } Pompeium, opinor, designat, a quo se proditum, contra datam fidem, saepe queritur. ME enim amabas, } mea causa illum non amabas, cuius inuidiam, perfidiamq. nosces. BEATVS esset. } Hoc dicit. Si mecum ad tuendam libertatem consensisset, neque perniciosam reip. cum Caesare societatem coisisset: non modo uiueret, sed beatus esset, & cum eo omnes boni. De Caesare autem, & uictoreiam, & a quo ueniam paulo ante impetrauerat, haec, ut opinor, scribere non auderet. nec inuidit ei Caesar, qui semper popularis fuit, & ab urbe multos annos abfuit, dum in Gallia bellum gereret, sed Pompeius, qui parem sibi Ciceronem in senatu non ferret. NULLIVS uim } ep. 3. lib. v. Notum, inquit, tibi omne consilium meum esse uolui; ut primum scires, me numquam uoluisse plus quemquam posse, quam uniuersam remp. postea autem, quam alicuius culpa tantum ualeret unus, ut obsisti non posset, me uoluisse pacem. ARMA, } Caesaris. QVAE semper timueram, } ep. 3. ad Att. lib. x. Praeclara, inquit, conscientia sustentor, cum cogito me de rep. aut meruisse optime, cum potuerim, aut certe numquam, nisi diuine, cogitasse, eaq. ipsa tempestate euerfam esse remp. quam ego xiv. annis ante prospexerim. QVEM ego idem effeceram, } in consulatu. ep. 9. lib. i. Non offendes eundem bonorum sensum, Lentule, quem reliquisti: qui confirmatus consulatu nostro, nonnumquam postea interruptus, & afflicus antequam consullem, recreatus abs te totus est, nunc ab ijs, a quibus tuendus fuerat, derelictus. Eodem illud spectat ex ep. 15. lib. i. ad Att. Tueor, ut possum, illam a me conglutinatum concordiam. QVAVIS tuta condicione } quauis, modo tuta. ep. 6. lib. vi. Causa belli orta est: quid ego praetermissi aut monitorum, aut querellarum? cum uel iniquissimam pacem iustissimo bello anteferrem. Et ad Att. ep. 5. lib. vii. Ego is sum, qui, illi concedi, putem utilius esse, quod postulabat, quam signa conferri. fero enim resistimus ei, quem per annos decem aluimus contra nos. Et ad eundem, ep. xi. lib. iix. Prae me tuli, me nihil malle, quam pacem: non quin eadem timerem, quae illi: sed ea bello ciuili leuiora ducebam. Et ad Pompeium: Mea semper quae fuerit sententia, primum de pace uel iniqua condicione retinenda, deinde de urbe, meminisse te arbitror. RERVM Africanarum. } Africani belli, quod inter Caesarem, & Scipionem, ac regem Iubam gestum est. QUID intersit, non sane intelligo; } causam infra exponit: quia non multum inter uictores interfuturum putat. de Pompeianorum crudelitate, si uicissent, uide ep. 9. & 14. lib. iv. & ep. 6. lib. ix. INTER uictorias non multum interfuturum } idem ep. 3. & 4. lib. vi. item ep. 9. & 4. lib. iv. & ep. 6. lib. ix. INIURIAM } urbe carebat Mescinius, hac illi, ut opinor, a Caesare poena imposita, quia Pompeium initio belli secutus esset. nam, quin hoc tempore fuerit in Italia, dubitandum non est; cum subiungat Cicero: Ad te ueniam breui. Iniuriam igitur, quod urbe immerito careret. Sic ad Caecinam, eadem causa exulantem, ep. 5. lib. vi. Haerere non potest in tam bonis ciuibus tam acerba iniuria. Et ep. 10. lib. vi. Iniuriam temporum. CVM tuam summam humanitatem, tum etiam tuas litteras } naturam, & doctrinam laudat: quarum altera efficiat, ut paciore animo Mescinius iniuriam ferat; altera, ut humana omnia, cum absit culpa, ne putet in malis esse numeranda. SICVT omnes fere, } quod reprehendere coeperat, excusat multorum exemplo. nam, Fere, dixit, ne omnino superiorem eius mollitiem excusaret. VITA ingenua, } quam nunc tempora eripiunt. quod enim sentimus, cloqui libere, & ingenue non licet. BEATA, & libera } nunc miserrima, & seruiente. NULLVM sensum } de quo tamen dubitare uisus est in ep. 16. sed orationem tempori accommodat. SI ME diligis, } dubitatio uidetur, quae nulla tamen est. ualet enim, pro amore in me tuo, pro eo quantum me diligis. & in extrema epistola, Me uelim, inquit, ut facis, diligas. qui locus ex hoc dubitationem tollit. SERVIAS. } & Seruire, & Inferuire, & Indulgere, & Obsequi ualitudini, dicitur. ep. 9. 17. 18. ad Tironem lib. xvi.

IN . EPISTOLARVM
M . TVLLII . CICERONIS

QVAE
FAMILIARES
VOCANTVR
LIBRVM . SEXTVM
AD . TORQVATVM . ET . ALIOS

PAVLLI . MANVTII
COMMENTARIVS

Argumentum ep. i. lib. VI.

ATHEMIS exsulantem Torquatum, qui contra Caesarem a Pompeio steterat, reuocare studet a sollicitudine ac maerore animi ad tranquillitatem: in quam sententiam colligit haec, quae ad consolandum ualeant: primum, ita perturbata esse omnia, ut sua fortuna contentus nemo uiuat: deinde, condicionem eorum, qui Romae sint, & eacernant, quae quotidie sunt, deteriore esse, quam eorum, qui absint: quare non esse ei moleste ferendum, quod urbe careat: quod si suos, suaq. desideret, ne hoc quidem nomine dolendum; quando illa nullo sint in proprio periculo, nec, ut meliore statu fruantur, ipsum praesentem praestare posse: quod uero ad eius fortunam pertineat, nec desperandum esse, nec timendum aut a Caesare, aut a Pompeianis, si acciderit ut uincant: sin ob commune reip. periculum angatur, solatio esse debere conscientiam optimorum consiliorum: ut uirtus, licet rebus omnibus destituta, se tamen ipsa sustentet: nec uero eum, qui alios olim excitauerit, abiectione esse animo debere: propterea, cur non aliquam ab ipsa Athenarum urbe, rationis, ac moderationis parente, atque altrice, doloris medicinam petat? cur non Ser. Sulpicij, amici si-

mi ho-